

รายงานการศึกษาวิจัย

เรื่อง

การสร้างลักษณะทางชาติพันธุ์ใหม่ของชาวเขาในเมือง
กรณีศึกษาการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมของชาวลีซอในเมืองเชียงใหม่

**The Reconstruction of Ethnic Identity
of the Urbanized Highlanders:**

A Study of Cultural Transformation of the Migrant Lisu in Chiang Mai City

ทวิช จตุรพฤษ

สถาบันวิจัยชาวเขา
จังหวัดเชียงใหม่

สนับสนุนการศึกษาวิจัยโดย
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
เมษายน 2541

บทคัดย่อ

งานวิจัยชิ้นนี้ เป็นการศึกษาการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมเพื่อเผชิญกับปัญหาในการดำรงชีวิตประจำวัน ของกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูงกลุ่มหนึ่ง ซึ่งถูกเรียกว่า “ลีซอ” พวกเขาได้ย้ายถิ่นเข้ามาอยู่อาศัยในเมืองเชียงใหม่ การเคลื่อนย้ายครั้งนี้เป็นการอพยพมาตั้งบ้านเรือน ณ ใจกลางเมืองที่เป็นศูนย์รวมความเจริญเติบโตในทุกๆด้านของภาคเหนือ การปรากฏตัวของกลุ่มชาวเขาในเมืองใหญ่ครั้งนี้ พวกเขาไม่ได้เข้ามาในฐานะคนป่าคนดอยที่มาซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากับข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็น หรือเดินทางมาท่องเที่ยวชมเมืองเพื่อเปิดหูเปิดตาและวิสัยทัศน์ ขบวนการทุกซ์เหล่านี้เข้าไปอยู่ในเมืองในฐานะคนชายขอบที่ด้อยอำนาจและอัปจน ผู้ประสบความพ่ายแพ้และแตกพ่ายมาจากสมรภูมิทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นบนภูเขามาตลอดช่วงระยะเวลาประมาณ 40 ปี ที่ผ่านมา ภายใต้นามของ “การพัฒนาชาวเขา”

ชุมชนแออัดได้ก่อกำเนิดและขยายตัวมากขึ้น ควบคู่ไปกับความจำริญเติบโตและความโอฬารของเขตเมือง ชุมชนแออัด นอกจากจะเป็นกระจกเงาที่สะท้อนภาพความล้มเหลวของการพัฒนาที่ไม่สมดุล และภาพอัปลักษณะของความสวยงามของเมืองใหญ่แล้ว ยังเป็นแหล่งรวมของบรรดาคนชายขอบจากเขตชนบทที่แตกพ่ายมาอยู่เมือง พื้นที่ชายขอบใจกลางเมืองเหล่านี้ เป็นเป้าหมายหรือเป็นทางเลือกเดียวที่กลุ่มคนทุกซ์จากชายขอบของสังคม จะสามารถเข้าไปจับจองเป็นที่อยู่อาศัยและแหล่งพำนักพักพิงได้ ถิ่นที่อยู่ของคนชายขอบเหล่านี้ จึงมักจะถูกปิดล้อมด้วยตึกรามอันทันสมัย ส่วนความเป็นอยู่และเสียงร่ำร้องของกลุ่มคนทุกซ์เหล่านี้ จะถูกกลบเกลื่อนด้วยความสับสนวุ่นวายและเสียงจ่อแจของวงจรธุรกิจกับความโอ้อ่าของวิถีชีวิตคนเมืองใหญ่

ส่วนเขตชานเมือง ซึ่งเป็นพื้นที่ชายขอบหรือดินแดนกันชนระหว่างเขตเมืองกับเขตชนบท โดยเฉพาะชานเมืองที่ยังคงมีสถานะเป็นเขตป่าตามกฎหมาย จะเป็นบริเวณที่กลุ่มคนจากหลากหลายที่มา ต่างมุ่งหน้าไปจับจองและเข้าครอบครอง เนื่อง

จากมีการจัดการที่ไม่ปรากฏระบบกรรมสิทธิ์อันแน่ชัด ทำให้แต่ละกลุ่มสามารถอ้างสิทธิ์เข้าถือครองได้บ้าง เขตชานเมืองจึงเป็นพื้นที่เป้าหมายในการตั้งชุมชนใหม่ของคนลี้ขอ กลุ่มหนึ่ง ที่ตกลงใจจะปรับเปลี่ยนตนเองให้เป็นลี้ขอชาวเมือง โดยการแบ่งแยกความเป็นตัวตนออกเป็นสองภาค คือ การมีชีวิตสังคมและประกอบอาชีพแบบคนในเมือง ขณะเดียวกันยังคงพยายามสงวนรักษาและสืบสานวิถีชีวิตตามความคิดทางวัฒนธรรมของตนเองเอาไว้ด้วย

การถูกปิดล้อมหรือตกอยู่กลางวงล้อมของวิถีชีวิตชาวเมือง ซึ่งอยู่ภายใต้การครอบงำของลัทธิ บริ โภคนิยม และกระบวนการกลายเป็นสินค้าอีกทอดหนึ่งนั้น ได้กดดันให้กลุ่มคนชายขอบทั้งที่อยู่ในชุมชนแออัดและชุมชนชานเมือง จำต้องเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตให้จำต้องกลายเป็นคนเมือง ปัญหาสำคัญที่เผชิญหน้าชาวลี้ขอในเมือง ได้แก่ การมีชีวิตอยู่อย่างไม่มีตัวตนหรือไร้ศักดิ์ศรี ตามเกณฑ์คุณค่าหรือความเชื่อทางวัฒนธรรมของตนเองเหลืออยู่มากนัก การปรับเปลี่ยนเนื้อหาสาระทางวัฒนธรรมบางส่วน เพื่อสร้างสรรค์ความเป็นตัวตนทางชาติพันธุ์ใหม่ จึงเป็นแนวทางหนึ่งที่ชาวลี้ขอในเมืองเลือกใช้ สำหรับเป็นกลไกหรือเครื่องมือในการเผชิญหน้ากับปัญหาการดำรงชีวิตในเมือง ซึ่งในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้มีข้อค้นพบในประเด็นการสร้างตัวตนใหม่ของชาวลี้ขอในเมือง 3 ประการ ซึ่งพอจะสรุปได้โดยสังเขปดังนี้

หนึ่ง การตีความจิตสำนึกของชาติพันธุ์ (ethnic consciousness) หรือการนิยามจินตนาการเชิงประวัติศาสตร์ (historical imagination) ของชาติพันธุ์ใหม่ ชาวลี้ขอได้ปรับเปลี่ยนเนื้อหาสาระบางส่วนในตำนานว่าด้วยผู้นำทางการเมืองของกลุ่มชาติพันธุ์ใหม่ โดยได้นำไปเชื่อมโยงหรือผสมผสานกับวัฒนธรรมไทย ซึ่งเป็นคู่ขัดแย้งที่มีอำนาจเหนือกว่าในชีวิตสังคม

สอง การประกาศความมีตัวตนของชาติพันธุ์ ชาวลี้ขอในชุมชนแออัด ได้กลับไปปรับปรุงศาลผีเสื้อบ้านของตนเองให้มีลักษณะทันสมัย ส่วนลี้ขอชานเมืองได้สร้างศาลผีเสื้อบ้านของตนเองขึ้นมาใหม่ เป็นสัญลักษณ์ของชุมชนและบ่งบอกความมีตัวตนในเมือง นอกจากนั้น กลุ่มนี้ยังได้จัดพิธีปีใหม่และมิงงานเลี้ยงใหญ่ เพื่อให้คนรอบข้างได้รับรู้และยอมรับในความมีตัวตนของกลุ่ม

สาม การปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์ของความเป็นชาติพันธุ์ใหม่ ให้สอดคล้องกับ
ภาวะทันสมัย ชาวลิซอในเมือง โดยเฉพาะคนขายของเก่า ได้จำแลงแต่งเติมรูปลักษณ์
ของตัววัตถุสิ่งของ ให้ดูราวกับเป็นสินค้าวัฒนธรรม ในการขายจึงต้องอำพรางด้วย
การแต่งกายตามจารีตประเพณี เพื่อเป็นหลักประกันให้ผู้ซื้อเข้าใจไปว่า ชาวเขากำลัง
ขายของเก่า ในฐานะสินค้าอัตลักษณ์ ซึ่งเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับตัวสินค้า เพื่อ
ขายให้ได้กำไรสูงสุด

สารบัญ

บทคัดย่อ	ก
สารบัญ	ง
1. บทนำ	1
ปัญหาการวิจัย	5
วัตถุประสงค์การศึกษา	9
ขอบเขตการวิจัย	9
2. ประวัติและปมปัญหาของการพัฒนา	12
การพัฒนาและปมปัญหา	12
สังคมจารีตประเพณี	14
ความขัดแย้งระหว่างจารีตประเพณีกับกฎหมาย	16
ภาวะชายขอบทางสังคม	20
ชุมชนเป็นอัมพาต	23
3. นครเชียงใหม่ ชาวเขา และชุมชนแออัด	26
เมืองเชียงใหม่ ชุมทางวัฒนธรรมอันหลากหลาย	26
ชุมชนแออัด พื้นที่ชายขอบใจกลางเมือง	29
4. ชาวลีซอในเมือง จากอิสรชนสู่คนขายของ	33
ลีซอ อิสรชนคนตระนง	33
การอพยพหนีภัยคุกคามของอิทธิพลเถื่อน	38
การแย่งชิงที่ดินและภาวะอ่อนแอของเศรษฐกิจครัวเรือน	40

5. ชุมชนชาวลิซอในเมืองเชียงใหม่	45
ชุมชนหัวฝาย ชุมชนุมชาวลิซอผู้เปล่าเปลี่ยว	45
งานเทียม การหลอกขายของให้ฝรั่ง	46
ไนท์บาซาร์ เวทีแสดงตัวตนของคนขายของ	48
ที่นี่ไม่ใช่บ้านของเรา	50
การประสานสัมพันธ์กับรัฐ	51
บ้านเบียดชี ชุมชนใหม่ของลิซอชาวเมือง	53
6. ความเป็นชาติพันธุ์กับอัตลักษณ์ของชาวลิซอในเมือง	55
ความเป็นชาติพันธุ์กับตัวตนของชาวลิซอ	55
กระบวนการสร้างตัวตนของชาวลิซอ	60
การตีความจิตสำนึกประวัติศาสตร์ของชาติพันธุ์	60
การประกาศความมีตัวตน	68
การสร้างศาลผีเสื้อบ้าน	69
คนไทยมีวัด คนลิซอมีศาลเจ้า	72
คนลิซอก็มีดีเหมือนกัน	74
คนขายของเก่า นักจัดการภาพลักษณ์	77
7. บทส่งท้าย: ความต่างในความเหมือน	84
บรรณานุกรม	89

1. บทนำ

การก่อตัวของอารยธรรมมนุษย์ที่มุ่งเน้นไปที่การเพิ่มปริมาณทางวัตถุ และการปรับปรุงประสิทธิภาพทางเทคโนโลยี เพื่อเอาชนะธรรมชาติ แต่ละเลยมิติทางวัฒนธรรมหรือจิตวิญญาณของมนุษย์ มีผลให้เกิดการแบ่งแยกและย่อส่วนมนุษย์ลงมาเป็นปัจเจกบุคคล ความเพลิดเพลินและความสะควกสบายทางกาย ที่มนุษย์ได้รับจากความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ต้องแลกด้วยความอุดมสมบูรณ์ของสิ่งแวดล้อม หรือการสูญเสียคุณภาพของระบบนิเวศน์ ทำให้ชีวิตสมัยใหม่ค้ำนึ่งถึงเพียงแค่วันนี้ และมีการบริโภคอย่างเกินพอดี เพื่อสนองกิเลสตัณหา ผลสำเร็จเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้น ปรากฏให้เห็นชัดเจนเพียงบางส่วน โดยเฉพาะในโลกตะวันตก คือ ทำให้คนมีอายุยืนยาวขึ้น อยู่ดีกินดีขึ้น หาเงินได้ง่ายขึ้น และเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น (อย่างน้อยก็เป็นประชาธิปไตยมากขึ้น ในแง่รูปแบบหรือกฎหมาย) สิ่งเข้ายวนใจเหล่านี้ กลายเป็นกระแสโลกาภิวัตน์ ที่ทุกคนต่างไขว่คว้า แสวงหา หรือค้ำนึ่งไปให้ถึง ไม่ว่าจะต้องเสียสละความอุดมสมบูรณ์ของสภาพแวดล้อมธรรมชาติ หรือเช่นสังเวดด้วยชีวิต เลือดเนื้อ จิตวิญญาณ หรือคุณค่าความเป็นคนของเพื่อนมนุษย์ด้วยกันไปมากเท่าใดก็ตาม

การยึดถือและเลียนตามอย่างชาวตะวันตก (Westernization) การเลียนแบบวิถีชีวิตชาวอเมริกัน (Americanization) และการเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่ภาวะทันสมัย (modernization) มีส่วนอย่างสำคัญ ทำให้โลกเคลื่อนเข้าสู่กระบวนการกลายเป็นสินค้า (commodification) ทุกสิ่งต่างมีราคาแพงและซื้อขายได้ อีกทั้งยังกระตุ้นเร้าให้มนุษย์แสวงหา มาตอบสนองความต้องการบริโภคอันไม่สิ้นสุดของตน กระแสของลัทธิบูชาสินค้า (commodity fetishism) และลัทธิบริโภคนิยม (consumerism) ซึ่งให้คุณค่ากับวัตถุสิ่งของที่มนุษย์คิดและประดิษฐ์ขึ้นมา เหนือกว่าภาวะสมดุลของสิ่งแวดล้อมและศักดิ์ศรีความเป็นคน วัฒนธรรมการบริโภคกลายเป็นโรคระบาดทางสังคม

ที่ได้แผ่ผ่านชนชั้นเข้าไปทำลายภูมิปัญญาท้องถิ่น อันเป็นศักยภาพพื้นฐานของการดำรงอยู่เป็นชุมชนไปทั่วทั้งโลกอย่างรวดเร็ว

ภายในช่วงระยะเวลาไม่ถึงสามร้อยปีของการพัฒนาทางวัตถุและเทคโนโลยี ได้ก่อให้เกิดความเสี่ยงต่อการสูญสลายของระบบนิเวศแห่งชีวิตบนโลกของเรา ทั้งทรัพยากรชีวภาพและความหลากหลายของวัฒนธรรมท้องถิ่น การบุกรุกเข้าไปในเขตป่าโดยน้ำมือมนุษย์ การทำลายป่าฝนเขตร้อนที่อุดมไปด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ การทำลายระบบนิเวศน์ในทะเล ทั้งโดยการขยายพื้นที่การเกษตร การขยายตัวของเขตเมือง และการตั้งชุมชนใหม่ การสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ การปล่อยน้ำเสียลงสู่แม่น้ำ ลำคลอง และทะเล มีส่วนทำให้การแพร่กระจายของเชื้อโรค จุลินทรีย์ และการย้ายที่อยู่ของไวรัส จากที่เคยอาศัยอยู่ในสัตว์หรือสิ่งมีชีวิตอื่น อย่างไม่เป็นพิษเป็นภัยต่อมนุษย์ ได้ย้ายที่มาสู่ร่างกายและชุมชนของมนุษย์ กลายเป็นโรคระบาดอันร้ายแรง เช่น ไวรัสโรคเอดส์ได้แพร่กระจายไปสู่คน ไข้เลือดออก ไข้มาลาเรีย โรคตับอักเสบ การติดเชื้อไวรัสอีโบลา และการกลับมาของวัณโรค กาฬโรค และอหิวาตกโรค เป็นต้น โรคเหล่านี้ในวันจะพบมากยิ่งขึ้น ซึ่งการกลับมาอาละวาดอีกครั้งในสภาพแวดล้อมใหม่ ทำให้มันเกิดการปรับเปลี่ยนทางพันธุกรรมหรือเกิดการกลายพันธุ์ ซึ่งการเอาชนะหรือทำลายมันทำได้ยากลำบากมากขึ้น และต้องใช้เวลาและงบประมาณมากขึ้นตามไปด้วย

ทิศทางการพัฒนาสังคมไทย ที่ถูกชักนำให้ก้าวตามประเทศตะวันตก เพื่อไปสู่ความทันสมัยและเป็นสังคมอุตสาหกรรม โดยเน้นหนักไปที่ภาคธุรกิจการเงินและอุตสาหกรรมนั้น ได้ส่งผลให้ภาคการเกษตรที่เคยเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมของสังคมไทยมาช้านาน ต้องประสบกับภาวะอ่อนแอจะล้มแหล่มีล้มแหล่ นโยบายเร่งรัดพัฒนาชนบทเพื่อรักษาหรือเพิ่มตัวเลข ที่นำไปใช้แสดงถึงอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลักนั้น ทำให้ชุมชนชนบทถูกทอดทิ้ง ความเดือดร้อนและปัญหาในการดำรงชีวิตของพวกเขาถูกเพิกเฉย นโยบายการพัฒนาสังคมไทยมุ่งเอาอกเอาใจและโอบอุ้มภาคอุตสาหกรรมและธุรกิจการเงิน เปิดโอกาสให้กับภาคเมืองและอุตสาหกรรม ไปขูดเอาทรัพยากรจากชนบทมาหล่อเลี้ยงและเพิ่มการเติบโตของเมือง

การพัฒนาอย่างไม่เป็นธรรมและไม่สมดุลเช่นนี้ ก่อให้เกิดปัญหาทวิลักษณ์ในสังคม ชีวิตความเป็นอยู่ รายได้ และคุณภาพชีวิตของชาวเมืองกับคนชนบทจะ

แตกต่างกันมาก ก่อให้เกิดปัญหาคนชนบททั้งบ้านและครอบครัว มุ่งหน้าเข้าสู่เมือง เพื่อไปตายเอาดาบหน้า การขยายตัวของธุรกิจบริการทางเพศ ได้ดึงดูดให้ผู้หญิงจากชนบทย้ายหน้าเข้าสู่ธุรกิจขายบริการทางเพศ ที่ได้ขยายตัวกลายเป็นอุตสาหกรรมค้าผู้หญิงข้ามชาติไปแล้วในปัจจุบัน ประเทศไทยจึงเป็นสังคมที่ขัดแย้งในตัวเอง กล่าวคือ เป็นทั้งศูนย์กลางของพุทธศาสนา และแหล่งธุรกิจบริการทางเพศที่ฉาวโฉ่ไปทั่วโลก และมีจำนวนผู้ติดเชื้อไวรัส HIV หรือผู้ป่วยโรคเอดส์ติดอันดับต้นๆของโลกเช่นกัน เมื่อเทียบกับจำนวนประชากร

หากเปรียบเทียบวัฒนธรรมและชุมชนชาวเขาเป็นเสมือนร่างกายมนุษย์ จะเห็นได้ว่า ผลของการเผชิญหน้ากับการพัฒนาเพียงสามสิบกว่าปี ทำให้ชุมชนชาวเขาดกอยู่ในภาวะสูญเสียภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเปรียบเสมือนภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่องและรวดเร็ว จากคนคอยผู้มียาลานามัยสมบูรณ์ และมั่นใจในตัวเอง แม้ว่าจะสวมใส่เสื้อผ้าเก่าๆ หรือไม่ทันสมัยก็ตาม กลายเป็นชาวเมืองผู้ที่ค้อยพลังทั้งทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และจิตใจ การพัฒนาที่ไม่สมดุล จึงไม่ต่างอะไรกับไวรัส HIV ที่ได้แพร่เข้าไปทำลายภูมิคุ้มกันหรือวัฒนธรรมท้องถิ่น ทำให้ชุมชนชาวเขาดกอยู่ในสภาพเหมือนคนป่วยเอดส์ ที่ตกอยู่ในสภาพอ่อนแอทั้งทางร่างกาย สูญเสียความมั่นใจในการต่อสู้หรือเผชิญปัญหา และสูญเสียความหมายในการดำรงอยู่ในฐานะมนุษย์ ซึ่งยากที่จะเยียวยาให้กลับคืนสู่สภาวะปกติได้

แต่เดิมนั้น กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆที่อยู่บนภูเขา พวกเขาใช้ชีวิตอย่างสอดคล้องกับระบบนิเวศน์ที่แวดล้อม โดยมีระบบการจัดการทรัพยากรที่จำลองจากธรรมชาติ ในยุคก่อนการพัฒนา พวกเขาถูกมองจากสายตาของรัฐส่วนกลางในฐานะเป็น “คนป่าคนดอย” อันลึกลับและแปลกประหลาด เนื่องจากมีถิ่นที่อยู่ห่างไกลและยากต่อการเข้าถึง เมื่อเข้าสู่ยุคเริ่มต้นของการพัฒนาไปสู่ภาวะทันสมัย ซึ่งมีทิศทางเน้นไปที่การควบคุมและการสงเคราะห์ ชาวป่าชาวดอยได้ถูกกีดกันและแบ่งแยกจากสังคมใหญ่ กลายเป็น “ชาวเขา” ที่ด้อยความเจริญ ลำหลัง และเป็นภัยต่อความมั่นคงของส่วนรวม ตามมุมมองของคนภายนอก จึงควรที่รัฐจะยื่นมือเข้าไปชี้นำและช่วยเหลือ

ในยุคเร่งรัดพัฒนา ได้เกิดการแย่งชิงทรัพยากรอย่างเข้มข้นยิ่งขึ้น จนเป็นเหตุให้พื้นที่ป่าลดลงอย่างรวดเร็ว และปัญหาเสียดินได้กลายเป็นปัญหาระดับโลก ชาวเขาจึงถูกประทับตราบาปจากสังคม ให้กลายเป็น “ผู้ทำลายสิ่งแวดล้อม” โดยโยงเอา

ปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม เข้ากับระบบการเกษตรแบบตัดฟัน โคนเผา และการปลูกฝิ่นเป็นพืชหลักของชาวเขา การที่มองวัฒนธรรมชาวเขาเฉพาะด้านลบ นับว่าเป็นอวิชชาที่เรียกว่าอคติทางชาติพันธุ์ซ่อนอยู่ ทิศทางการพัฒนาจึงเป็นการบังคับให้ชาวเขาต้องเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ตามที่ทางราชการเป็นฝ่ายกำหนดมาจากเบื้องบนเพียงด้านเดียว

การทุ่มเทเข้าช่วยเหลือด้วยความหวังดีอย่างเต็มกำลัง แต่ขาดการศึกษาให้เข้าใจวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชาวเขาอย่างถ่องแท้ เท่ากับผลักดันให้ชุมชนชาวเขาถูกคุกคาม กลืน เข้าสู่กระบวนการเปลี่ยนแปลงไปเป็นสังคมทันสมัย ภาพลักษณ์ของชาวเขาในปัจจุบัน จึงไม่ได้เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่แปลกประหลาดและลึกลับอีกแล้ว ชุมชนชาวเขาไม่ว่าจะอยู่ห่างไกลเพียงใด จะไม่ยากต่อการเข้าถึงอีก ระบบเศรษฐกิจของครัวเรือนชาวเขาได้ถูกผนวก เข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจแบบตลาด บ้านชาวเขาถูกจัดการและควบคุมดูแลจากรัฐอย่างทั่วถึง ชีวิตชุมชนบนภูเขาได้รับผลสะท้อนจากความผันผวนของโลกภายนอกมากยิ่งขึ้น หมู่บ้านชาวเขาในปัจจุบันหลายแห่ง ได้กลายเป็นหมู่บ้านที่ถูกท่องเที่ยว ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีลักษณะโดดเด่นเฉพาะตัว หรือแตกต่างไปจากคนส่วนใหญ่ ได้กลายเป็นสินค้าชนิดใหม่หรือเป็นจุดขายของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ถัดจากความเป็นตะวันออกหรือวิถีเอเชียอันเคร่งขรึม ลึกลับ ชวนค้นหาและลึกลับ และความ เป็นไทยที่เป็นสัญลักษณ์แห่งมิตรภาพและรอยยิ้ม ซึ่งได้กลายเป็นสินค้าคาวๆ ไปแล้วในตลาดนักท่องเที่ยว ซึ่งลูกค้าส่วนใหญ่เป็นชาวต่างประเทศ

การถูกผลักดันให้จำต้องตระโดดพลอยโจน โดยไม่ได้รับโอกาสและช่วงเวลาอย่างพอเพียง สำหรับปรับเปลี่ยนโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม หรือขยายพื้นที่ทางวัฒนธรรมของตนเอง ก่อนเข้าสู่กระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม ที่เรียกกันว่าโลกาภิวัตน์นั้น (ซึ่งมีลักษณะเด่นอยู่ที่ความรวดเร็ว และให้ความสำคัญกับการเชื่อมโยงเครือข่ายของข่าวสารข้อมูล ซึ่งเป็นการตอบสนองปัญหาหรือทำให้เกิดการแข่งขันในระดับปัจเจกบุคคล แต่ละเลยการสร้างองค์ความรู้และความรู้สึกร่วมกันของมนุษย์ ซึ่งเป็นด้านของชุมชนและศักดิ์ศรีของความเป็นคน) ทำให้ชุมชนชาวเขาเดินเข้าสู่มุมอับ จนตกอยู่ในสภาวะที่เรียกว่าสูญเสียลักษณะเฉพาะตนของความเป็น

ชาติพันธุ์ อันเป็นพลังทางวัฒนธรรม ซึ่งส่งผลให้พวกเขาต้องเผชิญกับปมความขัดแย้งในตัวเอง ที่แทบจะไร้ทางออกในเชิงสร้างสรรค์

ปัญหาการวิจัย

ก่อนที่จะถูกแทรกแซงและชักนำโดยรัฐในนามของ “การพัฒนา” เข้าสู่กระบวนการเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมทันสมัย ระบบการผลิตตามจารีตประเพณีของชุมชนบนภูเขา สามารถตอบสนองความจำเป็นในการบริโภค และการแลกเปลี่ยนปัจจัยการดำรงชีพที่ผลิตเองไม่ได้เกือบทั้งหมด อีกทั้งยังเต็มเปี่ยมด้วยพลังทางสังคมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการสร้างสรรค์ กระทำซ้ำ การสืบสานระบบความสัมพันธ์ระบบคิด และระบบความหมาย¹ ตามวิถีการของตัวเองได้ตามปกติ ในช่วงนี้ ชุมชนบนภูเขาแม้ว่าจะจำเป็นต้องติดต่อสัมพันธ์กับ โลกภายนอกอยู่แล้ว แต่ความสัมพันธ์กับภายนอกจะเป็นไปในลักษณะการแลกเปลี่ยนสิ่งของ สินค้า ข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นอย่างเสมอภาคกัน มากกว่าจะเป็นความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ ซึ่งมีการแลกเปลี่ยนอย่างไม่เท่าเทียมกัน หรือมีการเอารัดเอาเปรียบกัน จนมีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งต้องตกเป็นเบี้ยล่าง หรือต้องพึ่งพาอีกฝ่ายหนึ่ง พวกเขาเป็นคนป่าคนดอยตามสายตาของคนภายนอก การเคลื่อนย้ายอยู่เสมอ นับว่าเป็นกลวิธีสำคัญของการเข้าถึงทรัพยากรที่จำเป็น การตั้งชุมชนบนภูเขาอันเป็นถิ่นทุรกันดาร นับว่าเป็นการพยายามรักษาระยะห่างจากอำนาจที่เหนือกว่า ไม่ให้ถูกรวบงำอย่างเบ็ดเสร็จทั้งทางสังคมการเมือง และเศรษฐกิจ อีกทั้งยังช่วยให้การผลิตซ้ำเพื่อสืบสานวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เป็นไปอย่างราบรื่น ต่อเนื่อง และมีความแน่นอน

เมื่อเข้าสู่ยุคที่ชุมชนชาวเขาถูกเร่งรัดพัฒนา ตามแนวนโยบายพัฒนาสังคมของประเทศอย่างเต็มที่ ซึ่งเริ่มต้นมาตั้งแต่ปลายพุทธทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ทิศทางการพัฒนาที่มุ่งไปสู่สังคมอุตสาหกรรม (industrialization) และไล่กวาดให้ทันกับภาวะทันสมัย (modernity) ทำให้แผนงานและโครงการพัฒนาชาวเขา ทั้งที่ถูก

¹ ระบบความหมาย (system of meanings) เป็นชุดของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มตัวแปรจำนวนหนึ่ง (เป็นต้นว่า คำพูด พฤติกรรม สัญลักษณ์ ฯลฯ) และความหมายที่ผูกติดอยู่กับมัน ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่างๆ เหล่านี้ เป็นสิ่งที่ถูกกำหนดขึ้นมา เมื่อมีการนำไปใช้ในระบับพฤติกรรมชีวิตประจำวัน และได้กระทำจนเป็นที่ยอมรับจากสังคมโดยรวมแล้ว ระบบความหมายจึงได้รับการสถาปนาขึ้นมา เช่น เมื่อพูดถึง “แมว” จะเป็นที่รับรู้ทั่วกันว่าหมายถึงสัตว์สี่เท้าที่มีขนนุ่ม ตามนัยดังกล่าว ภาษา ทั้งที่ปรากฏอยู่ในรูปของคำพูด (เช่น การสนทนาโต้ตอบ) การบอกเล่า (ตำนาน คำสอน เพลง และนิทานพื้นบ้าน) การเขียน (เช่น คัมภีร์ วรรณกรรม และบทกวี) และการกระทำในชีวิตประจำวัน จึงเป็นระบบความหมายพื้นฐานที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของมนุษย์

กำหนดโดยภาครัฐและผลักดันโดยองค์กรระหว่างประเทศ กลายเป็นกลยุทธ์สำคัญ ในการเข้าไปกำหนดเงื่อนไข ให้ชุมชนชาวเขาเปลี่ยนแปลงวิถีการเพาะปลูกไปเป็น การผลิตเชิงพาณิชย์ ซึ่งเท่ากับนำพาให้ชาวเขาต้องไปผูกติด หรือตกอยู่ใต้วงการของ ระบบตลาดมากขึ้นเรื่อยๆ นโยบายการพัฒนามันที่สูงไม่ได้นำไปสู่ความเจริญ ความ สะดวกสบายและความทันสมัยเพียงด้านเดียว การที่ชาวเขาจำต้องเปลี่ยนแปลงวิถี การและเป้าหมายของการเพาะปลูก ไปป้อนความต้องการของระบบตลาด ทำให้ชุมชน ชาวเขา ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจโลกอย่างคืบไม่หยุด ศักยภาพ ในการพัฒนาตนเอง การพึ่งพาอาศัยกัน และการกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง จึง ถูกลดทอนลงไปด้วย

ในช่วงต้นของการพัฒนา ปัญหาความมั่นคงตามแนวชายแดนที่ติดต่อกับ ประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งมีระบอบการปกครองแตกต่างกัน เป็นปัญหาสำคัญ ชาวเขา บางส่วนยังคงเคลื่อนย้ายไปยังพื้นที่รอยตะเข็บ หรือดินแดนชายขอบเชิงภูมิศาสตร์ การเมือง เพื่อเล็ดลอดจากการถูกรอรับและควบคุมได้บ้าง เนื่องจากบริเวณชาย แดนระหว่างประเทศเหล่านี้ เป็นพื้นที่ที่รัฐยื่นมือเข้าไปจัดการ ได้แต่เพียงบางเบา บริเวณนี้จึงเป็นถิ่นพำนักอันอุดมสมบูรณ์และมั่นคงพอสมควร สำหรับกลุ่มชนที่อยู่ ในวิถีการผลิตแบบการทำไร่หมุนเวียนเป็นหลัก

ในระยะต่อมา เมื่อปัญหาความขัดแย้งและความมั่นคงตามแนวชายแดนเริ่ม คืบคลานลง (ในราวทศวรรษที่ 2520 เป็นต้นมา) ด้วยความหวังดีที่จะเห็นชาวเขามี ความเป็นอยู่เช่นเดียวกับชาวไทยพื้นราบทั่วไป รัฐบาลได้ดำเนินการพัฒนาส่งเสริม อย่างเข้มข้นมากขึ้น เพื่อเปลี่ยนแปลงให้สังคมชาวเขาไปสู่ความทันสมัย มีการ กำหนดมาตรการส่งเสริม สงเคราะห์ และพัฒนา ซึ่งมีเป้าหมายให้ชุมชนบนภูเขา เปลี่ยนมาปลูกพืชเชิงพาณิชย์ ซึ่งเป็นการปลูกพืชเชิงเดี่ยว แทนการทำไร่หมุนเวียน ซึ่งเป็นระบบการเกษตรแบบผสมผสาน²

ในระบบการจัดการทรัพยากรของชาวเขา ชุมชนจะมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับป่า อย่างมาก เนื่องจากป่าเป็นแหล่งเก็บหาอาหาร เป็นสถานที่เก็บตัวยามรักษาความเจ็บ

² ระบบเศรษฐกิจแบบผสมผสานของชาวเขา ประกอบด้วย การปลูกพืชยังชีพ (ข้าวไร่ ข้าวโพดและพืชผักต่างๆ) การปลูกฝิ่นเป็นเศรษฐกิจ ของครัวเรือน สำหรับไปใช้แลกเปลี่ยนซื้อขายกับสิ่งของที่ผลิตเองไม่ได้ (เกลือ เหล็ก เงินแถบ ไม้ขีดไฟ และผ้าผืน) การเก็บหาอาหารและ ยาสมุนไพรจากป่า ตลอดจนการจับปลาล้ำสัตว์เป็นอาหาร

ป่วย และเป็นเงื่อนไขธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ดังนั้น การที่รัฐยื่นมือด้วยความหวังดีเข้าไปกระทำกิจกรรมทางสังคมของชุมชนเสียแทบทั้งหมด ข้อดีอยู่ที่ ทำให้ชุมชนได้รับความสะดวกสบาย และได้รับบริการขั้นพื้นฐานจากรัฐได้ทั่วถึงยิ่งขึ้น แต่ผลกระทบที่เกิดขึ้น คือ ทำให้ชุมชนชาวเขาจำต้องตกกระไดพลอยโจน เข้าสู่วังวนของการแข่งขันอย่างเอาเป็นเอาตาย โดยที่ยังไม่ได้เตรียมพร้อม หรือมีช่วงเวลาปรับโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม ขึ้นมารองรับมากนัก ปัญหาการพัฒนาที่เกิดจากการกระทำด้วยความหวังดี จึงมักจะสร้างความกระอักกระอ่วนและกลืนไม่เข้าคายไม่ออก ทั้งกับชาวเขาและนักพัฒนาของรัฐมาจนปัจจุบัน

การเข้าสู่กระบวนการเชิงพาณิชย์ที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรจากภายนอก (ความรู้ทางเทคโนโลยี เงินทุน และระบบตลาด) ทำให้ชุมชนบนภูเขาตกอยู่ในภาวะอับจน เมื่อปัญหาแย่งชิงทรัพยากรได้ทวีความเข้มข้นยิ่งขึ้น ในยุคที่การพัฒนาประเทศ มีทิศทางมุ่งหน้าไปสู่สังคมอุตสาหกรรมใหม่อย่างเต็มที ความหลากหลายทางชีวภาพของป่าถูกมองข้าม ป่าถูกตีค่าเป็นเพียงทรัพยากรป่าไม้และที่ดิน ทำให้ถูกนำมาใช้อย่างสิ้นเปลือง เพื่อแลกกับอัตราการจำเรี่ยเติบโตทางเศรษฐกิจ วิถีชีวิตชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวเขา ถูกลดคุณค่าลงเป็นเพียงสินค้าทางวัฒนธรรม ซึ่งมีเอาไว้ดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยว ชุมชนชาวเขาหลายแห่งกลายเป็นสถานที่ถูกท่องเที่ยว ชาวเขาจึงกลายเป็นคนขายขอบที่จำต้องเผชิญกับปัญหาการพัฒนา ที่ตนเองไม่ได้ก่อตามยถากรรม

แม้ว่านโยบายการพัฒนาจะเป็นไปด้วยความปรารถนาดีเพียงใด แต่การที่รัฐเข้าไปควบคุมการใช้ทรัพยากรของท้องถิ่นอย่างเข้มงวด โดยอ้างการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรส่วนรวม เท่ากับได้บั่นทอนพลังสังคมและภูมิปัญญาท้องถิ่นไปด้วย การประกาศขยายพื้นที่เขตป่าอนุรักษ์ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอย่างกว้างขวาง ทำให้สถานที่ตั้งชุมชนบนภูเขากลายเป็นการบุกรุกเขตหวงห้ามของประเทศ การทำไร่หมุนเวียนถูกประทับตราบาป เป็นระบบการเกษตรที่ทำลายสภาพแวดล้อมธรรมชาติ การประกาศพื้นที่อนุรักษ์บางส่วนไปทับที่ทำกินของชาวเขา แต่ขณะเดียวกันได้ส่งเสริมให้ชาวเขาปลูกพืชเงินสดด้วยนั้น ทำให้ชาวเขาถูกปิดล้อมด้วยนโยบายที่ขัดกันเอง พวกเขาจำต้องทำไร่ซ้ำที่เดิมเป็นเวลานานขึ้น จนเกิดปัญหาที่ดินทำกิน

เสื่อมความอุดมสมบูรณ์ลงไปเรื่อยๆ จนไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างคุ้มค่า ในสถานการณ์เช่นนี้ พวกเขาจะค่อยๆสูญเสียความสามารถในการพึ่งพาตนเองไป กลายเป็นคนยากจนที่ต้องยังชีพด้วยการพึ่งพิงความช่วยเหลือจากภายนอก การจำยอมต้องเปลี่ยนแปลงวิธีการดำรงชีวิตอย่างเฉียบพลันนี้เอง ได้ส่งผลสะท้อนต่อวิถีชีวิตบนภูเขาอย่างรุนแรง ทำให้โครงสร้างสังคมและชีวิตวัฒนธรรมอ่อนแอลง จนเกือบจะกลายเป็นอัมพาต

ความล่มสลายของกิจกรรมการเกษตรทั้งแบบจารีตและสมัยใหม่ ก่อให้เกิดภาวะแตกกระจายของชุมชน เพราะเท่ากับว่า ชุมชนได้สูญเสียงานของท้องถิ่นที่ต้องกระทำร่วมกัน ไป ซึ่งงานของชุมชนเหล่านี้เคยเป็นเวทีนิยามความเป็นจริงร่วมกัน ทำให้ชีวิตสังคมมีความหมาย ทำให้สมาชิกสังคมเกิดความรู้สึกร่วม และรู้สึกว่าตัวเองมีบทบาทและมีความสำคัญต่อชุมชน ทำให้แต่ละคนมีพฤติกรรมที่เหมาะสม เพราะได้รับการยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน

แต่ในปัจจุบัน ความอยู่รอดของชาวบ้าน ไม่ได้ผูกติดอยู่กับอาชีพการเกษตร ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ต้องกระทำร่วมกัน ผ่านระบบความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันภายในชุมชนและสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ และแบบเลี้ยงดูเกื้อกูลกับพลังเหนือธรรมชาติ กิจกรรมเชิงพาณิชย์สมัยใหม่ เป็นการแสวงหาผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคล โดยไม่จำเป็นต้องกระทำร่วมกันในชุมชน กิจกรรมเหล่านี้ไม่ต้องกระทำผ่านระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชน และไม่ต้องอ้างอิงกฎเกณฑ์ตามจารีตประเพณี เช่น เป็นแรงงานรับจ้าง ขายของเก่า เย็บผ้าขาย ขายบ้าน เลี้ยงไม้ขาย และขายที่ดิน ฯลฯ เป็นต้น ทิศทางการอพยพโยกย้ายในปัจจุบัน จึงสวนทางกับการเคลื่อนย้ายของครัวเรือนในอดีต กล่าวคือ จะมุ่งหน้าเข้าสู่ตัวเมืองใหญ่ ซึ่งเป็นศูนย์กลางความเจริญ แหล่งรวมข้อมูลข่าวสาร การบริการและสวัสดิการสังคม อีกทั้งยังมีหนทางประกอบอาชีพเชิงพาณิชย์ได้มากมาย ชุมชนแออัดจึงเป็นเป้าหมายแรกๆของกลุ่มคนจนจากภูเขา ที่จำเป็นต้องอพยพโยกย้ายไปเผชิญโชคในเมือง ซึ่งเป็นแหล่งทำมาหากินใหม่ ไม่ใช่พื้นที่ชายขอบเชิงภูมิศาสตร์ ที่ห่างไกลความเจริญเหมือนที่เคยเป็นมา

การอพยพโยกย้ายของกลุ่มชนบนภูเขาในปัจจุบัน โดยเฉพาะชาวลีซอ จึงไม่ใช่เป็นการเคลื่อนย้ายหนี จากการถูกรอรับจากอำนาจที่เหนือกว่า ไม่ได้เป็นกรรมวิธีปรับตัวเพื่อรักษาพื้นที่ทางวัฒนธรรมของตนเอง หรือเพื่อสืบสานเอกลักษณ์ของ

ชาติพันธุ์ ไม่ให้สูญสลายไปเท่านั้น ซึ่งมักจะผ่านกระบวนการตัดสินใจที่เหมาะสม แต่การเคลื่อนย้ายของครัวเรือนชาวเขาในปัจจุบัน เป็นการอพยพหนีความยากจน และต้องเผชิญกับวัฒนธรรมที่เหนือกว่า ปัญหาของชาวเขาในเมือง จึงไม่ใช่การดิ้นรนต่อสู้ของคนทุกซ์คนยาก เพื่อแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม ให้มีชีวิตอยู่รอด และเป็นการพยายามรักษามาตรฐานการครองชีพไม่ให้ตกต่ำจนขัดสนเท่านั้น แต่เป็นการต่อสู้ทางวัฒนธรรมด้วย จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนลักษณะหรือความเป็นตัวตนของชาติพันธุ์ (ethnic identity) บางส่วน ซึ่งหมายถึงต้องสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมของตนเองให้ได้ด้วย เมื่อต้องเผชิญกับปัญหาในการดำรงชีวิตประจำวันและนิยามสถานการณ์ใหม่ๆ ที่ไม่คุ้นเคย

ดังนั้น ประเด็นคำถามการวิจัยครั้งนี้ จึงได้แก่ ชาวลีซอที่ได้อพยพมาอยู่ในเมือง ได้นิยามสถานการณ์ปัญหาใหม่ๆว่าอย่างไร พวกเขาจัดการความสัมพันธ์กับคนอื่นและพลังสังคมที่อยู่รอบข้างในลักษณะใด ทั้งในแง่การทำกิจกรรมเชิงพาณิชย์ และการเชื่อมความสัมพันธ์ เพื่อให้สามารถมีชีวิตได้ตามปกติ เป็นที่ยอมรับทั้งจากชุมชนตามจารีตและชุมชนเมือง?

วัตถุประสงค์การศึกษา

การศึกษาวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ที่จะตอบคำถามเกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมของชาวลีซอ ที่ได้อพยพโยกย้ายมาอยู่อาศัยและประกอบอาชีพในเมืองเชียงใหม่ ใน 2 ประเด็น คือ

1. ทำความเข้าใจระบบความหมาย ที่ชาวลีซอสร้างขึ้นมานิยามสถานการณ์ใหม่ เมื่อต้องมาใช้ชีวิตเป็นคนอยู่เมือง
2. ศึกษาแนวทางการจัดการความสัมพันธ์กับกลุ่มทางสังคมอื่นๆ ที่พวกเขาเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยทั้งในด้านการประกอบอาชีพและกิจกรรมทางสังคม

ขอบเขตการวิจัย

กรอบความคิดการวิจัย ในที่นี้มองลักษณะหรือความเป็นตัวตนของชาติพันธุ์ ในฐานะเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเวทีการนิยามสถานการณ์และให้ความหมายกับระบบสัญลักษณ์และการกระทำ ที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่ออธิบายตัวตน สังคม และ

ประวัติศาสตร์ของตนเอง ความเป็นตัวตนหรืออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม จึงไม่ได้เป็นเพียงระบบสัญลักษณ์ที่ให้ความหมายในลักษณะนามธรรม หรือไม่ได้เป็นเพียงระบบความสัมพันธ์ระหว่างสัญลักษณ์ต่างๆ เท่านั้น ไม่ว่าจะมองในแง่ที่เป็นระบบความหมาย (เช่น ภาษา และพิธีกรรม) ความเป็นชุมชน (เช่น พันธะหรือข้อผูกมัดทางสังคม และระบบเครือญาติ) หรือพลังยึดเหนี่ยว (เช่น อุดมการณ์อำนาจ ระบบคุณค่า และความเชื่อทางศาสนา) ตัวตนของความเป็นชาติพันธุ์ไม่ได้ถูกสร้างขึ้นและใช้อย่างตายตัว หรือปรับเปลี่ยนดัดแปลงไม่ได้ ในทางตรงกันข้าม ความเป็นตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์มีลักษณะพลวัต ประกอบขึ้นด้วยระบบภูมิปัญญาและพลังสังคมอันหลากหลาย เป็นพื้นที่ของการแข่งขัน โต้แย้ง และแลกเปลี่ยน ทั้งในด้านข้อมูลข่าวสาร ภาพลักษณ์ และการกระทำ อาจกล่าวได้ว่า ความเป็นตัวตนหรือลักษณะทางชาติพันธุ์เป็นระบบความหมาย ที่ถูกจัดวางให้สามารถนำไปสู่ปฏิบัติการได้ในชีวิตจริง ภายใต้เงื่อนไขและการคลี่คลายทางประวัติศาสตร์ที่เคลื่อนไหว ตัวความหมายเหล่านี้มีทั้งที่เป็นวัตถุ ตัวแสดงแทน และระบบสัญลักษณ์ ซึ่งมีเนื้อหาสาระทั้งทางสังคมและเชิงคุณค่า

ผลของกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมไปสู่ความทันสมัย และกระบวนการเชิงพาณิชย์ นอกจากทำให้ชุมชนชาวเขาสูญเสียศักยภาพในการจัดการและควบคุมทรัพยากรของท้องถิ่นไปแล้ว ยังส่งผลให้เกิดภาวะขัดกันในการนิยามตัวตน และให้ความหมายต่อปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ในชีวิตประจำวันอีกด้วย ปัญหาที่สำคัญคือ ความสับสนในการนิยามตนเอง และความยากลำบากในการแสดงตนว่าเขาคือใคร ซึ่งเกิดจากความงุนงงและสงสัยอย่างลึกซึ้งต่อความว่างเปล่าในการดำรงชีวิต และต้องเผชิญกับปัญหาที่ไม่อาจหาทางออกได้ เมื่อจำต้องเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากผู้ผลิตและผู้สร้างสรรค์ มาเป็นผู้บริโภคและคนขายของในเมือง ในสถานการณ์เช่นนี้ อุดมการณ์อำนาจและภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่สามารถให้คำอธิบายอย่างแจ่มชัดได้ว่า อะไรคือคุณค่า อะไรคือความหมาย? อะไรคือความจริง อะไรคือสิ่งปรุงแต่งที่เป็นเสมือนความจริง? ปมปัญหาและเงื่อนไขความขัดแย้งดังกล่าว ได้ผลักดันให้เกิดกระบวนการสร้างตัวตนของชาติพันธุ์ใหม่ เพื่อให้สามารถนิยามสถานการณ์ อธิบายปัญหา และกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคมได้อย่างแน่ชัดอีกครั้งหนึ่ง

พื้นที่ศึกษาและกลุ่มประชากร การวิจัยนี้ จะมุ่งศึกษาชาวไลชอกกลุ่มหนึ่ง ที่ได้อพยพโยกย้ายลงมาประกอบอาชีพและตั้งบ้านเรือนอยู่ในเมืองเชียงใหม่ ซึ่งมีทั้งแบบมาตั้งหลักแหล่งอยู่ถาวรและไม่ถาวร กลุ่มที่มาอยู่ไม่ถาวร ส่วนใหญ่จะมีอาชีพขายของที่ไนท์บาซาร์ และรับจ้างทั่วไป กลุ่มนี้จะตั้งบ้านเรือนและเช่าบ้านอยู่บริเวณใกล้เคียงกันในชุมชนแออัด ซึ่งมีชื่อเรียกกันว่า “ชุมชนหัวฝาย” ชาวไลชอกกลุ่มนี้ยังคงมีความสัมพันธ์กับหมู่บ้านบนภูเขาอย่างเหนียวแน่น โดยเฉพาะเมื่อถึงที่มีช่วงพิธีกรรมสำคัญประจำปี ชาวบ้านส่วนใหญ่จะหยุดกิจการค้าขาย กลับไปร่วมพิธีที่หมู่บ้านอย่างพร้อมเพรียง ส่วนกลุ่มที่ตั้งหลักแหล่งถาวร จะมีอาชีพแตกต่างกัน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพขายของ เป็นพนักงานของหน่วยงานภาครัฐและประกอบอาชีพอิสระ กลุ่มนี้จะไปตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้เคียงกันที่บ้าน โป่งน้อย ซึ่งอยู่บริเวณเชิงดอยสุเทพ ทางทิศใต้ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ชาวไลชอกกลุ่มนี้ได้ร่วมกันสร้างศาลผีเสื้อบ้าน (อาปาหมุฮ์) ขึ้นที่เชิงดอยสุเทพ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของชุมชนชาวไลชอ สำหรับเป็นศูนย์รวมจิตใจและเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมของชุมชน ทำให้ไม่ต้องกลับไปร่วมพิธีที่หมู่บ้านบนภูเขาเหมือนกับชาวไลชอที่อยู่ชุมชนหัวฝาย

2. ประวัติและปมปัญหาของการพัฒนา

บทนี้จะให้ภาพของประวัติและผลกระทบของการดำเนินงานตามนโยบายการพัฒนาบนที่สูงของทางราชการ ว่าได้ก่อให้เกิดกระบวนการสูญเสียความสามารถในการจัดการ และควบคุมทรัพยากรของชุมชนชาวเขาได้อย่างไร ตลอดจนทำความเข้าใจกระบวนการแบ่งแยก และเบียดขับให้ชุมชนชาวเขา กลายเป็นคนชายขอบทั้งทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคมวัฒนธรรม ได้อย่างไร เพื่อจะได้แย้งว่าผลกระทบจากกระบวนการพัฒนาดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดแรงสั่นสะเทือนต่อชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มคนบนที่สูงอย่างต่อเนื่องและรุนแรง จนกระทั่งจำต้องรื้อถอนจากถิ่นฐานที่อยู่มาอยู่ในเมือง

การพัฒนาและปมปัญหา

ฐานรากของปัญหาบนที่สูงในประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นการแย่งชิงทรัพยากร ความยากจน ความขัดแย้งระหว่างจารีตประเพณีกับกฎหมาย ความไม่มั่นคงในการถือครองที่ดิน และการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน ตลอดจนภาวะแตกกระจายเข้าสู่เมืองของครัวเรือนชาวเขา ปัญหาเหล่านี้เกิดจากการมองชาวเขาเป็น “คนอื่น” ซึ่งมีสาเหตุจากการมีอคติหรืออุปาทาน มายาคติ และอวิชชา ฝังแน่นอยู่ในวิถีคิด เนื่องจากไม่ได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้หรือสร้างองค์ “ความรู้” ไปทำความเข้าใจต่อวิถีการคิด แนวทางการให้ความหมายทางวัฒนธรรม และการนิยามสถานการณ์ของกลุ่มชนต่าง ๆ บนภูเขาอย่างถ่องแท้

อุปาทาน ทำให้จับประเด็นปัญหาอย่างมีอคติและผิดทิศทาง อันจะนำไปสู่การกำหนดทิศทางการแก้ไขปัญหามันที่สูง (มักจะเรียกว่า “การพัฒนาชาวเขา”) อย่างตายตัว ส่วนมายาคติ ทำให้มองประเด็นปัญหาอย่างแยกส่วน และอวิชชา ทำให้เกิดการทึกทักเอาเองว่า ภาพปรากฏคือความเป็นจริง การประเมินชาวเขาเป็นคนอื่น ก็เกิดจากการมองเฉพาะภาพลบของชาวเขาเพียงด้านเดียว จึงพยายามเข้าไปจัดการ

และหาทางควบคุมชาวเขาอย่างเข้มงวด หากเห็นว่าการใช้ทรัพยากรและการดำรงอยู่ของกลุ่มคนเหล่านั้น กระทบต่อผลประโยชน์ของตนเองและพวกพ้อง

การมองข้ามความหลากหลายทางชีวภาพและศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่น ผนวกกับการมองปรากฏการณ์แบบแยกส่วน และวิธีการใช้หลักเหตุผลแบบเข้าข้างตนเอง เป็นการขจัดหรือทำลายล้างภูมิปัญญาและองค์ความรู้แบบอื่น ไปอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ดังนั้น แม้ว่าจะมีความหวังดีเพียงใดก็ตาม ความพยายามในการแก้ไขปัญหาของส่วนรวม ภายใต้งู้อใจแห่งอุปาทาน อวิชชา และ โมหะจริตดังกล่าว เปรียบเสมือนการวินิจฉัยโรคผิดพลาด เป็นเหตุให้ปัญหาบนที่สูงไม่ได้รับการเยียวยาอย่างถูกต้องหรือทันการณ์ ปัญหาต่างๆ จึงได้ขมวดตัวและเขม็งเกลียวกลายเป็นปมปัญหาอันสลับซับซ้อน มีทั้งลักษณะอึดอัดคับข้องและอับจน ซึ่งทำให้ดูราวกับว่าเป็นเรื่องยากที่จะเยียวยาแก้ไข หรือแม้แต่จะทำความเข้าใจ

การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งบนภูเขา โดยใช้มิติของการควบคุมทางสังคมเป็นหลัก เช่น การออกกฎหมายควบคุมการใช้ทรัพยากรบนภูเขาอย่างเข้มงวด มีสาเหตุมาจากการไม่ให้ความสำคัญกับความคิดของชาวบ้านว่าด้วยเรื่อง “สิทธิ” ชาวเขาแต่ละกลุ่มมีความคิดในเรื่องดังกล่าวแตกต่างจากรัฐ ดังนั้น การที่รัฐอาศัยบทบัญญัติตามกฎหมาย เข้าไปจัดการทรัพยากรส่วนรวมของประเทศอย่างตายตัวหรือไม่แยกแยะ นับเป็นการลิดรอนศักยภาพหรือทำลายภูมิปัญญาในส่วนนี้ของชุมชนไปด้วย เพราะกลุ่มชาติพันธุ์บนภูเขาในประเทศไทย มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมสูงมาก มีทั้งกลุ่มทำไร่หมุนเวียน ซึ่งได้ตั้งหลักแหล่งอย่างถาวรมาเป็นเวลานานแล้ว กลุ่มชนบนภูเขาเหล่านี้ทำนาทำสวนเป็นอาชีพหลัก (เช่น กะเหรี่ยง และลัวะ) กลุ่มนี้แม้ว่าจะไม่ได้ถูกควบคุมอย่างเข้มงวดมากนัก ในระยะเริ่มต้นการพัฒนา แต่ก็เท่ากับว่าได้ถูกทอดทิ้งไม่ได้รับการเหลียวแลจากภาครัฐเท่าใดนัก เมื่อเทียบกับอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่ปลูกฝิ่นเป็นพืชหลัก กลุ่มนี้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตที่มีสภาพป่าสมบูรณ์ เนื่องจากมีวิธีการผลิตในระบบการทำไร่หมุนเวียนแบบที่ต้องย้ายที่อยู่เสมอ ทำให้จำเป็นต้องหาพื้นที่ใหม่ ที่เหมาะสมกับการปลูกพืชอยู่เป็นระยะๆ (เช่น แม้ว ลีซอ มูเซอ อีโก้ และเย้า) กลุ่มนี้จึงถูกประทับตราว่าเป็นตัวการที่ทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม ยาเสพติด และเป็นภัยต่อความมั่นคงของส่วนรวม

ในช่วงระยะเวลาเพียง 30 กว่าปีของการพัฒนาที่ผ่านมา ชุมชนชาวเขาได้เผชิญกับภาวะถูกกดขี่ให้ต้องเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต และวิถีชีวิตอย่างสิ้นเชิงและรวดเร็ว จากชุมชนที่มีวิถีการดำรงชีพอย่างสอดคล้องกลมกลืน กับภาวะแวดล้อมธรรมชาติ สามารถช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาล้วนใหญ่ได้ด้วยตนเอง ทั้งในด้านการผลิตและการจัดระเบียบชุมชน กลไกทางวัฒนธรรมที่ช่วยให้ชุมชนบนภูเขาดำรงอยู่และสืบทอดความเป็นชาติพันธุ์มาได้โดยตลอด อาทิเช่น ความเชื่อเรื่องผี เป็นรากฐานของระบบการให้ความหมายแก่ชีวิตสังคม กำกับพฤติกรรมและการมีปฏิสัมพันธ์ของบุคคล การจัดองค์กรความสัมพันธ์ทางสังคมในระบบเครือญาติ และการถือครองและใช้ที่ดิน ภายใต้ระบบกรรมสิทธิ์แบบจารีตประเพณี พลังทางสังคมดังกล่าวถูกลดทอนไปเรื่อยๆ นับตั้งแต่ถูกกดขี่ให้เข้าร่วมกระบวนการพัฒนาสังคมไปสู่ความทันสมัย กลุ่มชนบนภูเขาถูกเบียดถูกขับไปอยู่ที่ชายขอบของสังคม ความทุกข์ยากเดือดร้อนของพวกเขาถูกเพิกเฉย พวกเขาถูกกีดกันออกไปจากผลประโยชน์และอำนาจ ถูกกลืนรอนสิทธิและศักยภาพในการพึ่งตนเอง และกำหนดวิถีชีวิตของตนเองไปเรื่อยๆ จนจำต้องพึ่งพาภายนอกแทบทุกด้าน

ในที่นี้จะวิเคราะห์ถึงประวัติความเป็นมาและผลกระทบของการพัฒนา ที่มีส่วนเกี่ยวพันกับการสูญเสียพลังคุ้มกันของชุมชนไป โดยจะวิเคราะห์ครอบคลุมประเด็นต่างๆ เช่น วิถีการผลิต การตั้งถิ่นฐาน การเคลื่อนย้าย ภาพลักษณ์จากมุมมองคนภายนอก หน่วยในการจัดการทางสังคม ระบบกรรมสิทธิ์และทรัพย์สิน และการกำหนดนโยบายการพัฒนา

สังคมจารีตประเพณี

ยุคบ้านป่าบ้านคอย (ก่อนปี พ.ศ.2500) ในช่วงนี้ บ้านชาวเขาเป็นชุมชนที่อยู่ห่างไกลและเป็นถิ่นทุรกันดาร การใช้อำนาจของรัฐและอิทธิพลของระบบเศรษฐกิจแบบตลาด แผ่ขยายเข้าไปสู่ชุมชนชาวเขาแต่เพียงเบาบาง ชาวเขามีวิถีการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์อยู่กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติอย่างแนบแน่น พวกเขามีความจำเป็นต้องติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอกไม่มากนัก กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ บนภูเขาถูกมองจากคนภายนอกในฐานะเป็นคนป่าคนคอย ผู้ซึ่งมีวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมที่แปลกประหลาด ล้าหลัง หรือไม่เจริญ ในช่วงนี้ อาณาเขตของชาวเขา

เป็นโลกอนารยะอันห่างไกลจากการรับรู้ของคนในเมือง ตั้งอยู่ในสถานที่อันเร้นลับ และยากลำบากต่อการเข้าถึงสำหรับคนส่วนใหญ่ (บางกรณีอาจจะเป็นส่วนน้อยก็ได้ แต่มีอำนาจปกครองส่วนใหญ่) ที่คิดว่าตนเองเจริญกว่าคนที่อยู่ชนบทหรือป่าเขา

วิถีการผลิตในยุคนี้เป็นแบบจารีตประเพณีเป็นส่วนใหญ่ กลุ่มทำไร่หมุนเวียน มีการทำนาดำบนที่ราบเชิงเขา มีการจัดการน้ำในระบบเหมืองฝาย ควบคู่ไปกับการปลูกข้าวไร่บนพื้นที่ลาดชัน และเก็บของป่าล่าสัตว์ กระบวนการผลิตเป็นไปเพื่อยังชีพเป็นหลัก เงื่อนไขสำคัญของความเป็นชุมชนและการเข้าถึงทรัพยากรสำหรับกลุ่มนี้คือ การจัดการที่ดินบนพื้นฐานของสิทธิชุมชน โดยมีชุมชนเป็นหน่วยในการจัดองค์กรทางเศรษฐกิจและจัดความสัมพันธ์ทางสังคม

สำหรับกลุ่มที่ปลูกฝิ่น เป็นพืชเศรษฐกิจ มีระบบการเกษตรแบบตัดฟัน โค่นเผา (แต่มีกฎมองจากคนภายนอกว่าเป็นพวกทำไร่เลื่อนลอย) คือ มีการปลูกพืชต่างๆผสมผสานกันหลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน โดยจะปลูกเหลื่อมซ้อนกันระหว่างข้าวไร่ ข้าวโพด ฝิ่น และมีพืชผักอีกมากมายอยู่ในไร่ ทั้งที่เป็นอาหารและยาพื้นบ้าน³ นอกจากนั้น ยังมีการเลี้ยงสัตว์ และเก็บของป่า ในระบบเศรษฐกิจเช่นนี้ ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์บนภูเขามีสักยภาพในการพึ่งตนเองสูง โดยเฉพาะด้านการผลิตเพื่อยังชีพ กลุ่มนี้เริ่มมีการสะสมความมั่งคั่ง และมีทรัพย์สินส่วนตัวในรูปเงินแถบ แต่เป็นไปเพื่อสร้างบารมี หรือแสดงออกถึงประสิทธิภาพในการผลิต และความสามารถในการแสวงหาหรือสร้างเครือข่ายพันธมิตรของครัวเรือน ไม่ใช่เพื่อสร้างฐานะให้โดดเด่นหรือได้เปรียบเหนือผู้อื่น⁴ เงื่อนไขสำคัญของการดำรงอยู่เป็นชุมชนของกลุ่มนี้ อยู่ที่การจัดการแรงงานภายใต้ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ โดยมีครัวเรือนเป็นหน่วยพื้นฐานในการจัดการและควบคุมทรัพยากร บนพื้นฐานของระบบกรรมสิทธิ์แบบจารีตประเพณี ที่ให้ความสำคัญกับความเป็นธรรมในการเข้าถึง การควบคุม และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

³ ไพรอคู จันทบูรณ์ สุทธิ (2527), “กัญชง-กัญชามันที่สูง” ข่าวสารสถาบันวิจัยชาวเขา 17: 1-2 (ม.ค.-มิ.ย.), หน้า 1-19

⁴ ไพรอคูรายละเอียดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างระบบเศรษฐกิจกับการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวลีซอ ได้ใน E. Paul Durrenberger (1976), *The Economy of the Lisu Village*, *American Anthropologist*, 3: p.633-644 และ Otome Klein Hutheesing (1990), *Emerging Sexual Inequality Among the Lisu of Northern Thailand, the Waning of Dog and the Elephant Repute*; Leiden: E.J. Brill

อาจกล่าวได้ว่า ในยุคนี้กลุ่มชาติพันธุ์บนภูเขา สามารถปรับใช้กฎเกณฑ์ตามจารีตประเพณี เป็นแนวทางในการจัดการทางสังคม จัดวางให้มีคนในสังคมมีความเสมอภาคกัน ทั้งในการเข้าถึงและควบคุมทรัพยากร การถือครองที่ดินจึงมีความมั่นคงก็ภายใต้การยอมรับในกฎเกณฑ์ของชุมชน ดังนั้น การไม่มีสัญชาติไทย และไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน จึงไม่ใช่ปัญหาเฉพาะหน้าที่สำคัญในช่วงนี้ ปัญหาสำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ปลูกฝิ่น เป็นพืชเศรษฐกิจ อยู่ที่การจัดการแรงงาน ความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ จึงเป็นพลังทางเศรษฐกิจและสังคมที่สำคัญ ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์ที่ทำไร่หมุนเวียนอยู่กับที่ ปัญหาสำคัญคือการจัดการน้ำและจัดสรรที่ทำกินของส่วนรวม กลุ่มนี้จึงมีระบบการจัดการทรัพยากรบนฐานของหลักสิทธิชุมชน

สำหรับปัญหาความไม่แน่นอนของผลผลิตและปัญหาทางด้านกายภาพอื่นๆ มักจะขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ และอำนาจลึกลับของพลังเหนือธรรมชาติ ความไม่แน่นอนดังกล่าว สามารถอธิบายหรือเยียวยาได้ ผ่านกระบวนการพิธีกรรมอย่างหลากหลาย ขึ้นอยู่กับระบบคุณค่าและความเชื่อทางศาสนาที่ต่างกัน เป็นต้นว่า พิธีกรรมเกี่ยวกับการผลิตและความอุดมสมบูรณ์ พิธีกรรมเยียวยาความเจ็บป่วย ผ่อนคลายความโศกเศร้า และสะเดาะเคราะห์กรรมที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน เป็นต้น ซึ่งจะไม่เหมือนกันในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์

สรุปแล้ว แม้ว่าพวกเขาต้องใช้แรงกายอย่างหนัก เพื่อให้มีชีวิตอยู่ได้ในท่ามกลางสภาวะแวดล้อมที่ยากลำบาก แต่นับได้ว่าพวกเขามีวิถีชีวิตที่มีความสืบเนื่องแน่นอน มีความมั่นคงและปลอดภัย ภายใต้ระบบการให้ความหมาย การจัดองค์การความสัมพันธ์ และจัดวางระเบียบกฎเกณฑ์ทางสังคม ที่ตกผลึกจนกลายเป็นความเชื่อมั่น ความภาคภูมิใจในสภาวะอันแจ่มชัด และลงตัวของวัฒนธรรมตนเอง ซึ่งพวกเขาได้ร่วมกันสรรค์สร้าง ลองผิดลองถูก ปรับเปลี่ยน และจรรโลงเอาไว้สืบเนื่องกันมา

ความขัดแย้งระหว่างจารีตประเพณีกับกฎหมาย

ยุคแห่งชิงทรัพย์ (พ.ศ.2500-2515) ในช่วงนี้ ประเทศไทยเริ่มปรับเปลี่ยนเข้าสู่กระบวนการเป็นสังคมทันสมัย ชุมชนบนภูเขาจึงถูกคุกคามให้จำต้องไปมีความสัมพันธ์กับโลกภายนอก และผูกติดอยู่กับระบบตลาดมากขึ้น กลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งบ้านเรือนบนที่สูง เริ่มเป็นที่รู้จักกว้างขวางยิ่งขึ้น ในนามของ “ชาวเขา” ภาพลักษณ์ใน

ช่วงนี้ นอกจากถูกมองว่าเป็นกลุ่มคนที่ล้าหลังแล้ว ยังค่อยพัฒนาอีกด้วย การบังคับให้ชาวเขาต้องรับการพัฒนาตามแนวทางที่กำหนดโดยรัฐ จึงเริ่มต้นขึ้น ในช่วงนี้อีกเช่นกัน ที่ชุมชนบนภูเขาเผชิญกับปัญหาแรงกดดัน จากการเพิ่มประชากร อย่างรวดเร็ว อันมีสาเหตุมาจากทั้งการอพยพเข้าจากภายนอก และการเคลื่อนย้ายภายในประเทศ

ปัญหาแรงกดดันประชากร ส่งผลให้การแย่งชิงที่ดินบนที่สูงทวีความเข้มข้นยิ่งขึ้น เนื่องจากมีตัวละครมาแย่งใช้ที่ดินเพิ่มขึ้น กล่าวคือ มีการอพยพของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เข้าสู่เขตไทยมากขึ้น อีกทั้งยังมีการเคลื่อนย้ายของกลุ่มคนจากพื้นราบ ที่สูญเสียที่ดิน หรือไม่อาจเข้าถึงพื้นที่ทำกินในเขตชลประทาน ได้เข้าไปจับจองที่ดินบนที่สูงเพิ่มขึ้นด้วย คนกลุ่มนี้ เข้าไปบุกเบิกที่ทำกินในเขตป่า โดยมีแรงจูงใจมาจากความต้องการที่ดิน ซึ่งเป็นการรุกเข้าไปเอาประโยชน์จากป่าในฐานะปัจเจกบุคคล เป็นการบุกเบิกที่ป่าเพื่อขยายพื้นที่ทำนาทำสวน ตามนโยบายพัฒนาประเทศที่เน้นการผลิตสินค้าขั้นปฐมเพื่อส่งออกสู่ตลาดโลก⁵ และจับจองเพื่อนำไปอ้างสิทธิกับรัฐ ให้ออกเอกสารสิทธิบางประเภท เช่น นส.3 ซึ่งเป็นหลักประกันในการถือครองที่ดินในระบบกรรมสิทธิ์เอกชน ไม่ใช่เป็นการเข้าไปจัดการทรัพยากรบนพื้นฐานของความคิดร่วมของชุมชน⁶ การเข้ามาของคนภายนอกจึงถือได้ว่า เป็นการรุกคืบเข้าไปแย่งชิงทรัพยากรบนที่สูงเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว ซึ่งทำให้เกิดปัญหาขัดแย้งในเรื่องระบบกรรมสิทธิ์ และระบบการถือครองที่ดินของท้องถิ่นติดตามมาอย่างกว้างขวางในระยะต่อมา

การออกพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ ในปี พ.ศ.2507 มาจำกัดการใช้ทรัพยากรที่ดินบนที่สูง และการเข้าไปดำเนินงานโครงการพัฒนาในหมู่บ้านชาวเขา ตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา มีส่วนทำให้ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรขยายวงออกไปอย่างกว้างขวาง ซึ่งส่งผลกระทบต่อชนพื้นเมืองบนภูเขาโดยตรง วิธีการผลิตและการจัดการแรงงาน เริ่มมีความหลากหลายมากขึ้น กลุ่มปลูกฝิ่น มีการปรับตัวอย่างเข้มข้น เนื่องจากที่ดินที่เหมาะสมสำหรับปลูกฝิ่นเริ่มขาดแคลน และฝิ่นให้ผล

⁵ ไพรอดู อานันท์ กาญจนพันธุ์ และ มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด (2538), *วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ทำกินในเขตป่า: กรณีศึกษาภาคเหนือตอนบน*, กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาประเทศไทย

⁶ ไพรอดูรายละเอียดเรื่องความแตกต่างและความขัดแย้งในวิธีคิดด้วยการจัดการทรัพยากรของกลุ่มชนต่างๆ ที่ขึ้นไปใช้ที่ดินบนที่สูงได้จากงานวิจัยของ F.B.T. Keen (1972), *Land Tenure of the Thai Highlands*. Bangkok: SEATO

ตอบแทนสูงกว่าข้าวมาก ทำให้มีการปลูกข้าวไร่ซ้ำที่นานขึ้น ผลผลิตข้าวจึงตกต่ำลง กลุ่มแม่ัวได้จ้างแรงงานกะเหรี่ยงมาช่วยขยายพื้นที่ปลูกฝิ่น เพื่อซื้อข้าวกินเป็นการทดแทน แรงจูงใจในการเคลื่อนย้าย จึงเป็นไปเพื่อให้สามารถเข้าถึงที่ดินที่เหมาะสมสำหรับปลูกฝิ่น ให้เร็วกว่าคนอื่นเป็นสำคัญ⁷ ฝิ่นได้กลายเป็นพืชหลักในช่วงนี้เอง ส่วนการเคลื่อนย้ายไปหาที่ดินแห่งใหม่ ไม่อาจกระทำได้อย่างอิสระเหมือนเช่นเคย เพราะมีเจ้าหน้าที่ของรัฐ เช่น พนักงานป่าไม้ และเจ้าหน้าที่พัฒนา เข้าไปควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิด การเคลื่อนย้ายในระยะนี้จึงมีรูปแบบหลากหลายกว่าเดิม⁸ และมีค่าใช้จ่ายมากขึ้น เนื่องจากบางครั้งต้องไปซื้อที่ดินทำกินจากกลุ่มอื่น ทำให้ฝิ่นกลายเป็นพืชที่ปลูกเพื่อขายอย่างกว้างขวาง และมักจะเคลื่อนย้ายไป ก่อนที่ผลผลิตจะลดลง ซึ่งเป็นการพยายามพยุธรูทางเศรษฐกิจของครัวเรือน ไม่ให้ตกต่ำลงเอาไวได้วิธีการหนึ่ง⁹

การปรับตัวเพื่อเผชิญกับปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรของชาวเขาในช่วงนี้ จึงมีความหลากหลายมากขึ้น ครัวเรือนขนาดใหญ่ที่มีแรงงานมาก และสามารถจ้างแรงงานจากคนต่างกลุ่มชาติพันธุ์ได้ จะมีสมรรถนะในการปรับตัวได้ดีกว่า เนื่องจากสามารถขยายพื้นที่ปลูกฝิ่นได้มาก ครัวเรือนเหล่านี้เองที่สามารถยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจขึ้นไปอยู่เหนือคนอื่นได้ ทำให้มีความพร้อมมากกว่าคนอื่นในการเข้าร่วมกระบวนการพัฒนาของรัฐ ที่ต้องใช้เงินทุนและเทคโนโลยีสมัยใหม่ เป็นปัจจัยการผลิตหรือกลไกการปรับตัว พวกเขาสามารถลงทุนปรับที่ทำกินเป็นนาขั้นบันได และปลูกพืชเงินสดทดแทนฝิ่น โดยได้รับการสนับสนุนด้านเงินทุนและเทคโนโลยีเป็นอย่างดี จากโครงการพัฒนาทั้งของรัฐและองค์กรระหว่างประเทศ

ในช่วงนี้เองที่ชุมชนชาวเขาเริ่มมีความเหลื่อมล้ำในฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน ครัวเรือนที่ปรับตัวได้เร็วกว่า จะอยู่ในฐานะได้เปรียบ หรือยืนอยู่แถวหน้าในการรอรับความช่วยเหลือจากโครงการพัฒนาต่างๆ

⁷ โปรดพิจารณารายละเอียดในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างการทำไร่ฝิ่นเป็นพืชเศรษฐกิจกับแรงจูงใจในการเคลื่อนย้าย ได้ใน William R. Geddes (1976), *Migrants of the Mountains, the Cultural Ecology of the Blue Miao, Hmong Njua of Thailand*; Oxford: Clarendon Press

⁸ โปรดดูรายละเอียดเกี่ยวกับ การปรับเปลี่ยนแบบแผนการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน และการเคลื่อนย้ายของชาวม้งในสถานการณ์ที่มีทรัพยากรจำกัด ได้จาก Robert Cooper (1984), *Resource Scarcity and the Hmong Response*; Singapore: Singapore University Press.

⁹ โปรดดูรายละเอียดได้จาก A.Y. Dessaint, (1972), "Economic Organization of the Thai Highlands"; unpublished PhD. Thesis, University of Hawaii.

ส่วนครัวเรือนขนาดเล็กจะปรับตัวได้ช้ากว่า กลุ่มนี้จะเคลื่อนย้ายไปหาที่ดินแห่งใหม่ เพื่อทำการเกษตรตามจารีตต่อไป แต่หากไม่สามารถหาที่เหมาะสมสำหรับการทำไร่นาได้ ก็จะค่อยๆจมจ่อมลงสู่วงจรแห่งความยากจนอันซ้ำซาก¹⁰ กลายเป็นเหยื่อของการพัฒนา ผู้ถูกละทิ้ง โทษฐานที่ปรับตัวได้ไม่ทันการณ์ ไม่สามารถก้าวตามกระแสการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมทันสมัยได้

ความขัดแย้งเกี่ยวกับระบบกรรมสิทธิ์และทรัพย์สินในช่วงนี้ เป็นการเผชิญหน้าระหว่างกฎจารีตประเพณีกับกฎหมาย รัฐส่วนกลางได้อำนาจหลักการควบคุมทางสังคม มาผูกขาดในการจัดสรรและควบคุมทรัพยากรส่วนรวม ในรูปของการออกกฎหมาย เช่น การตราพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ.2484 และพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ซึ่งเป็นการอ้างสิทธิยึดครองพื้นที่ป่าไม้ทั้งหมด มาเป็นของรัฐ โดยสมบูรณ์ และแย่งสิทธิการใช้สอยและควบคุมดูแลทรัพยากรป่าของชุมชนที่มีอยู่เดิม ไปจากราษฎรในท้องถิ่น¹¹ การกระทำดังกล่าวเป็นการลิดรอนสิทธิ การใช้และจัดการทรัพยากรของกลุ่มชาติพันธุ์ ต่างๆ บนภูเขาไปด้วย

ในท่ามกลางปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรนี้เอง ทำให้การมีสัญชาติไทยเริ่มกลายเป็นประเด็นปัญหา เพราะความเป็นพลเมืองไทยกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญของการปรับตัวเข้ากับเปลี่ยนแปลงที่กำลังเป็นไปอย่างรวดเร็ว กลุ่มที่มีถิ่นฐานถาวรและเพาะปลูกแบบหมุนเวียน กับกลุ่มที่สามารถปรับตัวเข้ากับโครงการพัฒนาได้เป็นอย่างดี จะได้รับพิจารณาให้มี สัญชาติไทยไปก่อน ส่วนกลุ่มคนที่ไร้สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม หรือครัวเรือนคนยากคนจน มักประสบปัญหาไม่ได้รับพิจารณาให้ลงสัญชาติไทย เนื่องจากยังคงมีความจำเป็นต้องเคลื่อนย้ายไปตามสภาพพื้นที่ทำกิน และด้วยความไม่รู้หรือยังไม่เห็นความสำคัญในเรื่องนี้มากนัก ทำให้ รายชื่อพวกเขาตกหล่นไปจากการพิจารณาอยู่เสมอ แม้ว่าบางรายจะอยู่ในบัญชีการสำรวจมาหลายครั้งก็ตาม เพราะครัวเรือนเหล่านี้มักจะเคลื่อนย้ายไปจากพื้นที่ ก่อนที่การพิจารณาตามขั้นตอนของระบบราชการจะเสร็จสิ้น

¹⁰ โปรดดูรายละเอียดเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาทรัพยากรขาดแคลนกับความยากจนบนภูเขา ได้จาก R. Cooper (1984) อ้างแล้ว และ E. Van Roy (1971), *Economic Systems of Northern Thailand, Structure and Change*; Ithaca: Cornell University Press.

¹¹ ยศ สันตสมบัติ (2539), “นิเวศวิทยากับยุทธศาสตร์เชิงกระบวนการทัศน์ในสังคมไทย” ใน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บก.) *จินตนาการสู่ปี 2000: นวัตกรรมเชิงกระบวนการทัศน์ด้านไทยศึกษา*, หน้า 5

จะเห็นว่าในช่วงนี้ ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากร และผลของการพัฒนา ทำให้ครัวเรือนบนภูเขาปรับตัวได้ไม่เท่ากัน ความเหลื่อมล้ำในฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนปรากฏเด่นชัดขึ้น และนำไปสู่ปัญหาความไม่เป็นธรรมในการเข้าถึง และการใช้ทรัพยากรของส่วนรวม กระบวนการกลายเป็นคนชายขอบหรือปัญหาความยากจนบนภูเขา จึงเริ่มเผยให้เห็นได้อย่างชัดเจน คนป่าคนดอยที่เคยใช้ชีวิตอิสระอย่างกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ บางส่วนเริ่มจะกลายเป็นคนชายขอบ ด้วยไม่อาจปรับตัวเข้ากับกระแสการเปลี่ยนแปลงได้

ภาวะชายขอบทางสังคม

ยุคเผชิญหน้ากับการพัฒนา (พ.ศ. 2515-2530) ในช่วงนี้กระบวนการพัฒนาได้ชวนแทรกเข้ามาจัดการและกำหนดวิถีชีวิตของชาวเขาอย่างครบวงจร นโยบายพัฒนาชาวเขาได้ทวีความเข้มงวดในด้านการควบคุม ทั้งการตั้งถิ่นฐานและการใช้ทรัพยากร ในระยะแรกเน้นไปที่ปัญหาความมั่นคงและทำให้ชาวเขาเป็นคนไทย ทิศทางการพัฒนาจึงมุ่งให้การสงเคราะห์ และพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน มีการสร้างโรงเรียน และจัดทำรายการวิทยุภาษาชาวเขา เพื่อเผยแพร่ข่าวสารของทางการ และต่อต้านการแทรกซึมของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย

ต่อมา ทางการได้จัดส่งเจ้าหน้าที่พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา ออกไปปฏิบัติงานในหมู่บ้านเป้าหมาย เพื่อผลักดันให้ชุมชนชาวเขายอมรับการพัฒนาตามทิศทางที่กำหนดให้ มีการดำเนินแผนงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนแผนงานป้องกันและปราบปรามการปลูกฝิ่น บำบัดผู้ติดฝิ่น และส่งเสริมให้มีการปลูกพืชเดี่ยวเชิงพาณิชย์ เพื่อเสริมรายได้ทดแทนฝิ่นอย่างเต็มที่¹²

ในระยะต่อมา มีการปรับกลยุทธ์มาให้ความสำคัญกับปัญหาสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ชุมชนชาวเขาจึงต้องหันมาปลูกพืชเชิงอนุรักษ์ ตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่พัฒนาและผู้เชี่ยวชาญจากต่างประเทศ และเริ่มมีการใช้มาตรการรุนแรงมาจัดการควบคู่กันไปด้วย ได้แก่ มีการอพยพชาวเขาออกจากเขตป่าอนุรักษ์ต้นน้ำ และเขต

¹² โปรดดูรายละเอียดการวิพากษ์วิจารณ์นโยบายและผลกระทบของโครงการพัฒนาชาวเขาของรัฐ ใต้ใน G.Y. Lee (1981), "Effects of Development Measures on the Socio-Economy of the White Hmong"; unpublished PhD. Thesis, University of Sydney.

รักษาพันธุ์สัตว์ป่า ตัวอย่างเช่น กรณีการอพยพชาวเขาลงมาอยู่ที่อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร¹³ และบ้านผาซ้อ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง เป็นต้น

นโยบายปราบปรามฝิ่นอย่างเฉียบขาดและการส่งเสริมให้ปลูกพืชเงินสด ทำให้ชุมชนชาวเขาค่อยๆสูญเสียความสามารถในการผลิตแบบพึ่งพาตนเองไป พวกเขาสูญเสียความหลากหลายของพันธุ์พืชในไร่ฝิ่น ซึ่งมีทั้งพืชอาหารและยารักษาโรค การปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพียงไม่กี่ชนิด เป็นแปลงขนาดใหญ่ ตามนโยบายส่งเสริมการเกษตรบนที่สูง ทำให้ครัวเรือนชาวเขาจำต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตใหม่ๆจากภายนอก (เมล็ดพันธุ์ ยาปราบศัตรูพืช ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ และเครื่องทุ่นแรงต่างๆ) จน ตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขและบงการของกลไกตลาด ต้นทุนการผลิตเหล่านั้น มีราคาสูง และต้องซื้อหากจากภายนอก เมื่อประสบปัญหาความไม่แน่นอนของกลไกตลาดและราคาพืชผลตกต่ำ ทำให้ครัวเรือนชาวเขาจำนวนไม่น้อย ต้องประสบกับภาวะล้มละลาย ครัวเรือนชาวเขาจำนวนไม่น้อย ไม่อาจปรับตัวด้วยการอาศัยวิทยาการแผนใหม่ ที่เจ้าหน้าที่พัฒนาของรัฐเข้ามาแนะนำและส่งเสริมได้ แต่ขณะเดียวกัน ก็ไม่อาจดำเนินชีวิตตามแบบจารีตประเพณีดั้งเดิมได้เช่นกัน ในสถานการณ์เช่นนี้ ครัวเรือนที่ยากจนอยู่แล้ว จะถูกเบียดถูกขับให้ไปอยู่ที่ชายขอบของสังคม จนตกอยู่ในสภาวะไร้อำนาจในการจัดการและควบคุมวิถีชีวิตของตนเองในที่สุด¹⁴

อาจกล่าวได้ว่า การมองวัฒนธรรมและวิถีการผลิตของชาวเขาเฉพาะภาพลบบแล้วมากำหนดนโยบายการพัฒนา คือ มองว่าระบบการผลิตตามจารีตประเพณี เป็นการทำอะไรเลื่อนลอย เป็นวิธีการเพาะปลูกที่ทำลายสิ่งแวดล้อม มองการปลูกฝิ่นว่าเป็นปัญหาต่อส่วนรวม และมองชุมชนในเขตป่าเขาว่าเป็นภัยต่อความมั่นคงของชาติ ทิศทางการพัฒนาชาวเขา จึงมุ่งเน้นไปที่การกำหนดมาตรการควบคุมอย่างเข้มงวด และผลักดันให้ชุมชนชาวเขาต้องผูกติดอยู่กับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ซึ่งเป็นการแก้

¹³ โปรดพิจารณารายละเอียดเกี่ยวกับปัญหาและผลกระทบของนโยบายอพยพชาวเขา ได้จาก ชูพิณิจ เกษมณี (2539), *นโยบายอพยพชาวเขา ทางออกในเขาวงกต กรณีศึกษาจังหวัดกำแพงเพชร*, เชียงใหม่: สถาบันวิจัยชาวเขา

¹⁴ โปรดดูรายละเอียดเกี่ยวกับกระบวนการกลายเป็นคนชายขอบของชาวเขา ได้จาก J. McKinnon (1992), "Marginalization in Thailand, Disparity, Democracy and Development Intervention", *Pacific Viewpoint*, 33: 2

ปัญหาของคนภายนอก มากกว่าจะเป็นการยกระดับสถานภาพ คุณภาพชีวิตและความ เป็นอยู่' ของชุมชนบนภูเขาให้ ดีขึ้น¹⁵

สำหรับประเด็นเรื่องสิทธิในช่วงนี้ ปรากฏว่าได้ทวีความสลับซับซ้อนอย่างมาก การที่แต่ละชุมชน หน่วยทางสังคมย่อยๆ และหรือบุคคล ต้องดิ้นรนต่อสู้ หา ทางปรับตัวเข้ากับปัญหาใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างมากมานั้น ทำให้ระบบกรรมสิทธิ์และ ทรัพย์สิน ตลอดจนแนวทางการใช้ทรัพยากรของท้องถิ่น ได้รับผลกระทบอย่างมาก ทรัพยากรส่วนรวม เช่น ที่ป่า และที่หน้าห่มู ซึ่งเคยเข้าถึง ถือครอง และใช้ประโยชน์ ได้ด้วยหลักสิทธิตามธรรมชาติและสิทธิการใช้ ถูกรัฐออกกฎหมายประกาศให้กลายเป็นพื้นที่ป่าสงวนและป่าต้นน้ำ

ระบบกฎหมายของรัฐนั้น แยกสิทธิครอบครองกับการใช้ประโยชน์ออกจาก กันอย่างเด็ดขาด ซึ่งการอ้างสิทธิโดยรัฐเหนือพื้นที่ป่าก่อนที่รัฐจะมีกำลังหรือปัญญา ในการ ใช้ประโยชน์อย่างแท้จริงนั้น นอกจากจะเป็นการอ้างสิทธิที่ขัดกับกฎจารีต ประเพณีของท้องถิ่นแล้ว ยังส่งผลให้พื้นที่เหล่านี้กลายเป็นที่สาธารณะหรือที่ของ หลวง ซึ่งทำให้เกิดสถานะสูญญากาศทางอำนาจ ที่มีระบบการจัดการไม่แน่ชัด พื้นที่ ดังกล่าวจึงกลายเป็นเวทีของการแย่งชิงกันเข้าครอบครองอย่างโกลาหล ระหว่างนาย ทุนจากภายนอก กลุ่มอิทธิพลในท้องถิ่น และชาวบ้านในพื้นที่ ภายใต้ระบบกรรม สิทธิ์ของรัฐและเอกชน ซึ่งมีพลังเหนือกว่าสิทธิชุมชนของท้องถิ่น เนื่องจากมีอำนาจ ตามกฎหมายและอำนาจทางเศรษฐกิจเป็นฐานรองรับ

ส่วนพื้นที่ทำกินและเขตชุมชน ได้กลายเป็นการบุกรุกป่าสงวน การออก กฎหมายควบคุมการใช้ที่ดิน โดยที่ยังไม่มีความพร้อมทั้งในด้านการจัดการและกำลัง คน จึงส่งผลให้ที่ดินในเขตป่าและบนที่สูง ถูกแปรสภาพจากเงื่อนไขธรรมชาติ กลายเป็นที่มาแห่งทรัพย์ อันทรงค่า ที่ทุกฝ่ายทุกคนต่างมุ่งจะเข้าครอบครอง และมี ไว้เป็น กรรมสิทธิ์ของตนเองให้มากที่สุด ทำให้ปัญหาความขัดแย้งในเรื่องที่ดินเข้าสู่ภาวะ วิกฤต ที่ดินของชุมชนจำนวนมากเปลี่ยนมือไป มีคนในชุมชนขายที่ดินแก่คนภาย นอกมากขึ้น

¹⁵ โปรดดูรายละเอียดเกี่ยวกับการมองปัญหาชาวเขาอย่างมีอคติ ซึ่งทำให้เกิดอาการหลงทิศทางการพัฒนา ได้จาก Chupinit Kesmanee, (1991), "Highlanders, Intervention and Adaptation: A Case Study of Mong Njua Village of Patana"; unpublished MA. Thesis, Victoria University.

ชุมชนชาวเขาในระยะนี้ นับว่าได้ถูกผนวกเข้าไปอยู่ภายใต้เงื้อมมือของรัฐ และการบงการของระบบตลาดอย่างคืบไม่หยุด ทางเลือกของชาวบ้านในสถานการณ์เช่นนี้ เหลืออยู่ไม่มากนัก กลุ่มที่ปรับตัวได้ก่อนตั้งแต่ยุคแย่งชิงทรัพยากร จะมีอำนาจเพิ่มขึ้น บางคนกลายเป็นผู้มีอิทธิพลของท้องถิ่น กลุ่มนี้กลายเป็นคนไทยเป็นส่วนใหญ่ และบางครั้งได้ขยายเครือข่ายโยงใยกับกลุ่มอิทธิพลในระดับภูมิภาคและระดับประเทศ กลายเป็นกลุ่มชนิกอำนาจ ชนิกกำลังกันชุดทรัพยากรของท้องถิ่น ไปใช้เพื่อผลประโยชน์ของตนเองและพวกพ้องได้อย่างกว้างขวาง¹⁶ คนเหล่านี้ได้กลายเป็นเจ้าพ่อท้องถิ่น ที่สามารถครอบงำและบงการชาวบ้านในท้องถิ่น ส่วนกลุ่มที่ปรับตัวได้ช้ากว่าหรือไม่ได้ จะกลายเป็นผู้ด้อยอำนาจ หรือไร้สถานภาพทางสังคมไปในที่สุด

ทางเลือกหรือการปรับตัวในสถานการณ์เช่นนี้ จึงไม่ใช่เพื่อรักษามาตรฐานการครองชีพไม่ให้ตกต่ำจนถึงขั้นขัดสนเท่านั้น แต่ยังเป็นการดิ้นรนหาเงินมาเป็นค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ลักษณะของการเคลื่อนย้ายตั้งแต่ยุคนี้ จึงเป็นเสมือนการแตกพ่ายของครัวเรือนหรือบุคคล ทิศทางการเคลื่อนย้ายจึงไม่ได้เป็นการ ไปตั้งชุมชนเล็กๆ กระจายกันใช้ทรัพยากรอยู่บนภูเขา แต่ขบวนคนทุกซ์จากภูเขาดำมุ่งหน้าเข้าสู่เขตเมือง เพื่อไปหางานทำและ โอกาสที่จะมีชีวิตที่ดีกว่า ดังนั้น ปัญหาไม่มีสัญชาติไทย จึงกลายเป็นประเด็นหลักไป เพราะหากไม่มีสถานภาพเป็นพลเมืองไทยตามกฎหมาย จะขาดสิทธิที่พึงจะได้รับสวัสดิการและบริการทางสังคมจากรัฐ ซึ่งจะส่งผลให้การอพยพเข้าสู่เมืองกลายเป็นการหนีเสือปะจระเข้ ที่นอกจากไม่ได้ช่วยผ่อนคลายปัญหาใดๆ แล้ว ยังอาจจะเป็นการก้าวเข้าสู่ภาวะแตกสลายทางวัฒนธรรม และความเป็นชุมชนก็อาจเป็นไปได้

ชุมชนเป็นอัมพาต

ยุควิกฤตทางวัฒนธรรม (พ.ศ. 2530-ปัจจุบัน) ในช่วงนี้ ปัญหาของการพัฒนาได้ซ่อนแทรกเข้าสู่ระดับอุดมการณ์อำนาจ ระบบคุณค่า และความเชื่อเรื่องผี อันเป็นรากฐานของการนิยามความหมายให้กับชีวิตและความเป็นชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นประเด็นปัญหาในมิติทางวัฒนธรรม สิ้นค้าและสิ่งของใหม่ๆ จากภายนอก เช่น ถนน รถยนต์

¹⁶ โปรตุจู แอนดรู เทอร์ตัน (2533) “บรรดาอำนาจท้องถิ่นกับการแตกตัวทางสังคมในชนบท”, ใน อดิญา ฤชชกุล (บก.), *รัฐกับหมู่บ้านในไทยคดีศึกษา*, กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

จักรเย็บผ้า ยาลดไข้ วิทยุ เครื่องรับโทรทัศน์ และปฎิวัติวิทยาศาสตร์ ฯลฯ ได้ซ่อนแทรกเข้าไปมีบทบาทสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเขามากขึ้น ทำให้วิถีชีวิตที่เคยถูกกำหนดหรือชี้ นอยู่กับการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างมนุษย์ สิ่งแวดล้อม และพลังเหนือธรรมชาติ ซึ่งแต่ละคนมีความแตกต่างและความจำเป็นในการบริโภคไม่มากนัก ได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพา หรือถูกบงการจากภายนอกเกือบทั้งหมด วิถีชีวิตเช่นนี้ได้ก่อให้เกิดความตึงเครียดในจิตใจ และความไม่แน่นอนในชีวิตสังคม¹⁷ แต่การดำเนินชีวิตประจำวันกลับมีความต้องการบริโภคเพิ่มขึ้น ตามการขยายตัวของกระแสวัฒนธรรมบริโภคในปัจจุบัน ประเด็นปัญหาจึงอยู่ที่ว่า พวกเขาจะแสวงหาความแน่นอนในชีวิต และจะกอบกู้ความเชื่อมั่นหรือความภูมิใจในชีวิตสังคมและวัฒนธรรมของตนเองได้อย่างไร

กลุ่มที่ยากจนอยู่แล้ว มีทางเลือกในการประกอบอาชีพในเมืองไม่มากนัก เป็นต้นว่า เป็นแรงงานรับจ้าง ขายของเล็กๆ น้อยๆ และมีอาชีพเป็น โสเภณีทั้งแบบเปิดเผยและแอบแฝงเพิ่มมากขึ้นในกลุ่มผู้หญิงหลายเผ่า ซึ่งการประกอบอาชีพเหล่านี้ไม่ได้เป็นการปรับตัวเข้ากับเปลี่ยนแปลงบนพื้นฐานของระบบความสัมพันธ์ระดับชุมชน แต่เป็นการแสวงหาทางออกหรือดิ้นรนเอาชีวิตรอด ของผู้ที่ตกอยู่ในภาวะอับจนมากกว่า

ปัจจุบันนี้ ความสัมพันธ์แบบชุมชนหรือระบบเครือญาติ ไม่ได้เป็นทรัพย์สินที่ทรงคุณค่า หรือเป็นหลักประกันของการเข้าถึงที่ดินและการมีแรงงานจำนวนมาก ทำการผลิตอีกต่อไป ทรัพยากรใหม่ๆที่จำเป็นสำหรับการประกอบอาชีพในเมือง ได้แก่ เงินทุน ความรู้ ทักษะฝีมือ และข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับอาชีพ ซึ่งการเข้าถึงทรัพยากรดังกล่าว ระบบเครือญาตินอกจากไม่ได้เป็นเงื่อนไขสำคัญแล้ว ยังกลายเป็นภาระต้องคำจูนด้วยในบางครั้ง¹⁸ ดังนั้น การปรับตัวในภาวะวิกฤตวัฒนธรรมของครัวเรือนยากจน เพื่อเผชิญกับความไม่มั่นคงและความเสี่ยงของวิถีชีวิตสมัยใหม่ จึงเป็นการแก่งแย่งแข่งขันในระดับปัจเจกบุคคล เพื่อให้มีรายได้มาตอบสนองความจำเป็นของการดำรงชีวิตแบบเมือง ซึ่งมีความต้องการบริโภคมากขึ้น มากกว่าจะเป็น

¹⁷ โปรดดู N. Tapp, (1989), *Sovereignty and Rebellion, the White Hmong of Northern Thailand*; Singapore: Oxford University Press.

¹⁸ โปรดดู ทวีช จตุรพฤกษ์ (2541), *เสียงจากคนชายขอบ ศักดิ์ศรีความเป็นคนของชาวลีซอ*, เชียงใหม่: เครือข่ายชาติพันธุ์ศึกษา ศูนย์ภูมิภาคเพื่อการศึกษาสังคมศาสตร์และการพัฒนาที่ยั่งยืน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, บทที่ 6

การแสวงหาทางออกร่วมกันของชุมชน ความผูกพันหรือพลังยึดเหนี่ยวของชุมชนอยู่ในสภาพสั่นคลอน บุคคลถูกกระแสน้ำเชี่ยวกรากของลัทธิบริโภคนิยม พัดพาจนหลุดลอยไปจากความสัมพันธ์แบบชุมชน กลายเป็นปัจเจกชนที่ลุ่มหลงกับการแสวงผลประโยชน์เฉพาะตน หรือบางส่วนจำต้องดิ้นรนหาทางให้มีชีวิตรอดต่อไปตามยถากรรม ภายใต้สถานการณ์เช่นนี้เองที่เรียกว่า ชุมชนกำลังอยู่ในภาวะอ่อนเปลี้ย ที่เปรียบเสมือนกับเป็นอัมพาต

ชุมชนเป็นอัมพาตในที่นี้ จึงหมายความว่าถึงภาวะที่ชุมชนสูญเสียความสามารถในการจัดการทรัพยากร และกำหนดความเป็นไปในชีวิตสังคมตามวิถีทางของตนเองอย่างเรื่อรัง การที่รัฐได้กำหนดกฎเกณฑ์อย่างตายตัว หรือตรากฎหมายขึ้นมาควบคุมการใช้ทรัพยากรอย่างเข้มงวด และยื่นมือด้วยความหวังดีมาทำงานของส่วนรวม แทนชุมชนไปเสียแทบทั้งหมด ทำให้ชุมชนและบุคคลตกอยู่ในภาวะไม่มีงานที่มีความสำคัญเหลืออยู่ ความสำคัญของงานดังกล่าว ต้องมีคุณค่าต่อส่วนรวม จึงจะมีความหมาย การเป็นคนไม่ใช่เพียงแคมีชีวิต แต่ต้องได้ทำงานที่มีความสำคัญต่อชุมชน หรือมีสถานภาพทางสังคมรองรับด้วย ซึ่งการได้ทำงานที่มีคุณค่าต่อชุมชน เป็นเครื่องยืนยันถึงการเป็นคน ที่มีความหมายและมีความภาคภูมิใจ¹⁹

ลักษณะการทำงานสมัยใหม่ในเมืองทุกวันนี้ เป็นการแข่งขันกันหารายได้มาให้ได้มากและเร็วที่สุด เพื่อตอบสนองความต้องการส่วนบุคคลที่เพิ่มขึ้นอย่างไม่มีที่สิ้นสุด มากกว่าจะเป็นจัดการและใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างยั่งยืน หรือทำงานร่วมกันเพื่อสร้างพันธะผูกพันและเกื้อหนุนกัน วิถีชีวิตสมัยใหม่ของชาวเขาจึงเป็นไปด้วยความรู้สึกไม่มั่นคง ความเบื่อหน่าย ความเครียด และความเปล่าเปลี่ยว เนื่องจากต้องเผชิญกับปัญหาที่ตนเองไม่ได้ก่อขึ้นอย่างโดดเดี่ยว อาจกล่าวได้ว่า การที่มนุษย์ซึ่งเป็นสัตว์สังคมโดยธรรมชาติได้ถูกย่ำส่วนลงมาเป็นปัจเจกบุคคล นับว่าเป็นการเข้าสู่สังคมเสี่ยงภัย การที่วิถีชีวิตสมัยใหม่ของมนุษย์ได้ยึดเอาการตอบสนองกิเลสตัณหาเป็นสรณะ ทำให้สังคมมนุษย์ก้าวเข้าสู่ภาวะแก่งแย่งแข่งขันอย่างไม่คำนึงถึงกฎเกณฑ์กติกากา และมารยาททางสังคมใดๆมากนัก

¹⁹ โปรดดูรายละเอียด ประเด็นปัญหาการสูญเสียคุณค่าการเป็นลูกผู้ชายที่นำมับดี ของชาวอินเดียนแดงในอเมริกา เนื่องจากถูกรัฐส่วนกลางแย่งเอางานของชุมชนไปเสียเกือบหมดได้จาก เฟรดเดอริก เกียร์ริง (2531), *ชีวิตวัฒนธรรมชุมชน: กรณีชุมชนอินเดียนในอเมริกา*, (อานันท์ กาญจนพันธุ์ แปลจาก The Face of Fox ของ Frederick O. Gearing), เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

3. นครเชียงใหม่ ชาวเขา และชุมชนแออัด

ต่อไปนี้จะกล่าวถึงประวัติการอพยพเคลื่อนย้าย และการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในเมืองเชียงใหม่ เนื่องจากการอพยพเข้ามาอยู่ในชุมชนแออัดของครัวเรือนชาวเขารั้งนี้ เป็นครั้งล่าสุดและอาจจะเป็นครั้งใหญ่ที่สุดในอดีต ได้เคยมีกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ อพยพมาตั้งบ้านเรือนในตัวเมืองเชียงใหม่มาก่อน ในที่นี้จึงจะพยายามสำรวจถึงสาเหตุ แรงจูงใจ และเป้าหมายในการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนต่างๆ เหล่านี้ ว่าเป็นไปในลักษณะใดบ้าง เพื่อที่จะทำความเข้าใจพัฒนาการของการอพยพเคลื่อนย้าย ในทิศทางเข้าสู่ศูนย์กลางความเจริญ และความหลากหลายทางวัฒนธรรม

เมืองเชียงใหม่ ชุมทางวัฒนธรรมอันหลากหลาย

Michael J. Vatikiotis ได้กล่าวถึงมูลเหตุของการอพยพเข้ามาอยู่อาศัยในเขตเมืองเชียงใหม่ ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1850 (หรือ พ.ศ. 2393) ในงานศึกษาเรื่อง “Ethnic Pluralism in the Northern Thai City of Chiang Mai” ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกของเขา เอาไว้ว่า

“...ตั้งแต่ช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา การอพยพเข้ามาอยู่ในเมืองเชียงใหม่ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เกิดขึ้นจากเหตุผลสองประการคือ หลบหนีจากภาวะทุพภิกขภัย และการแสวงหาโชคหรือชีวิตที่ดีกว่าเดิม การอพยพหนีภาวะสงคราม หรือความอดอยากขาดแคลน และแสวงหาสู่ทางค้าขาย จึงเป็นทั้งสาเหตุแรงจูงใจ และการเพิ่มปริมาณของการอพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนในตัวเมือง ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ครอบคลุมกระทั่งปัจจุบัน”²⁰

แม้ว่าโอกาสของอาชีพเชิงพาณิชย์ จะขยายตัวอย่างรวดเร็วในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นับตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา โดยเฉพาะหลังสิ้น

²⁰ โปรดพิจารณา Michael J. Vatikiotis (1984), “Ethnic Pluralism in the Northern Thai City of Chiang Mai”, Unpublished Ph.D. thesis, (University of Oxford, Trinity Term, 1984), หน้า 80.

สงครามระหว่างจักรวรรดิอังกฤษกับราชอาณาจักรพม่า การล่มสลายของระบบ
 สุลต่านในยูนนาน การปฏิวัติของพรรคคอมมิวนิสต์ในจีน มาจนถึงสิ้นสงครามโลก
 ครั้งที่สอง และในช่วงที่เกิดการต่อต้านระบอบการปกครองของเนวินในพม่าของ
 กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ หลังปี ค.ศ.1962 เป็นต้นมา ได้มีผู้อพยพข้ามพรมแดนเข้าสู่
 บริเวณชายแดนของภาคเหนือและภาคตะวันตกของประเทศไทยอย่างมากมายและต่อ
 เนื่อง กลุ่มชาติพันธุ์ที่อพยพข้ามแดนมา มีทั้งไทยใหญ่ จีนฮ่อ อีเก้อ ลีซอ มูเซอ
 กะเหรี่ยง มอญ และคะฉิ่น ซึ่งการกระจายตัวของกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ ครอบคลุม
 พื้นที่บริเวณชายแดนระหว่างไทยกับพม่าอย่างกว้างขวาง ตั้งแต่จังหวัดเชียงราย
 เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ตาก กาญจนบุรี ราชบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร ไปจนถึง
 จังหวัดระนอง

ในบรรดาผู้อพยพข้ามแดนเหล่านี้ มีบางกลุ่มได้มุ่งหน้าเข้าสู่ตัวเมือง ด้วยเหตุ
 ผลของความยากลำบากในการเข้าถึงที่ดินที่เหมาะสมต่อการเพาะปลูก ความเอื้ออารีของ
 คนไทยต่อการอพยพเข้าเมืองของคนต่างเผ่าพันธุ์ในระยะแรกๆ ตลอดจนมีการ
 เปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย มีการเปิดประเทศ
 เพื่อทำการค้ากับชาวตะวันตก เพื่อลดแรงกดดันจากลัทธิล่าอาณานิคมในยุคนั้น จน
 กระทั่งมีการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ทุนนิยมและสังคมอุตสาหกรรมมากขึ้น นับตั้งแต่หลัง
 สงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา ซึ่งก่อให้เกิดความต้องการแรงงานเพิ่มขึ้นอย่างมาก
 ปრაการการณ์เหล่านี้เป็นปัจจัยเร่งเร้า ให้เกิดการเคลื่อนย้ายเข้าสู่ตัวเมือง เพื่อแสวงหา
 โอกาสทางเศรษฐกิจ อันเป็นผลให้กลุ่มคนจากต่างแดนสามารถเข้าไปตั้งบ้านเรือน
 และทำมาหากินในเมืองได้อย่างสะดวกและเพิ่มปริมาณมากขึ้น²¹

การขยายตัวของเมืองเชียงใหม่ก็เป็นเช่นเดียวกัน เริ่มขึ้นตั้งแต่การถูกผนวก
 เข้าเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยาม ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา
 เพื่อป้องกันไม่ให้อาณาจักรล้านนาหรือหัวเมืองเหนือ ถูกยึดครองไปเป็นส่วนหนึ่ง
 ของจักรวรรดิอังกฤษหรือฝรั่งเศส ที่กำลังแข่งกันเป็นเจ้าแห่งลัทธิอาณานิคมของภูมิภาค
 แถบนี้ เงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งในการขยายตัวของกระบวนการเชิงพาณิชย์
 ของเมืองเชียงใหม่ คือการเป็นเมืองศูนย์กลางด้านการค้าขาย และแลกเปลี่ยนสินค้า
 ของภูมิภาค โดยมีกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ได้เดินทางมาติดต่อซื้อขายกันจำนวนมาก

²¹ โปรดดู Michael J. Vatikiotis (1984), เพิ่งอ้าง, หน้า 81

ในราวทศวรรษ 1870 พ่อค้าจีนฮ่อและไทยใหญ่ ซึ่งแต่เดิมเคยแวะเวียนมาค้าขายและพักอยู่ในเมืองเชียงใหม่เป็นครั้งคราว ได้เริ่มลงหลักปักฐานอย่างถาวรมากขึ้น ตัวเมืองเชียงใหม่จึงเริ่มเจริญเติบโตขึ้น ตามการขยายตัวของกิจการค้าขายของกลุ่มพ่อค้าเหล่านี้²² โดยเริ่มจากกลุ่มพ่อค้าชาวไทยใหญ่ ได้มาตั้งร้านค้าบริเวณสองข้างถนน ทางด้านนอกของประตูเมืองทิศตะวันออก (ประตูท่าแพ) ไปจนถึงแม่น้ำปิง กลุ่มพ่อค้าชาวจีนโพ้นทะเลได้ล่องเรือตามลำน้ำเจ้าพระยา ขึ้นมายังหัวเมืองเหนือ และได้มาตั้งท่าเทียบเรือสำหรับการค้าที่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง (ท่าวัดเกต) และต่อมาได้ขยายไปตั้งร้านค้าบริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง ที่เรียกว่าช่วงเมรุ (ปัจจุบันคือตลาดวโรรสหรือกาดหลวง) ซึ่งเป็นที่ดินของเจ้าอินทวโรรส กลุ่มจีนฮ่อเข้ามาตั้งบ้านเรือน และสร้างสุเหร่าอยู่แถบบริเวณที่เรียกว่า “เวียงพิงก์” (อยู่ตรงกันข้ามกับไนท์บาซาร์) ส่วนกลุ่มชาวเบงกาลีได้เข้ามาค้าขายและขายปลุสสัตว์อยู่แถบข้างคลานและข้างเฟือก²³

สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูง หรือ “ชาวเขา” นั้น เมืองเชียงใหม่ไม่ได้เป็นศูนย์กลางหรือจุดหมายปลายทางของการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ามาก่อน เนื่องจากเมืองเชียงใหม่ นับว่าเป็นสถานที่อันห่างไกลอย่างมาก จากถิ่นที่อยู่ของกลุ่มชนบนที่สูงเหล่านี้ กลุ่มนี้มักจะลงจากคอย มาซื้อขายสินค้าและแลกเปลี่ยนสิ่งของที่จำเป็นกับ “ตลาด” ที่อยู่ใกล้เคียงกว่า เช่น เชียงราย แม่จัน แม่สรวย ฝาง และเชียงดาว เป็นต้น โดยเฉพาะในกลุ่มที่อพยพเข้าเมืองเชียงใหม่เป็นรุ่นแรกๆ ไม่ได้เป็นไปโดยสมัครใจ หรือผ่านการปรับตัวเข้ากับชีวิตแบบเมืองอย่างค่อยเป็นค่อยไปมาก่อน เช่นเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ดังที่กล่าวมาโดยสังเขปแล้ว

Vatikiotis ได้สอบถามกลุ่มอีโก้กับลือชอ เมื่อปี พ.ศ. 2527 จำนวน 700 คน ที่ได้เข้ามาอยู่อาศัยในเมืองเชียงใหม่ ปรากฏว่ามีเพียง 337 คน (ประมาณ 48%) เท่านั้นที่มีความประสงค์จะอยู่ในเมืองต่อไป ที่เหลือยังไม่ได้ตัดสินใจแน่นอนว่าจะอยู่

²² โปรดดู Michael J. Vatikiotis (1984), อ้างแล้ว, หน้า 13-14

²³ โปรดพิจารณา Suthep Soonthornpasuch, “Islamic Identity in Chiang Mai City: A Historical and Structural Comparison of Two Communities”, unpublished Ph.D. thesis, (University of California, Berkeley, 1977), หน้า 38-56 และ Vatikiotis, Michael J. (1984), อ้างแล้ว, หน้า 87-106

หรือไม่²⁴ พวกเขายังคงมีความรู้สึกผูกพันกับวิถีชีวิตชุมชนแบบพื้นที่สูงอย่างมาก เพราะทำให้รู้สึกมั่นคงปลอดภัยมากกว่าวิถีชีวิตแบบเมืองที่ยังไม่คุ้นเคย แม้ว่าพวกเขาจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานอยู่เสมอก็ตาม ดังนั้น นอกจากความเจริญและโอกาสในการประกอบอาชีพ ซึ่งเป็นแรงดึงดูดเข้าสู่ศูนย์กลางแล้ว ปัญหาความขัดแย้งอย่างร้ายแรงภายในชุมชน หรือการที่ชุมชนถูกรบกวนและคุกคามจากอิทธิพลเพื่อน จนถึงขั้นเกิดปัญหาความไม่มั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ตลอดจนความล้มเหลวของระบบการเกษตรแบบจารีตประเพณี อันเป็นผลมาจากการถูกจำกัดการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น โดยรัฐ ได้เป็นแรงผลักดันอันสำคัญ ที่เร่งเร้าให้กลุ่มชนบนที่สูง ต้องตัดสินใจอพยพไปตายเอาดาบหน้าอีกครั้งหนึ่ง

ชุมชนแออัด: พื้นที่ชายขอบใจกลางเมือง

อัตราการขยายตัวของจำนวนประชากรชาวเขาในเมืองเชียงใหม่ ได้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง หลังจากที่ทางราชการได้เริ่มให้ความสนใจกับการดำรงอยู่ในฐานะชนกลุ่มน้อยบนที่สูงของชาวเขาอย่างจริงจัง โดยเริ่มจากการส่งเจ้าหน้าที่ตำรวจตระเวนชายแดน เข้าไปให้การสงเคราะห์ และควบคุมดูแลชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเขา ตั้งแต่ต้นคริสตทศวรรษที่ 1950 และผู้อพยพเข้าเมืองได้ทวีจำนวนขึ้นเรื่อยๆ ควบคู่ไปกับการเร่งรัดพัฒนาชุมชนบนที่สูงของทางราชการ ซึ่งเริ่มตั้งแต่กลางคริสตทศวรรษที่ 1950 เป็นต้นมา

ต่อมาในราวคริสตทศวรรษที่ 1960 เชียงใหม่ได้เริ่มกลายเป็นเมืองที่มีเสน่ห์ และมีชื่อเสียงว่าเป็นถิ่นไทยงาม ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศอย่างกว้างขวาง เมื่อการทัศนจรท่องเที่ยวกลายเป็นอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เชียงใหม่ได้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของประเทศและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จุดขายที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ใช้เป็นจุดขาย เพื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์ให้จังหวัดเชียงใหม่ (และภาคเหนือของประเทศไทย) เป็นแหล่งท่องเที่ยวของภูมิภาคนี้ ได้แก่ ความลึกลับ ความแปลกของวิถีชีวิตดั้งเดิม และศิลปวัฒนธรรมอันหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ตลอดจนความยากลำบากต่อการเข้าถึงของชุมชนบนภูเขา ซึ่งท้าทายและเร้าความสนใจคนต่างวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี

²⁴ โปรดดู Michael J. Vatikiotis (1984), อ้างแล้ว, หน้า 198-199

กิจการขายสินค้าจากฝีมือของชาวเขา เช่น เสื้อผ้า เครื่องเงิน และงานเย็บปัก ประดิษฐ์ ฯลฯ ได้กลายเป็นอาชีพที่มีกำไรงามและขยายตัวอย่างรวดเร็ว มีร้านขายสินค้าหัตถกรรมชาวเขาเกิดขึ้นหลายแห่ง โดยในระยะเริ่มแรก ร้านค้าเหล่านี้ได้ติดต่อซื้อขายผ่านเจ้าหน้าที่ตำรวจตระเวนชายแดน และรับซื้อโดยตรงจากชาวเขาที่ลงมาในเมือง เพื่อหาซื้อข้าวของเครื่องใช้ ซึ่งมักจะซื้อได้ในราคาถูก แต่มีปริมาณไม่มากนัก ในระยะต่อมา มีกลุ่มคนแม่ัว เย้า อีโก้ และลีซอ ได้เริ่มมองเห็นช่องทางทำการค้ากับร้านค้าเหล่านี้ด้วยตนเอง จึงมีกลุ่มแม่ัวจากบ้านหนองหอยและบ้านคอยปุย ซึ่งอยู่ใกล้กับตัวเมืองเชียงใหม่ ได้เริ่มต้นประกอบกิจการค้าในลักษณะนี้เป็นกลุ่มแรกๆ ต่อมาเมื่อการคมนาคมสะดวกยิ่งขึ้น ทำให้ชาวเขากลุ่มอื่นๆ สามารถเดินทางเข้าเมือง ไปติดต่อซื้อขายกับร้านค้าโดยตรงได้อย่างสะดวก²⁵ โอกาสที่จะได้รับผลประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจเช่นนี้เอง เป็นปัจจัยเร่งเร้าให้ชาวเขาบางกลุ่ม สามารถตัดสินใจเข้ามาอยู่อาศัยในเมืองอย่างถาวร

Vatikiotis ได้ระบุว่า กลุ่มคนแม่ัวที่เริ่มลงมาติดต่อกับร้านค้าสินค้าหัตถกรรมชาวเขา (ส่วนมากตั้งอยู่บนถนนท่าแพ) มักจะไปพักค้างแรมกันที่โรงแรมไทยเจริญเป็นประจำ ทำให้โรงแรมนี้กลายเป็นสถานที่ชุมนุมของกลุ่มชาวเขาจากสถานที่ต่างๆ ที่ลงมาติดต่อซื้อขายสินค้าและพบปะกัน สถานที่ชุมนุมของกลุ่มชาวเขาอีกแห่งหนึ่งคือ “ศูนย์วัฒนธรรมเชียงใหม่” ซึ่งประกอบกิจการเปิดขายอาหารค่ำแบบพื้นเมืองชาวเหนือหรือขันโตกดินเนอร์ โดยจัดให้มีการแสดงและการละเล่นของชาวเขากลุ่มต่างๆ รวมทั้งการแสดงของคนพื้นราบให้กับผู้มาใช้บริการด้วย “ศูนย์วัฒนธรรมเชียงใหม่” ได้กลายเป็นทั้งที่ทำงานและที่อยู่อาศัยของครัวเรือนชาวเขาจำนวนหนึ่ง ซึ่งมีทั้งคนแม่ัว เย้า ลีซอ อีโก้ และมูเซอ²⁶ แม้ว่าในระยะต่อมา จะมีการเปิดกิจการเช่นนี้เพิ่มขึ้นอีกหลายแห่ง เช่น โรงแรมเพชรงาม คุ่มแก้วพาลา และขันโตกพาลา เป็นต้น แต่ “ศูนย์วัฒนธรรมเชียงใหม่” นับว่าเป็นผู้บุกเบิกในกิจการด้านนี้ และยังคงดำเนินธุรกิจนี้อย่างไม่ขาดตอน

ภายหลังจากที่ได้เริ่มปรากฏแหล่งชุมนุมกันอย่างเป็นทางการเพิ่มมากขึ้น ดังกล่าวแล้ว ทำให้กลุ่มชาวเขา โดยเฉพาะชาวแม่ัว เย้า และอีโก้ ได้มีช่องทางขยาย

²⁵ โปรดดู Michael J. Vatikiotis (1984), อ้างแล้ว, หน้า 208-209

²⁶ โปรดดูรายละเอียดใน Michael J. Vatikiotis (1984), อ้างแล้ว, หน้า 211-212

โอกาสของการค้าขาย และประกอบอาชีพใหม่อื่นๆเพิ่มขึ้น สถานที่ทำการค้าของกลุ่มชาวเขาแห่งต่อไป ได้แก่ “ตลาดไนท์บาซาร์” ซึ่งเป็นตลาดนัดกลางคืน สินค้าที่นำมาวางแผงขายเป็นส่วนใหญ่ คือ สินค้าพื้นเมืองของท้องถิ่นนั่นเอง และกิจกรรมขายสินค้าที่ไนท์บาซาร์นี้เอง เป็นเวทีการแข่งขันเชิงเศรษฐกิจ และเป็นแหล่งชุมนุมความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนต่างชาติพันธุ์และผลประโยชน์ ย่านไนท์บาซาร์ในตอนกลางคืน จึงเป็นเสมือนเวทีการแสดงออกถึงลักษณะเฉพาะตนที่แตกต่างกันของแต่ละกลุ่ม ส่วนกลุ่มชาวเขาที่อพยพมาอยู่ในเมืองโดยที่ไม่ได้มีความพร้อมมากนัก กลุ่มนี้มักจะมองเห็นได้ยาก เพราะจะถูกวิถีชีวิตชาวเมืองที่ต้องแก่งแย่งแข่งขันกัน กลืนกลายเป็นจนแทบจะไร้ตัวตน พวกเขาจะมีอาชีพต่างๆ เช่น รับจ้างเป็นกรรมกร ทำงานบ้านและทำงานบริการต่างๆ

จากการที่เมืองเชียงใหม่ได้ค่อยๆ ปรับเปลี่ยนจากชุมชนที่มีการแลกเปลี่ยนสินค้ากันในยุคอาณาจักรล้านนา มาเป็นศูนย์กลางของธุรกิจอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ศูนย์การศึกษา และศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น ประกอบกับการที่ระบบเศรษฐกิจของครัวเรือนชาวเขาต้องพบกับทางตัน เมื่อต้องเผชิญกับกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ไปสู่ภาวะทันสมัยและสังคมเมือง เมืองเชียงใหม่ จึงกลายเป็นจุดหมายปลายทางของการอพยพเคลื่อนย้ายครั้งล่าสุด (อาจจะเป็นครั้งใหญ่ที่สุดเท่าที่เคยเกิดขึ้นมา) ของกลุ่มคนจนจากพื้นที่สูง และชุมชนแออัดนับว่าเป็นแหล่งพักพิงอันสำคัญ ของขบวนการทุกซ์และคนยากคนจนทั้งหลาย การเกิดขึ้นและขยายตัวของชุมชนแออัด จึงเป็นทั้งปัญหาและผลกระทบของการพัฒนา ที่บีบรัดจนเหลือหนทางรอดให้เลือกน้อยมาก

ความทันสมัยของตัวอาคารและตึกกรมบ้านช่องในเขตเมือง การขยายตัวอย่างรวดเร็วของเขตเมือง นับว่าเป็นภาพลักษณ์ที่โหดแสดงถึงความเจริญรุดหน้า ในการเป็นศูนย์กลางของธุรกิจการค้าของนครเชียงใหม่ แต่เบื้องหลังภาพนี้ ปรากฏว่า ได้มีการเพิ่มปริมาณของคนจนเมืองและชุมชนแออัดอย่างรวดเร็วไม่แพ้กัน ในปัจจุบัน เฉพาะในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ มีชุมชนแออัดไม่ต่ำกว่า 65 แห่ง รวมทั้งการเพิ่มจำนวนของกลุ่มคนจากดินแดนชายขอบ ที่ลงจากภูเขามาขายของหรือมาเป็นแรงงาน ปัจจุบัน ชาวเขาที่ได้อพยพมาอยู่และทำมาหากินในเขตเมือง ไม่ได้มีมากเฉพาะในตัวเมืองเชียงใหม่เท่านั้น ตัวเมืองอื่นๆ เช่น แม่ฮ่องสอน ตลาดแม่มาลัย รวมแหล่งท่องเที่ยว

เที่ยวที่มีชื่อเสียงต่างๆ มักจะมีกลุ่มชาวเขานั่งขายสินค้าแบบ “แบกกับดิน” และเดินเร่ขายของให้กับนักท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก สิ่งเหล่านี้เป็นภาพสะท้อนถึงปัญหาที่เกิดจากกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไปสู่ภาวะทันสมัย และสังคมอุตสาหกรรมได้เช่นกัน ซึ่งการต่อสู้ดิ้นรนให้มีวิถีชีวิตที่ดีขึ้น และการแสวงหาโอกาสในเชิงเศรษฐกิจของกลุ่มคนจากภูเขา จะยังเพิ่มความสลับซับซ้อนของปัญหาของชุมชนเมือง ที่นับวันจะยากต่อการเยียวยาแก้ไขหรือแม้แต่ทำความเข้าใจ

4. ชาวลิซอในเมือง จากอิสรชนสู่คนขายของ

ต่อไปนี้จะพิจารณาถึงกระบวนการปรับตัวของคนลิซอ ที่ได้เข้ามาผจญชีวิตในเมือง ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงไปสู่วิถีชีวิตแบบใหม่ที่ไม่คุ้นเคย ด้วยเหตุที่ว่า การเคลื่อนย้ายครอบครัวมาอยู่ในท่ามกลางสภาพแวดล้อม ที่แตกต่างจากเดิม โดยสิ้นเชิงนี้ ไม่ได้เกิดจากแรงจูงใจจากภายใน หรือได้ผ่านการชั่งตรองอย่างรอบคอบ ซึ่งนอกจากเป็นการรักษามาตรฐานการครองชีพไม่ให้เกิดค่าจนขาดทุนหรือขาดแคลนแล้ว ยังสามารถสืบสานความเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และสืบทอดอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ อันเป็นที่มาของความภาคภูมิใจในความเป็นลิซอของตนเองเอาไว้ได้สืบมา การเคลื่อนย้ายจึงเป็นยุทธวิธีสำคัญอย่างหนึ่ง ที่ชาวลิซอใช้เป็นแนวทางการปรับตัวเข้ากับปัญหาและวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้น เป็นการหลบหนีจากอำนาจครอบงำ หรือรักษา ระยะห่างของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ เพื่อจักได้สามารถธำรงไว้ซึ่งความเป็นเอกราช และควมมีตัวตนทางวัฒนธรรม มิให้สูญสลายลงไปอย่างสิ้นเชิง

การอพยพเข้าไปอยู่ในเมืองคราวนี้ เป็นไปในแบบผิดปกติ เปรียบได้กับการถูกพายุความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว โหมกระหน่ำจนตั้งตัวแทบไม่ติด ทำให้จำเป็นต้องถอยหนีเพื่อเอาชีวิตรอดอย่างทุลักทุเล โดยที่ไม่ได้เตรียมตัวเตรียมใจเอาไว้ล่วงหน้าแต่อย่างใด ดังนั้น ปัญหาเฉพาะหน้าที่สำคัญ คือ ทำให้ไม่สามารถกำหนดวิถีชีวิต และนิยามตนเองได้อย่างแน่ชัดได้อีกต่อไปว่า “เขาเป็นใคร และจะมีชีวิตอยู่ต่อไปในลักษณะเช่นไร?” ในท่ามกลางความเป็นไปทางสังคมและวัฒนธรรมอันแปลกแยก

ลิซุ อิสรชนคนตระหนง

ชาวลิซอเรียกขานตนเองว่า “ลิซุ” คำว่า ลิซุ มีความหมายอยู่ 2 นัย ซึ่งมีทั้งนัยเชิงบวกและลบ ชาวลิซอบางคนอธิบายว่า ลิซุ หมายความว่า ผู้ที่มักจะหลบหนี หลังจากประสบกับความพ่ายแพ้ในการต่อสู้ ส่วนความหมายอีกนัยหนึ่ง มีการ

อธิบายว่า คำว่า ลี มาจาก อีหลี ซึ่งมีความหมายเทียบเคียงได้กับคำว่า “ฮิตคอง” ในภาษาเหนือ หรือ “จาริตประเพณี” ในภาษาไทย ดังนั้น คำนิยามของ ลี จึงหมายความว่า ผู้มีวัฒนธรรมหรือเกณฑ์คุณค่าตามจาริตประเพณีเป็นของตนเอง และจะไม่ยอมสยบต่อการครอบงำอย่างศิโรราบ จะมีบางส่วนพยายามเล็ดลอดหรือตอบโต้กับอำนาจครอบงำอยู่เสมอ

จากคำนิยามทั้งสองนัยดังกล่าว แสดงว่าคนลีชอบมีบุคลิกลักษณะเฉพาะตน อยู่ที่การรู้จักนำศักยภาพมาปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิต ทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม บนฐานคิดทางวัฒนธรรมของตนเอง ได้อย่างสอดคล้องกับสภาวะความเป็นไปในขณะนั้นๆ วิถีชีวิตของพวกเขาไม่ได้ ถูกกำหนดโดยสภาพแวดล้อมไปทั้งหมด วิถีคิดและแนวทางเผชิญหน้าปัญหา ไม่ได้ถูกบงการ โดยอุดมการณ์ที่มีอำนาจครอบงำในลักษณะทั่วไป หรือขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ที่มีลักษณะการกดบังคับอย่างตายตัว ชีวิตสังคมจึงไม่ได้ผูกติดกับที่ดิน แบบแผนของพฤติกรรม ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม เทคโนโลยีในการผลิต หรือแม้แต่พืชที่เพาะปลูกก็สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสมกับระบบนิเวศที่ล้อมรอบ

เงื่อนไขสำคัญของชีวิตชุมชนของชาวลีชอบบนพื้นที่สูง อยู่ที่ความสามารถในการจัดองค์กรทางเศรษฐกิจ เพื่อวางแผนทางการเข้าถึงและควบคุมทรัพยากรในท้องถิ่น และศักยภาพในการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นระบบเครือข่าย เพื่อให้ได้แรงงานสำหรับไปแปรสภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ให้กลายเป็นปัจจัยในการดำรงชีวิต หากมีส่วนเกิน จะนำไปผลิตใหม่เป็นทรัพย์สิน หรือแลกเปลี่ยนกับของมีคุณค่า และสะสมความมั่งคั่ง อีกทั้งยังเป็นการสร้างเครือข่ายพันธมิตรสำหรับปกป้องทรัพย์สิน และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เมื่อจำเป็นต้องเคลื่อนย้ายหรือเผชิญปัญหาร่วมกัน ตลอดจนมีการสร้างสรรค์ระบบคิดหรืออุดมการณ์ ขึ้นมาอธิบายปรากฏการณ์ นิยามปัญหาในชีวิต ตีความประวัติศาสตร์ และจัดวางโครงสร้างสังคม ซึ่งปรากฏอยู่ในรูปของระบบการจัดการทรัพยากร ภูมิปัญญาท้องถิ่น และความทรงจำร่วมของชนเผ่า เช่น ความเชื่อเรื่องผี ตำนาน ระบบกรรมสิทธิ์ ระบบเครือข่าย กฎเกณฑ์ตามจาริตประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ ฯลฯ ทั้งนี้ เพื่อให้บรรดาพลังสังคมทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็อำนาจเหนือธรรมชาติ คน และธรรมชาติ ดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างสอดคล้องกลมกลืนและมีการพึ่งพาอาศัยกัน

การเคลื่อนย้ายและการตั้งถิ่นฐานใหม่ ผ่านเครือข่ายระบบเครือข่ายของชาว ลีซอ จึงไม่ได้เป็นเพียงยุทธวิธีในการเข้าถึงทรัพยากร หรือเป็นการหลบหนีจาก ปัญหาความไม่มั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน เพียงเพื่อให้อยู่รอดเท่านั้น การเคลื่อนย้าย ยังเป็นแนวทางการปรับตัววิธีการหนึ่ง เพื่อรักษามาตรฐานการครองชีพหรือความมั่ง คั่งไม่ให้ตกต่ำชัดเจน จนเป็นอุปสรรคต่อการผลิตซ้ำแรงงานในครัวเรือน และการสืบ สานความสัมพันธ์ระหว่างคนกับพลังเหนือธรรมชาติ อีกทั้งยังเป็นการรักษาระยะ ห่างจากศูนย์อำนาจ ไม่ให้ถูกรอบงานสูญเสียมิตัวตนหรือลักษณะทางชาติ พันธุ์ไปโดยสิ้นเชิง หรือเกิดความห่างเหินจนรู้สึกเปล่าเปลี่ยว และไม่มั่นคงในการ ดำรงชีวิต

ในมุมมองของชาวลีซอ การมีสถานภาพเป็นคนที่มีความค่า จะต้องประกอบ ด้วยพลังกำลังทางกายภาพรวมทั้งโชคชะตาที่ได้มาโดยกำเนิด (มี) ซึ่งทุกคนได้รับมา เหมือนๆกัน แต่จะมีไม่เท่ากัน เป็นผลให้แต่ละคนมีโชคความและชะตากรรมที่ไม่ เหมือนกัน บางคนสามารถประสบความสำเร็จ ขณะที่บางคนพบอุปสรรคปัญหา ในชีวิต ทั้งๆที่มีวิถีการดำเนินชีวิตที่ไม่แตกต่างกันนัก กับพลังเชิงสร้างสรรค์ (ดู) ซึ่ง หมายถึงความสามารถในการผลิตและการผลิตซ้ำ ประสิทธิภาพทางการผลิต ได้แก่ สมรรถนะในการใช้ความรู้ความสามารถไปดัดแปลง แปรสภาพ และปรับเปลี่ยน สภาพแวดล้อมธรรมชาติด้วยสติปัญญา ให้กลายเป็นปัจจัยการดำรงชีพ ส่วนพลังการ ผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม เป็นศักยภาพในการจัดวางโครงสร้างสังคม และสร้างความ สืบเนื่องให้กับชีวิต ได้แก่ การจัดองค์กรและเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม ระบบ การจัดสรรทรัพยากร การจัดระเบียบหรือวางกฎเกณฑ์ทางสังคม ตลอดจนการให้ ความหมายต่อวิธีการคิด ระบบคุณค่า และระบบสัญลักษณ์ต่างๆ เพื่อจัดวางให้ชีวิต สังคมเป็นไปอย่างเข้ารูปเข้ารอย²⁷

ความสามารถทั้งสองด้านของมนุษย์ จะเพิ่มพูนมากขึ้นหรือถูกลดทอนลงไป อยู่ที่การผ่านประสบการณ์ของการเผชิญปัญหาหรือพิชิตอุปสรรค การติดต่อสัมพันธ์ ตลอดจนการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกับคนอื่น ซึ่งพลังสร้างสรรค์ทั้งในแง่ของการ

²⁷ โปรดดูรายละเอียดเกี่ยวกับความคิดว่าด้วยการจัดวางโครงสร้างและการจัดความสัมพันธ์ทางสังคม รวมทั้งวิธีคิดว่าด้วยศักดิ์ศรีความเป็นคนของชาวลีซอ ได้ในงานวิจัยของ ทวีช จตุรพถกมย์ (2541), อ้างแล้ว, ซึ่งได้วิเคราะห์ประเด็นนี้เอาไว้ข้างแล้ว ในบทที่ 4

ปรับเปลี่ยน และการสืบทอดความเป็นชาติพันธุ์ของชาวลิซอดังกล่าว เป็นสิ่งยืนยันได้ว่าแต่ละกลุ่มชนมีศักยภาพในการปรับตัวไม่แตกต่างกัน แต่ละกลุ่มจะมีแนวทางจัดการทางสังคมของตนเอง สำหรับจัดวางและปรับเปลี่ยนระบบความสัมพันธ์ให้คนสิ่งแวดล้อม และอำนาจเหนือธรรมชาติ สามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างกลมกลืน และมีระบบคิดของตนเองในการจัดการกับความแตกต่างและขัดแย้งนานา ซึ่งจะส่งผลให้มนุษย์สามารถสร้างระบบความหมายขึ้นมาอธิบาย และสืบสานความสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆที่อยู่รายรอบได้อย่างลงตัว

ดังนั้น ศักดิ์ศรี (หมีดู) ของความเป็นลิซอ หรือการเป็นคนลิซอที่มี คุณค่าและมีเกียรติภูมิเป็นที่ยอมรับ นอกจากจะต้องแสดงความสามารถของตนเองให้เป็นที่ประจักษ์ ตามวิถีทางอันสอดคล้องกับความคาดหวังของคนอื่นหรือชุมชน และเป็นไปตามพันธกิจทางสังคมแล้ว ยังอยู่ที่การสืบทอดพลังทางวัฒนธรรมที่ได้ผ่านการปรับเปลี่ยนและผลิตซ้ำจากการที่ต้องเผชิญกับวิกฤตการณ์และปัญหาในชีวิตประจำวันมาอย่างต่อเนื่อง จนตกผลึกเป็นระบบคิดอันแจ่มชัดที่เรียกว่า อีห์ลี เพื่อธำรงรักษาลักษณะเฉพาะหรือพื้นที่ของความเป็นลิซอ ซึ่งเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่าเอาไว้ มิให้เสื่อมสลายไป

กล่าวโดยสรุปแล้ว การเป็นมนุษย์ในทัศนะของชาวบ้าน ไม่ใช่แค่การมีชีวิตอยู่ในสังคมเท่านั้น แต่การเป็นมนุษย์จะต้องมีตัวตนที่มีคุณค่าควรแก่การเคารพยกย่อง และมีศักดิ์ศรีควรค่าแก่การชื่นชมและภาคภูมิใจ ซึ่งจะได้มาด้วยการกระทำการในชีวิตจริง ทั้งด้านการผลิตเพื่อให้ได้ปัจจัยการดำรงชีวิตและทรัพย์สิน และการนำส่วนเกินไปสร้างสรรค์ระบบความสัมพันธ์ และปรับเปลี่ยนระบบสังคมอย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ โดยมีระบบคุณค่าและความเชื่อทางศาสนาเป็นตัวกำหนดว่า สิ่งไหนมีคุณค่าแค่ไหนอย่างไร เพื่อให้การมีชีวิตอยู่ของพวกเขาเป็นไปอย่างมีความหมาย และทรงคุณค่าทั้งต่อตนเองและส่วนรวม ความอับอายจึงเป็นเรื่องของการสูญเสียความสามารถดังกล่าวนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม ในสถานการณ์ปัจจุบัน การที่จำเป็นต้องมาผจญชีวิตแบบทันสมัยในเมือง นอกจากทำให้ประสบปัญหาสูญเสียความเป็นอิสระในการดำเนินชีวิตตามวิถีทางของตนเองไปแล้ว ยังต้องเผชิญกับปัญหาถูกรอบงำทางวัฒนธรรม จน

สูญเสียความเป็นตัวตนของชาติพันธุ์ อันเป็นพลังยึดเหนี่ยวให้คนมาเกี่ยวข้องกัน และทำกิจกรรมร่วมกันไปด้วย จากคนลือชอที่เคยมีความทรงจำทางสังคมร่วมกัน เคยยึดถือเกณฑ์คุณค่าตามจารีตประเพณี เป็นแนวทางมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ได้ กลายเป็นปัจเจกชนที่ต้องดิ้นรนต่อสู้ และแก่งแย่งกันเอง เพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว และตอบสนองความต้องการบริโภคที่เพิ่มขึ้นของตนเอง โดยไม่รู้ลึกผูกพันกับคนอื่นมากนัก บ้านลือชอในปัจจุบัน ได้กลายเป็นสถานที่ตั้งบ้านเรือนอยู่เคียงข้างกันของแต่ละครอบครัว โดยมีกิจกรรมร่วมหรือมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน ไม่มากนัก ความเป็นครอบครัวได้เสื่อมสลายลง กลายเป็นเวทีความขัดแย้งระหว่างคนต่างเพศและคนต่างรุ่น ผู้หญิงกลายเป็นผู้มีบทบาทหาเงินมาเป็นค่าใช้จ่าย ผู้ชายสูญเสียสถานภาพความเป็นลูกผู้ชายที่น่านับถือ กลายเป็นคนไม่มีงานทำ ส่วนคนรุ่นอาวุโสจะรู้สึกที่ตัวเองหมดความสำคัญและถูกทอดทิ้ง ทำให้รู้สึกแปลกแยกและวิตกกังวลต่อพฤติกรรมใหม่ๆของเด็ก และหนุ่มสาวที่ออกไปอยู่ในเมืองเป็นประจำ

อาจกล่าวได้โดยไม่ผิด ใจจากความเป็นจริงนักกว่า ขณะนี้ คนลือชอผู้เคยมีความตระหนงในความเป็นอิสระ และมั่นใจในศักยภาพทางการผลิตกับการผลิตซ้ำของตนเอง ต้องประสบชะตากรรมที่ทำให้ต้องสูญเสียความภาคภูมิใจ และคุณค่าในการมีชีวิตอย่างมีความหมาย คนลือชอบางส่วนเปลี่ยนจากอิสรชนคนตระหนง กลายเป็นคนขายขอบผู้ด้อยอำนาจ ที่จำต้องพึ่งพาปัจจัยการดำรงชีวิตจากภายนอกเกือบทั้งหมด การมีชีวิตอย่างขาดความมั่นใจในศักยภาพของตนเองนั้น บุคคลจะมีแนวโน้มไปเลียนแบบคนอื่นและวัฒนธรรมอื่น ดังนั้น ทำให้ชาวลือชอบางส่วน ได้ ตกอยู่ภายใต้กระแสการครอบงำของลัทธิบริโภคนิยม และปัจเจกชนนิยมอย่างคืบไม่หยุด เมื่อต้องเปลี่ยนอาชีพและตัวตน กลายเป็นคนขายของที่ไนท์บาซาร์

การศึกษาครั้งนี้ จะวิเคราะห์การปรับตัวของชาวลือชอกกลุ่มหนึ่ง ที่ได้ผ่านประสบการณ์และเผชิญปัญหาในการดำรงชีวิต ในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของชีวิตที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในแทบทุกมิติ พวกเขาจำต้องปรับเปลี่ยนความเป็นตัวตนหรือลักษณะทางชาติพันธุ์บางประการ เพื่อให้สามารถมีชีวิตที่มีความหมายในท่ามกลางภาวะไม่แน่นอน และการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

การอพยพหนีภัยคุกคามของอิทธิพลเถื่อน

ชาวลิซอกกลุ่มที่จำต้องอพยพเข้าไปอยู่เมืองเป็นกลุ่มแรกๆ ส่วนใหญ่เคยอาศัยอยู่แถบพื้นที่ชายแดนระหว่างไทยกับพม่า ซึ่งมีกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณนี้ โดยมีอาชีพทำไร่หมุนเวียนตามจารีตประเพณีแบบลิซอทั่วไป

ตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ.2510 เป็นต้นมา สถานการณ์บนภูเขาในภาคเหนือได้เข้าสู่ยุคสมัยของการเปลี่ยนแปลงทั้งการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ชุมชนบนที่สูงได้เปิดออกไปมีสัมพันธ์กับโลกภายนอกอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะบริเวณชายแดน ปรากฏว่ามีกลุ่มอิทธิพลเถื่อนเกิดขึ้นหลายกลุ่ม ตั้งแต่กลุ่มก๊กมินตั๋ง ซึ่งได้มีความสัมพันธ์เชิงการค้าและแลกเปลี่ยนสินค้ากับชาวบ้านมาก่อน กองกำลังขุนล่า ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีกองกำลังติดอาวุธของตนเอง และดำเนินงานทางการเมืองด้วย ได้เริ่มแผ่อิทธิพลเข้ามาครอบครองพื้นที่ชายแดน และในตอนหลังได้มีกองกำลังติดอาวุธชนกลุ่มน้อย ซึ่งเป็นกลุ่มอิทธิพลเถื่อน ได้เข้ามาเรียกเก็บค่าคุ้มครองจากชาวบ้านเพิ่มขึ้นอีก ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านแถบชายแดนระหว่างไทยกับพม่า เป็นไปด้วยความยากลำบาก และทำให้ปัญหาที่มีความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น เนื่องจากมีกลุ่มอำนาจนอกกฎหมายหลายกลุ่ม แย่งกันเข้าไปมีอิทธิพลครอบครองพื้นที่²⁸ ผลจากการแข่งขันกันแผ่อิทธิพลเหนือบริเวณชายแดนดังกล่าว ทำให้ชาวบ้านประสบปัญหาไม่มีความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินอย่างมาก ชาวบ้านคนหนึ่งเล่าถึงเหตุ การณ์แต่หนหลังเอาไว้ว่า

“ตอนอยู่ที่หัวแม่คำ ตอนยังเป็นเด็กไม่เคยคร้อนอะไร ที่ทำกินที่โน่นดีกว่าที่นี่มาก ปลูกข้าวก็ดี ปลูกฝิ่นและปลูกข้าวโพดก็ดี ได้กินได้ขาย ตอนปีใหม่สนุกมาก และมีพิธีหลายวัน ตอนหลังมีคนเข้ามาอยู่มาก ชาวบ้านทำไร่ข้าว ปลูกข้าวโพด ทำสวนฝิ่น ได้ผลดีก็จริง แต่มักจะถูกแย่งชิงไปแทบทั้งหมด บางครั้งยังต้องจ่ายค่าคุ้มครองเท่ากันทุกครอบครัว ไม่ว่าจะรวยหรือจน เพื่อเลี้ยงกลุ่มโจร ที่โน่นมีตำรวจมีทหารอยู่ด้วยก็จริง แต่เขาดูแลชาวบ้านได้ไม่ทั่วถึง ทำให้เดือดร้อนมาก และเป็นห่วงอนาคตของลูกๆ หลานๆ ด้วย เพราะไม่มีโรงเรียน ไม่มีโรงพยาบาล เวลาเจ็บป่วยจะลำบากมาก”

²⁸ โปรดดูรายละเอียดในเรื่องนี้ได้ใน สมบัติ บุญคำเมือง (2540), ปัญหาการนิยามความหมายของป่า และการอ้างสิทธิเหนือพื้นที่: กรณีศึกษาชาวลาหู่ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, บทที่ 3 และ 4

ในช่วงปี พ.ศ. 2521-22 ได้มีญาติพี่น้องจากเชียงใหม่ ซึ่งเคยอยู่ที่บ้านหัวแม่คำมาก่อน ได้มาชักชวนให้ย้ายไปอยู่ที่อำเภอแม่แตง โดยบอกว่าหากไปอยู่ด้วยกัน จะมีที่ทำกินแบ่งให้ใช้ พวกเขาเห็นว่าที่โน่นมีญาติให้ความช่วยเหลือและพึ่งพาอยู่แล้ว อีกทั้งยังอยู่ใกล้เมือง ทำให้ไปโรงพยาบาลได้สะดวก และลูกหลานจะได้มีโอกาสเรียนหนังสืออีกด้วย ทำให้ในที่สุดพวกเขาได้ตัดสินใจ ทอยกันเคลื่อนย้ายไปอยู่ที่บ้านลีซอปางไม้แดง (ตอนหลังเปลี่ยนเป็นบ้านลีซอต้นสูง) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา

การเคลื่อนย้ายของกลุ่มครัวเรือนในครั้งนี้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการอพยพหนีภัยคุกคามจากอำนาจเถื่อน ไม่ได้ผ่านกระบวนการตัดสินใจอย่างเป็นระบบ เพื่อรักษามาตรฐานการครองชีพไม่ตกต่ำลง ซึ่งการมีพันธมิตรผ่านเครือข่ายระบบเครือญาติขนาดใหญ่ นับว่าเป็นข้อได้เปรียบในการเคลื่อนย้ายไปยังแหล่งที่มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์²⁹ แต่การอพยพครั้งนี้เป็นผลมาจากการถูกคุกคามโดยอำนาจเถื่อน ทำให้ตกอยู่ในสถานะที่เปรียบเสมือนกับการถอยร่นลงมาจากภูเขา ซึ่งเป็นพื้นที่ชายขอบเชิงภูมิศาสตร์ ที่พวกเขาสามารถธำรงรักษาความเป็นเอกเทศทั้งด้านการผลิต และการสืบทอดวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดีมาก่อน โดยที่ยังไม่ได้เตรียมพร้อมทั้งด้านเศรษฐกิจและจิตใจ พวกเขาจำต้องละทิ้งแหล่งทรัพยากรและที่ทำกินที่อุดมสมบูรณ์กว่า ไปสู่พื้นที่ที่มีข้อจำกัดทั้งด้านกายภาพและวัฒนธรรม เนื่องจากถูกจำกัดขอบเขตทั้งด้านการใช้ทรัพยากร (มีหน่วยปลูกป่าของกรมป่าไม้ มาจำกัดพื้นที่ทำกินของหมู่บ้าน) และไม่มีชีวิตอยู่อย่างเป็นเอกเทศทางวัฒนธรรมได้เหมือนเดิม (หมู่บ้านอยู่ใกล้ชิดกับชุมชนคนเมือง และอยู่ใกล้ตัวเมือง ทำให้ชีวิตสังคมมีการเปลี่ยนแปลง อย่างรวดเร็ว) ปัญหาที่เกิดขึ้นกับชีวิตประจำวันของเขา จึงมีลักษณะแตกต่างไปจากเดิมอย่างมาก การปรับตัวในสถานการณ์ที่ถูกจำกัดในแทบทุกด้าน จึงนับว่าเป็นประเด็นปัญหาที่น่าสนใจ

ในการเริ่มต้นชีวิตใหม่ครั้งนี้ บรรดากลุ่มเครือญาติของพวกเขาที่อยู่มาก่อน ได้แบ่งปันที่ดินให้พวกเขายืมใช้ทำประโยชน์ สำหรับครัวเรือนฐานะดี สามารถซื้อที่ดินจากคนเมืองได้รายละเอียดน้อยกว่า 4-5 ราย ในระยะ 4-5 ปีแรกของการตั้ง

²⁹ โปรดพิจารณาวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของ Alain Y. Dessaint (1972, อ้างแล้ว) ซึ่งเป็นนักมานุษยวิทยาเศรษฐกิจแนว Formalist ในงานชิ้นนี้ เขาได้วิเคราะห์ประเด็นการใช้ตรรกในการแสวงหาที่ดินทำกินและผลประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ

บ้านเรือน ครัวเรือนที่ใหม่ สามารถยังชีพอยู่ได้ ด้วยการผสมผสานกันระหว่างวิถีการผลิตแบบดั้งเดิมและแบบใหม่ โดยการหมุนเวียนการใช้ที่ดินของตนเอง รวมทั้งยืมและเช่าที่ดินที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์จากคนเมือง ทำให้พวกเขาสามารถหมุนเวียนปลูกข้าวไร่และข้าวโพด ได้ผลพอเพียงต่อการบริโภคของครัวเรือนได้ อีกทั้งยังมีรายได้เสริมจากสินค้าหัตถกรรมในครัวเรือน ซึ่งใช้แรงงานผู้หญิงเป็นหลักอีกด้วย คือการเย็บผ้าส่งขายร้านค้าหัตถกรรมในเมืองเชียงใหม่

แต่ทว่า ตั้งแต่ปี พ.ศ.2527 เป็นต้นมา ได้มีการเคลื่อนย้ายครั้งใหญ่ของกลุ่มครัวเรือนลี้ซอจากสถานที่ต่างๆ ติดตามมาอีกหลายระลอก แรงจูงใจสำคัญในการเคลื่อนย้ายในระยะหลังนี้ นอกจากจะเป็นการอพยพหลบหนีให้พ้นการถูกคุกคามทั้งชีวิตและทรัพย์สิน จากกลุ่มอิทธิพลเถื่อนบริเวณชายแดนไทยกับพม่าแล้ว ยังเป็นเพราะได้รับการชักชวนจากเครือญาติที่ได้ย้ายไปอยู่ก่อน ประกอบกับอยู่ใกล้ความเจริญ ทำให้สามารถประกอบอาชีพค้าขาย และเข้าถึงบริการขั้นพื้นฐานของรัฐได้สะดวกกว่าที่เดิมมาก ชาวบ้านหลายคนให้เหตุผลของการเคลื่อนย้ายเอาไว้ว่า

“มีญาติพี่น้องไปชวนถึงที่บ้าน บอกว่าให้ไปอยู่ที่เชียงใหม่ด้วยกันดีกว่า ที่โน่นทำมาหากินสะดวก จะทำไรก็ได้ ค้าขายก็ได้ เย็บผ้าขายก็ได้ มีโรงเรียนอยู่ใกล้บ้าน ลูกๆ หลานๆ จะได้ไปโรงเรียน โรงพยาบาลก็อยู่ไม่ไกล เวลาเจ็บไข้ได้ป่วย ไปหาหมอได้สะดวก และมีเจ้าหน้าที่ของกรมประมงสงเคราะห์อยู่ประจำในหมู่บ้านอีกด้วย”

การเคลื่อนย้ายครั้งนี้ นอกจากจะก่อให้เกิดปัญหาแรงกดดันประชากรติดตามมาแล้ว ยังนำไปสู่ปัญหาสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม จนเกิดผลกระทบต่อความอยู่รอดของชุมชน ที่มีวิถีการผลิตขึ้นอยู่กับระบบทำไร่หมุนเวียนอย่างรุนแรง เนื่องจากทำให้ปัญหามีที่ดินจำกัดขยายขอบเขตกลายเป็นที่ดินเสื่อมโทรม และความขัดแย้งอย่างกว้างขวางในเรื่องเกี่ยวกับการแย่งชิงที่ดิน จนกระทั่งระบบการเกษตรตามจารีตประเพณี ได้ล่มสลายลงไปที่สุดในที่สุด

การแย่งชิงที่ดินและภาวะอ่อนแอของเศรษฐกิจครัวเรือน

ด้วยเหตุที่มีประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้ปัญหาความขัดแย้งในการเข้าถึงและการแย่งชิงที่ดินทวีความรุนแรงมากขึ้น ชาวบ้านคนหนึ่งเล่าถึงเหตุการณ์ใน

ช่วงนั้นว่า ตอนนั้นเขาเองมาอยู่ได้ประมาณ 4-5 ปี มีที่ดินทำกินในการถือครองและ
 หมุนเวียนทำประโยชน์ราว 10 ไร่ ซึ่งบางปีต้องไปยืมที่ของคนเมืองที่อยู่บริเวณใกล้
 เคียงด้วย จึงจะพอทำกิน เพราะระยะหลังๆ การปลูกข้าวไร่ได้ผลน้อยลง เนื่องจากจำ
 เป็นต้องปลูกซ้ำที่เดิมแทบทุกปี ต่อมาเมื่อมีญาติย้ายเข้ามาอยู่เพิ่มขึ้น เขาเองได้แบ่งที่
 ทำกินบางส่วน ให้ ญาติที่ย้ายมาใหม่บางราย ยืมไปทำกินชั่วคราว และในระยะหลัง
 เขาไม่สามารถไปยืมที่ดินจากคนเมืองได้อย่างสะดวกอีกต่อไป เพราะว่ามีครัวเรือนที่
 ย้ายมาทีหลังได้ไปขอเช่าที่ดินจากคนเมืองหลายราย ทำให้ที่ทำกินส่วนใหญ่ของชุมชน
 ถูกใช้อย่างหนักและแทบจะไม่มีช่วงพัก

ปัญหาที่เปรียบเสมือนฟางเส้นสุดท้าย ที่นำไปสู่ความล่มสลายของระบบการ
 ผลิตแบบทำไร่หมุนเวียน ก็คือ การปรับเปลี่ยนนโยบายทางเศรษฐกิจภายในประเทศ
 โดยรัฐบาลของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ที่ได้ประกาศแปรสภาพของประเทศในแถบ
 อินโดจีน ซึ่งเคยเป็นพื้นที่แห่งความขัดแย้งทางการเมือง และมีสงครามกลางเมืองมา
 ยาวนาน ให้กลายเป็นสนามการค้า ผลของการประกาศนโยบาย “แปรสนามรบเป็น
 สนามการค้า” นี้ ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว
 ประเทศไทยสามารถไต่ระดับ จนกลายเป็นประเทศที่มีอัตราการเจริญเติบโตทาง
 เศรษฐกิจ เป็นอันดับต้นๆของโลกได้สำเร็จ แต่ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนในระดับ
 รากหญ้าอย่างรุนแรงไม่แพ้กัน คือก่อให้เกิดภาวะตลาดที่ดินขึ้นทั่วไปในเขตภาค
 เหนือของประเทศไทย โดยเฉพาะที่ดินในเขตเชียงใหม่ จะเป็นที่ต้องการของนักเก็ง
 กำไรและนายหน้าค้าที่ดินอย่างมาก ทำให้ที่ดินในพื้นที่มีราคาสูงขึ้นอย่างพรวดพราด
 นับตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2531 เป็นต้นมา คนเมืองในบริเวณใกล้เคียงได้ขายที่ดิน
 ไปเรื่อยๆ และไม่ยอมให้ชาวลีซอ ยืมใช้ที่ดินอีก

ผลกระทบโดยตรงต่อชุมชนลีซอก็คือ เกิดปัญหาความขัดแย้งและการแย่งชิง
 ที่ดินขึ้น กลุ่มครัวเรือนที่เคยยกที่ดินให้กับผู้ที่อพยพเข้ามาทีหลัง ใช้เป็นที่ปลูกบ้าน
 เรือน ได้ออกปากเรียกค่าที่ดินจากชาวบ้าน เนื่องจากเห็นว่าที่ดินกลายเป็นสิ่งที่มีราคา
 แต่ชาวบ้านไม่ยินยอม เนื่องจากเห็นว่าพวกเขาได้มาจากการยกให้ และเป็นที่ยอมรับร่วม
 กันของชุมชน ซึ่งเป็นการได้มาตามกฎหมายจารีตประเพณี

ดังนั้น การเรียกร้องให้จ่ายค่าที่ดินจากชาวบ้าน เป็นการอ้างสิทธิตามหลัก
 กรรมสิทธิ์เอกชน ซึ่งขัดกับกฎเกณฑ์ตามจารีตประเพณี ต่างกับกรณีการแย่งชิงที่ดิน

ระหว่างครัวเรือนที่มีความเหลื่อมล้ำกันในฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจ สมมติว่าชื่อ นายใหญ่ ซึ่งเป็นคนจน ไม่มีที่ทำกิน เนื่องจากอพยพโยกย้ายมาอยู่ที่หลัง กับนางหมี ซึ่งมีที่ดินในการถือครองจำนวนมาก เพราะเป็นกลุ่มผู้บุกเบิกมาตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่มแรกๆ นางหมีเป็นภรรยาหม้ายของนายหลวง ซึ่งเป็นญาติของนายใหญ่ และเป็นผู้ที่ได้ยกที่ทำกินให้ ตั้งแต่ครั้งย้ายมาตั้งบ้านเรือนใหม่ๆ เมื่อ 5 ปีที่แล้ว นายหลวงได้ตายไป นางหมีจึงได้มาทวงที่ดินคืน เพื่อนำไปขายให้กับนักค้าที่ดินจากเชียงใหม่ โดยปฏิเสธ ไม่ยอมรับรู้ข้อตกลงระหว่างสามีที่ตายไปกับนายใหญ่ และอ้างว่าสามี ของนาง ไม่ได้ยกให้เลย เป็นเพียงการให้ยืมใช้เท่านั้น จึงมีสิทธิทวงคืน ตอนแรกนายใหญ่ไม่ยินยอม เพราะถือว่าเป็นที่ดินที่ตนเองได้ถือครองตามหลักสิทธิการใช้ ที่ผู้ถือครองเดิมได้อนุญาตแล้ว และตนเองก็ได้ใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่อง จนเป็นที่รับรู้กันทั้งชุมชน แต่ตอนหลังนางหมีได้ไปแจ้งความและว่าจ้างทนายมาเกลี้ยกล่อม ในที่สุด นายใหญ่จำต้องยอมคืน ด้วยเกรงว่าจะเป็นการใหญ่โต และจะส่งผลกระทบต่อการศึกษาของลูกชายไทยของครอบครัว ซึ่งเขากำลังรอคอยอยู่ ทำให้นายใหญ่ต้องสูญเสียที่ทำกินส่วนใหญ่ของครัวเรือนไป

ในช่วงเวลาเช่นนี้ ครอบครัวนายใหญ่จำต้องทำอะไรซ้ำๆ โดยไม่มีช่วงพักคิด เป็นผลให้ผลผลิตข้าวไร่และข้าวโพดตกต่ำลงเรื่อยๆ ประกอบกับมีวัชพืชมากขึ้น ทำให้ต้องลงทุนในการผลิตเพิ่มมากขึ้นด้วย ในการเตรียมพื้นที่เพาะปลูก จำเป็นต้องว่าจ้างรถไถมาปรับที่ ในการกำจัดวัชพืช ก็ต้องซื้อเกลือและยาฆ่าหญ้ามาฉีดพ่น แต่ประสบปัญหาขาดแคลนแรงงาน เพราะว่าในระยะหลัง อาชีพเย็บผ้า ขายสามารถทำรายได้ไปซื้อข้าวกิน ชดเชยภาวะผลผลิตข้าวตกต่ำลงได้ ทำให้แรงงานผู้หญิงถูกดึงไปใช้ในอาชีพหัตถกรรมเป็นส่วนใหญ่ บางปีนายใหญ่ต้องว่าจ้างแรงงานอีกก็อยู่ที่ใกล้เคียง มาช่วยงานการเกษตรด้วย และยังคงซื้อปุ๋ยมาใช้กับการเพาะปลูกแทบทุกปีซอกเช่นกัน เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของดิน ได้ลดลงจากการถูกใช้อย่างหนัก และต่อเนื่อง

ด้วยเหตุที่อาชีพเย็บผ้าขายสามารถทำรายได้มากขึ้น แต่ขณะเดียวกัน อาชีพการเกษตรกลับให้ผลผลิตไม่คุ้มกับค่าแรงงานและต้นทุนด้านการผลิตที่เพิ่มสูงขึ้น ประกอบกับเกิดภาวะตลาดที่ดิน มีนายทุนและนายหน้าเก็งกำไรที่ดินเข้ามากว้านซื้อ

ที่ดินในบริเวณนั้นอย่างกว้างขวาง ทำให้นายใหญ่คิดถึงเรื่องการขายที่ดินที่เหลืออยู่ของตนเอง เพื่อนำเงินไปซื้อที่ดินที่อื่นที่อุดมสมบูรณ์กว่าเดิม สำหรับทำสวนลำไยและลิ้นจี่ แต่ติดขัดอยู่ที่ไม่สามารถหาที่ดินที่เหมาะสมที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงได้ หากเป็นที่ดินที่มีน้ำท่าสมบูรณ์และอยู่ไม่ไกลจากบ้านมากนัก จะมีราคาจะแพงมาก ส่วนที่ดินที่อยู่ใกล้เคียงซึ่งมีราคาไม่สูงมากนัก มักจะเป็นที่ขาดน้ำ ไม่เหมาะสำหรับการลงทุนทำสวน

ในระหว่างการตัดสินใจนั้นเอง ได้มีอีกคนหนึ่ง เดิมเคยอยู่ในบ้านลิซอดัน ลุงมาก่อน ได้มาชักชวนให้เขาไปขายของเก่าที่ไนท์บาร์ซาร์ นายใหญ่เห็นว่าเป็นกิจการที่ทำกำไรได้ดี จึงตัดสินใจขายที่ดินให้กับนักเก็งกำไรที่ดินไป ได้ เงินประมาณ 80,000 บาท เขาได้เอาเงินครึ่งหนึ่งไปซื้อที่ดินแปลงใหม่อยู่ไม่ไกลนัก ได้ประมาณ 10 ไร่ ส่วนเงินที่เหลือใช้เป็นทุน ไปเช่าแผงขายของที่ไนท์บาร์ซาร์ และนำไปตระเวนซื้อไม้แกะสลักและของเก่าจากหมู่บ้านชาวเขา ไปวางขายให้กับนักท่องเที่ยว และได้ไปเช่าบ้านอยู่ที่ชุมชนหัวฝาย ซึ่งเป็นชุมชนแออัด ตั้งอยู่หลังโรงฆ่าสัตว์ของเทศบาลนครเชียงใหม่ ขณะนั้นเป็นช่วงกลางปี พ.ศ. 2533

กิจการขายของเก่าของนายใหญ่เป็นไปด้วยดี เขามีไม่น้อยกำไรจากการขายของเก่า เนื่องจากได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเป็นอย่างดี โดยเฉพาะชาวต่างประเทศ จะนิยมซื้อของเก่าของชาวเขาไปเป็นของที่ระลึก และมักจะไม่ค่อยต่อรองราคามากนัก เพราะว่ามีร้านค้าแบบนี้ไม่กี่ร้าน

อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จทางการค้าขายของนายใหญ่ เมื่อรวมกับปัญหาความล้มเหลวของอาชีพด้านการเกษตรที่เกิดขึ้นทั่วไปในขณะนั้น เป็นแรงผลักดันอันมหาศาลให้ชาวลิซอดันอพยพย้ายหน้าเข้าสู่เมือง (แทนการเคลื่อนย้ายไปมาบนที่สูงเหมือนเดิม) และการที่อาชีพขายของเก่าทำให้มีรายได้ดี ก่อให้เกิดการเลียนแบบอย่างกันขนานใหญ่ นายใหญ่ขายของเก่าไปได้ไม่นานนัก ปรากฏว่ามีชาวบ้านในหมู่บ้านเดียวกันได้ ได้ทยอยกันมาตั้งแผงขายของเก่าแบบเดียวกันเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ทำให้เกิดปัญหาในการขายของเก่าตามมาอีกมากมาย และที่ชุมชนหัวฝายได้กลายเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของชาวลิซอดันประมาณ 30 ครอบครัว ทำให้เป็นที่รู้จักกันดีว่า มีชาวลิซอดันกลุ่มหนึ่งไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ชุมชนหัวฝาย ซึ่งในหมู่บ้านลิซอดันทั่วไปรู้จักกันในชื่อของ “ลิซอดันหลังโรงฆ่าสัตว์”

ต่อมาในราวปี พ.ศ.2538 มีชาวต่างชาติกลุ่มหนึ่งได้แยกตัวไปตั้งบ้านเรือนที่บ้านโป่งน้อย ตำบลแม่เหียะ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นชุมชนคนเมืองอยู่ใกล้กับดอยสุเทพ ซึ่งชาวต่างชาติไปรู้จักกันในนามว่า “บ้านเบ็ชชี” ตามชื่อผู้ที่ไปตั้งบ้านเรือนในบริเวณนั้นเป็นรายแรก

5 ชุมชนชาวลีซอในเมืองเชียงใหม่

การเข้าไปอยู่ในเมืองของชาวลีซอ เปรียบเสมือนการรอนแรมเดินทาง หรือ พลัดพรากไปจาก “บ้าน” อันเป็นที่อยู่อันมั่นคงและปลอดภัย เพราะถูกห้อมล้อม ด้วยพลังของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ความอุดมสมบูรณ์ของสภาพแวดล้อม และ ความอบอุ่นผูกพันกันของเครือญาติ การที่ต้องเข้าไปอยู่ในเมือง โดยที่ไม่สามารถ เลือกลงอยู่ในสภาวะแวดล้อมที่เหมาะสมได้นั้น เท่ากับว่าจำต้องเผชิญกับปัญหามากมาย ตามยถากรรม ปราศจากการพิทักษ์ปกป้องจากพลังเหนือธรรมชาติทั้งหลาย ทำให้ การดำเนินชีวิตในเมืองเป็น ไปอย่างโดดเดี่ยว และขาดหลักประกัน พวกเขาต้องพึ่งพา อาศัยบริการพื้นฐาน และข้อมูลข่าวสารบางอย่างจากรัฐ เพื่อที่จะสามารถมีที่อยู่อาศัย และประกอบอาชีพได้อย่างมั่นคง ในสถานการณ์เช่นนี้ การปรับตัวเข้ากับวิถีชีวิต แบบเมืองของชาวลีซอ มีกาสร้างและจัดความสัมพันธ์กับคนอื่นอย่างหลากหลาย มี ทั้งการปรับเปลี่ยนจากรากฐานเดิม และการยอมรับสิ่งใหม่เข้ามาผสมผสาน ในที่นี้จะ ยกกรณีการปรับตัวกับรัฐและการกระชับสัมพันธ์กับคนอื่น เพื่อให้ชีวิตสังคมในเมือง เป็น ไปอย่างมั่นคงและปลอดภัย

ชุมชนหัวฝาย: ชุมชนชาวลีซอผู้เปล่าเปลี่ยว

ชุมชนหัวฝาย ตั้งอยู่บริเวณสองฝั่งคลองแม่ข่า ทางด้านหลังโรงพยาบาลของ เทศบาลนครเชียงใหม่ แต่เดิมมาบริเวณนี้เป็นพื้นที่สาธารณะ มีชาวบ้านบริเวณนั้น บางรายได้ไปขุดบ่อเลี้ยงปลาอยู่ริมคลองแม่ข่า ในราวปี พ.ศ.2515 ได้เริ่มมีชาวบ้าน 2-3 รายมาปลูกบ้านอยู่บริเวณ ใกล้กับเชิงสะพานข้ามคลองแม่ข่า ต่อมาได้มีชาวพื้น ราบจากแหล่งต่างๆ ทั้งภาคเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือ ได้มาตั้งบ้านเรือนในพื้นที่ เพิ่มขึ้นทั้งสองฝั่งคลอง ในราวปี พ.ศ.2531 ได้มีชาวอีโก้ครอบครัวหนึ่ง ได้เคลื่อน ย้ายเข้ามาเช่าบ้านพักอาศัยในชุมชน คนอีโก้รายนี้ เดิมได้ตั้งบ้านเรือนในชุมชนของ ชาวลีซอ ที่บ้านลีซอตันลุง ตั้งแต่ปี พ.ศ.2526 ต่อมาเกิดปัญหาความขัดแย้งในเรื่อง

การแย่งชิงที่ดินปลูกบ้านกับคนลี้ซอ ซึ่งเป็นเป็นครัวเรือนที่มีกลุ่มเครือญาติขนาดใหญ่เป็นพันธมิตร และเป็นผู้มีอิทธิพลสูงในชุมชน เนื่องจากเป็นหนึ่งในผู้บุกเบิกมาตั้งบ้านเรือนตั้งแต่ปี พ.ศ.2514 ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในครั้งนำไปสู่ความรุนแรง จนคนอีกก้อนนี้ต้องอพยพครอบครัวเข้าไปอยู่ในเมืองเชียงใหม่ โดยมีอาชีพซื้อของเก่าจากหมู่บ้านชาวเขาไปขายที่ไนท์บาซาร์

ต่อมา มีชาวลี้ซอจากบ้านต้นลู่รายหนึ่ง ซึ่งเคยมีความคุ้นเคยกับคนอีกก้อนดังกล่าวมาก่อน ได้ถูกชักชวนให้ไปขายของในเมืองด้วยกัน เนื่องจากคนลี้ซอรายนี้กำลังประสบปัญหาขาดทุนในการทำการเกษตรอยู่พอดี ทำให้เขาตัดสินใจขายที่ดินที่ไม่สามารถทำการเกษตรได้อีก ไปบางส่วน เพื่อรวบรวมเป็นเงินทุนสำหรับเปลี่ยนอาชีพไปขายของเก่า การขายของมีรายได้ดี คนลี้ซอรายนี้ จึงไปซื้อบ้านอยู่ที่ชุมชนหัวฝาย ในราวต้นปี พ.ศ.2534 การที่กิจการขายของเก่าสามารถทำรายได้ไม่น้อยนี้เอง ทำให้เกิดการเอาอย่างกัน จนอาจจะกล่าวได้ว่า “ชุมชนหัวฝาย” เป็นชุมชนแห่งที่สองของชาวลี้ซอต้นลู่ เพราะมีชาวบ้านมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ชุมชนหัวฝาย และประกอบอาชีพขายของเก่าที่ไนท์บาซาร์และอื่นๆเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในช่วงปลายปี ตั้งแต่ปี พ.ศ.2536-2538 ชาวบ้านเกือบหมดทั้งหมู่บ้าน จะเข้าไปอยู่ในเมืองเชียงใหม่เพื่อขายของบ้าง รับจ้างบ้าง เพราะเป็นช่วงที่เศรษฐกิจของประเทศโดยรวมอยู่ในเกณฑ์ดีมาก มีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวและจับจ่ายใช้สอยที่ไนท์บาซาร์เป็นจำนวนมาก แต่หลังจากนั้น เศรษฐกิจของประเทศเริ่มถดถอยลง การขายของจึงเข้าสู่ภาวะซบเซาไปด้วย จำนวนแผงขายของที่ไนท์บาซาร์จะไม่คงที่ หากเป็นนอกฤดูการท่องเที่ยวแผงขายของเหล่านี้จะมีไม่ถึงสิบแห่ง แต่เมื่อถึงตอนปลายปีถึงต้นปี แผงขายของจะเพิ่มขึ้นด้วย

งานเทียบ “หลอกขายของให้ฝรั่ง”

ในการดำรงชีวิตประจำวันขณะที่อยู่ในเมือง กิจวัตรประจำวัน ได้แก่ การเตรียมของขาย โดยเริ่มจากการซื้อเครื่องจักสานและงานไม้มาจากบ้านถวาย (ซึ่งเป็นชุมชนคนเมืองที่ทำงานหัตถกรรมและงานไม้ส่งขาย) จากนั้นจะนำมาผ่านกรรมวิธีทำให้ดูราวกับเป็นของเก่า ซึ่งมีทั้งการลนไฟ และแต่งเติมสีส้น เป็นการเพิ่มมูลค่าสินค้าให้ของใช้ธรรมดาที่มีราคาตามมูลค่าการใช้ไม่มากนัก กลายเป็นของเก่าหายากที่มี

ราคาแพงตามมูลค่าแลกเปลี่ยน หรือตามคุณค่าทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการทำให้งาน
หัตถกรรมธรรมดากลายเป็นสินค้าอัตลักษณ์ (identity commodity) ซึ่งมีจุดขายอยู่
ตรงภาพลักษณ์ที่เร้าความสนใจคนชั้นกลางและชาวตะวันตก ผู้นิยมบริโภคด้วยความ
หมายของสินค้าหรือวัฒนธรรมที่อยู่เบื้องหลังสินค้า มากกว่าบริโภควัตถุกายภาพ
หรือประโยชน์ใช้สอยของตัวสินค้าโดยตรง³⁰

หากใช้กรอบการวิเคราะห์ “การทำงาน” ของชาวลิชชอตามแนวคิดของ
Otome Klein Hutheesing มาช่วยวิเคราะห์ ในกรณีนี้อาจกล่าวได้ว่า ในสายตาของ
ชาวลิชชอด้วยกัน โดยเฉพาะกลุ่มที่ยังคงมีอาชีพการเกษตร การทำเทียมของเก่าจาก
ของใหม่ นับว่าเป็นงานเทียม (หรือ pseudo-work) ไม่ได้เป็นงานแท้ (หรือ real
work) เนื่องจากไม่ได้เป็นงานที่ผ่านการยอมรับหรือกระทำในกรอบการจัดการของ
ชุมชน ทำให้นำมาซึ่งความเบื่อหน่าย มากกว่าจะทำให้เกิดความภาคภูมิใจในหยาด
เหงื่อของตนเอง เหมือนกับการใช้แรงงานพลัดถิ่นดินอย่างเหนื่อยยาก เพื่อให้เกิดผล
ผลิตในภาคไร่นา³¹

บางคนกล่าวว่า ตอนทำไร่อยู่บ่นคอย พวกเขาทำงานอย่างหนักก็จริง แต่ไม่
ได้ทำให้รู้สึกเบื่อหน่าย เพราะมีการช่วยกันทำงานเป็นกลุ่ม ไม่เหมือนการทำงานใน
ปัจจุบัน ต่างคนต่างทำ ต่างคนต่างอยู่เสียมากกว่า แม้ว่าจะมีธุระและภาระกิจยุ่งไปทั้ง
วันก็จริง แต่ในส่วนลึกแล้ว แต่ละคนจะเกิดความรู้สึกแปลกแยก สับสน และเปล่า
เปลี่ยว เพราะในการเผชิญกับปัญหาในชีวิตประจำวันขณะอยู่ในเมือง แต่ละคนจำ
ต้องต่อสู้ดิ้นรนอย่างโดดเดี่ยว การขายของที่ไนท์บาร์ซาร์ แม้ว่าจะไม่ถึงขั้นต้อง
แก่งแย่งลูกค้ากัน แต่มีการแข่งขันอยู่ในที่ แต่ละคนต่างจัดเอาลูกไม้และความสามารถ
ในเชิงการค้า มาต่อรองให้ได้รับผลประโยชน์สูงสุดกับลูกค้าอย่างเต็มที่

³⁰ เกษียร เตชะพีระ (2539), “บริโภคนิยมไทย” ใน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บก.) *จินตนาการสู่ปี 2000: นวัตกรรมเชิงระบบบนทัศนคติด้าน
ไทยศึกษา* กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), หน้า 88-89

³¹ Otome Klein Hutheesing (1990), อ้างแล้ว, ได้วิเคราะห์ปัญหาจากการพัฒนาว่า ได้สร้างผลกระทบต่อระบบความสัมพันธ์ระหว่างชาย
หญิง ในชุมชนชาวเขาอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะผู้หญิงต้องทำ “งานเทียม” แทนงานที่แท้จริง ทำให้ตกอยู่ในภาวะเบื่อหน่าย ผู้ชายสูญเสีย
งานที่จะรองรับสถานภาพของการเป็นชายชาตรีที่น่านับถือ กลายเป็นคนไม่มีอะไรทำมากนัก

ในท้บาศร้: เวท้การแสดงของคณขายของ

ในราวต้นปี พ.ศ.2534 ที่กาแลบาศร้ซึ่งอยู่ฝั่งตรงกันข้ามกับเวียงพงค้ในท้บาศร้ ได้เปิดกิจการร้านอาหาร และจัดให้ม่มีการแสดงของชาวเขาบริการแก่ลูกค้ (คล้ายกับ “ศูนย์วัฒนธรรมเชียงใหม่”) คร้วเรื่อนชาวลิซอจากหมู่บ้านได้ถูกว่าจ้างให้มาแสดง ประมาณ 10 ครอบครัว โดยในระยะแรกได้รับค่าตอบแทนเดือนละ 800 บาทต่อคน หลังจากเข้าร่วมแสดงได้ไม่นาน ชาวลิซอกลุ่มนี้ได้นำข้าวของมาวางขายให้กับนักท่องเทียวที่มารับประทานอาหารและเดินผ่านไปมาด้วย ภายหลังกการแสดงสิ้นสุดลง โดยอาศัยพื้นที่ว่างที่ใช้ในการแสดงนั่นเองเป็นที่ขายของ ซึ่งในตอนนั้น เจ้าของร้านอาหารก็ไม่ได้หวงห้ามแต่อย่างใด เพราะเห็นว่าเป็นวิธีการประชาสัมพันธ์ร้านอาหาร ให้เป็นที่รู้จักกันกว้างขวางยิ่งขึ้น

หลังจากแสดงและขายของไปได้ประมาณเดือนเศษ เจ้าของร้านได้ขอลดค่าจ้างสำหรับการแสดงลงครั้งหนึ่ง เหลือเพียงเดือนละ 400 บาทต่อคน โดยอ้างว่าส่วนที่เหลือหักเป็นค่าตอบแทน ที่ได้อนุญาตให้ขายของในบริเวณร้านได้ หลังจากนั้นอีกประมาณ 3 เดือน ทางร้านไม่ยอมจ่ายค่าจ้างแสดงให้ชาวบ้านอีก ซึ่งตอนนั้นชาวลิซอ ก็ไม่ได้ขัดข้องแต่ประการใด เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าว กิจการขายของที่ระลึกของชาวเขาได้รับความสนใจจากนักท่องเทียว ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศอย่างมาก ชาวบ้านคนหนึ่งได้เล่าย้อนอดีตให้ฟังว่า

“ในตอนนั้นขายของค้มาก คนที่เดินเข้ามา ส่วนมากจะมาซื้อของที่พวกเราวางขาย มากกว่าจะมากินอาหารที่ร้าน ทำให้เจ้าของร้านไม่พอใจ พวกเราเดินรำไปขายของไปได้ไม่นาน เจ้าของร้านขอไม่จ่ายค่าจ้างการแสดงทั้งหมด โดยอ้างว่าค้เป็นค่าอนุญาตให้ขายของแทน ต่อมา ทางร้านได้เลิกจ้างพวกเรา และยังคงค้ค่าเช่าที่ วางขายของกับพวกเราเสียอีก ทั้งๆที่ในตอนแรกได้อนุญาตให้ขายได้ โดยไม่เก็บเงิน”

ต่อมาไม่นาน ทางร้านได้ยกเลิกรายการแสดงของชาวเขาทั้งหมด แต่ได้หันมาจัดสรรที่ว่างให้กับชาวลิซอเช่าที่ว่างของขายแทน โดยค้ค่าเช่าในอัตราตารางเมตรละ 500-700 บาท ขึ้นอยู่กับระยะห่างจากทางเดินผ่านของผู้ซื้อ ในตอนแรก ชาวลิซอทั้งหมดไม่ยอม ด้วยเห็นว่าเจ้าของร้านไม่เคยรักษาค้พูด จึงรวมตัวกันค้แ่งไม่ยอมจ่ายค่าเช่า ขณะที่ค้กำลังเจรจาค้รองอยู่นั้น ปรากฏว่ามีคนอีกก็้อยู่ 2-3 ราย ได้ยินยอม

จ่ายค่าเช่าตามที่เจ้าของร้านกำหนด ทำให้เจ้าของที่มีข้ออ้างที่จะเก็บค่าเช่าได้อย่างมีน้ำหนักมากขึ้น โดยอ้างว่าเพื่อความเป็นธรรมต่อชาวอีโก้ ทุกคนจึงควรจะเสียค่าเช่าเหมือนกัน ชาวอีโก้ไม่อาจโต้แย้งทางร้านได้ถนัดนัก ได้แต่ต่อว่าคนอีโก้เหล่านั้นว่าเกรงกลัวเจ้าของร้านอาหารมากเกินไป แต่ก็ไม่มีทางเลือกอื่น เพราะการขายของกำลังเป็นไปได้ด้วยดี จึงจำเป็นต้องยอมจ่ายค่าเช่าในที่สุด

การที่เจ้าของร้านอาหารเปิดพื้นที่ให้เช่าสำหรับขายของเช่นนี้ ทำให้เกิดการไหลบ่าของชาวอีโก้จากหมู่บ้าน ลงมาประกอบอาชีพขายของแก่กันอย่างกว้างขวาง จากที่แต่เดิมมีประมาณ 10 ราย เพิ่มขึ้นเป็น 40-50 ราย ในปี พ.ศ.2537 (จำนวนของแผงขายของแก่นี้ จะแปรผันตามฤดูกาล โดยจะมีนักท่องเที่ยวมาเยือนเชียงใหม่จำนวนมากที่สุดในช่วงตั้งแต่หมดหน้าฝน คือประมาณเดือนตุลาคมถึงเดือนพฤษภาคมของทุกปี) การเพิ่มของแผงขายของแก่อย่างรวดเร็วนี้เอง ทำให้กิจการขายของแก่ก้าวเข้าสู่การแข่งขันอย่างรุนแรง ตลาดและการต่อรองราคากลายเป็นของผู้ซื้อ เนื่องจากมีทางเลือกมากมาย กำไรจากการค้าขายจึงลดลงไปด้วย ผู้ที่สะสมทุนได้บ้าง มีการปรับตัวโดยการขยับขยายไปเช่าแผงขายของแก่ที่ตลาดนัดสวนจตุจักร เพื่อเป็นการเปิดตลาดใหม่ให้กับสินค้าของเขาและเป็นการหลีกเลี่ยงการแข่งขันลง

ต่อมา ผู้ที่มีสามารถสะสมเงินทุนได้ บ้าง เริ่มเลียนแบบอย่างไปขายของที่สวนจตุจักรกันอีกหลายรายในปัจจุบัน สำหรับกลุ่มคนจนที่ไม่มีเงินทุนและไม่มีอาชีพอื่นใดมาทดแทน จำต้องขายของแก่ในสถานการณ์ที่ตลาดเป็นของผู้ซื้อ ทำให้มีรายได้ลดลงจนแทบจะไม่พอเพียงต่อการดำรงชีวิตประจำวันในเมือง โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝนอันยาวนาน ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มียกท่องเที่ยวจากต่างแดนและต่างถิ่น มาเยือนเชียงใหม่กันค่อนข้างเบาบางที่สุดในรอบปี

ในเวทีของการค้าขายในเมือง ซึ่งมีการแข่งขันอย่างเข้มข้น ระบบเครือข่ายไม่ได้เป็นรูปแบบความสัมพันธ์หลักในการจัดสรรผลประโยชน์ แผงขายสินค้าไม่ได้เป็นของครัวเรือน แต่จะเป็นของปัจเจกบุคคล รายได้และผลกำไรจากการขายของที่ไนท์บาซาร์ จึงตกเป็นกรรมสิทธิ์ของผู้ที่เป็นเจ้าของแผงทั้งหมด บางครัวเรือนมีเจ้าของแผงขายของหลายคน ซึ่งแต่ละคนต่างมีรายได้เป็นของตนเอง ดังนั้น แม้ว่าจะอยู่ร่วมชายคาเดียวกัน แต่ต่างก็มีรายรับและรายจ่ายแยกออกจากกัน ในสถานการณ์เช่นนี้ อาจกล่าวได้ว่า บุคคลได้รู้สึกถึงความเป็นปัจเจกบุคคล และปรารถนาที่จะเป็น

อิสระจากพันธุนาการทางสังคม เพื่อที่จะสามารถใช้ชีวิตตามที่ตนเองเห็นควรได้เอง โดยไม่เกรงว่าจะเป็นที่ครหาอีก หน่วยของการจัดความสัมพันธ์ทางสังคม จึงได้ลดระดับลงมาจากครัวเรือนหรือระบบเครือญาติ ปัจเจกบุคคลจะเป็นตัวแทนหรือผู้บังคับการชีวิตของตนเอง ความสัมพันธ์เชิงการค้าและการแสวงหากำไรในระดับปัจเจก จึงได้กลายเป็นช่องทางในการสร้างระบบความสัมพันธ์และเข้าถึงข้อมูลข่าวสารใหม่ๆ ซึ่งเป็นแหล่งทรัพยากรหรือที่มาของผลประโยชน์ขณะที่มีชีวิตอยู่ในเมือง ส่วนกรอบจารีตประเพณีจะกลายเป็นเครื่องพันธุนาการ หรือเป็นอุปสรรคกีดขวางการประกอบอาชีพใหม่ในเมือง

“ที่นี่ไม่ใช่บ้านของเรา”

ชาวลีซอที่มาอยู่ในเมืองส่วนใหญ่ ไม่ได้รู้สึกผูกพันกับชุมชนหัวฝาย จนยอมรับว่ามันเป็นบ้านอีกหลังหนึ่ง พวกเขาเห็นว่าที่นั่นเป็นเพียงแหล่งพักพิง ขณะที่จำเป็นต้องไปทำงานหรือประกอบอาชีพไกลจากบ้าน เช่นเดียวกับที่พวกเขาได้เคยรอนแรมและสร้างที่พักชั่วคราว เมื่อถึงคราวต้องออกไปทำไร่ ล่าสัตว์ แลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้า และติดต่อสัมพันธ์กับคนอื่น ไกลจากบ้าน พวกเขายังคงมีความผูกพันอยู่กับชุมชนเดิม โดยบอกว่า “บ้านที่แท้จริง” คือบ้านลีซอต้นลุง(หรือปางไม้แดง)

สำหรับคนลีซอ การตั้งถิ่นฐานเป็น “บ้าน” หรือชุมชน ไม่ใช่แค่การปลูกบ้านอยู่ร่วมกันของกลุ่มเครือญาติต่างๆ เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการพิทักษ์สิทธิหรือปกป้องทรัพย์สิน แต่เป็นเรื่องของการจัดวางทางสังคมให้มนุษย์และสภาวะธรรมชาติอยู่ร่วมกันและได้อย่างบรรสานสอดคล้องกันด้วย มนุษย์จึงจะมีชีวิตอยู่ได้อย่างมั่นคงและปลอดภัย โดยที่อาจจะพิจารณาได้จากระบบภูมิพยากรณ์หรือการเลือกที่ตั้งบ้าน ซึ่ง “บ้าน” หรือชุมชนที่มั่นคงปลอดภัยตามความคิดของชาวลีซอ ต้องได้รับการคัดเลือกพื้นที่และจัดวางอย่างพิถีพิถัน คำนึงถึงทั้งความอุดมสมบูรณ์ของสภาพแวดล้อม (มีที่ดินทำกินเพียงพอ มีแหล่งน้ำอยู่ไม่ไกล และมีป่าเป็นแหล่งเก็บหาอาหาร ยาสมุนไพร หรือใช้สอย) บ้านเรือนของคนต้องตั้งอยู่ในอ้อมกอดอันอบอุ่นและปลอดภัย

ของบรรดาพลังอำนาจตามความเชื่อทั้งหลาย³² (มีภูเขาล้อมรอบ มีทำเลเหมาะสม สำหรับเป็นที่ฝังคนตาย) ดังนั้น การไปเช่าบ้านหรือปลูกบ้านอยู่ที่ชุมชนแออัด จึงไม่ได้เป็นไปตามแนวทางการจัดวางทางสังคมที่เหมาะสม ชาวบ้านจึงเห็นว่า

“ในเมืองไม่ใช่บ้าน เป็นเพียงที่อยู่ ที่ทำงานหาเงินเท่านั้นเอง เวลามีปัญหาเดือดร้อน ต้องการเลี้ยงผี จะกลับไปหาหมอผีให้ช่วยทำพิธีที่บ้าน”

อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าชาวลิซอที่อพยพมาอยู่ในเมือง จะไม่คุ้นเคยกับสภาพแวดล้อมแบบเมือง และรู้สึกผูกพันกับถิ่นฐานเดิมกันทุกคน มีบางคนบางกลุ่มได้ตัดสินใจยึดถือเมืองเป็นบ้านที่แท้จริง แม้ว่าจะยังคงรู้สึกไม่คุ้นเคย แต่คนกลุ่มนี้ตระหนักดีว่า พวกเขาไม่สามารถธำรงรักษาวิถีชีวิตแบบลิซอ ตามแบบแผนของจารีตประเพณีดั้งเดิมได้ทั้งหมด การเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยง หลังจากใช้ชีวิตในเมืองมาได้ระยะหนึ่ง คนลิซอกลุ่มนี้จึงได้รวมตัวกัน สร้างชุมชน หรือ “บ้าน” ใหม่ในเขตเมือง คนกลุ่มนี้บางคนอพยพมาอยู่และทำงานอยู่ในเมืองมาเป็นเวลาหลายปี บางคนตัดสินใจขายที่ทำกินบนภูเขาทั้งหมด แล้วย้ายเข้าเมือง บางคนย้ายมาอยู่ในเมืองแต่เพียงลำพัง บางคนย้ายสมาชิกครอบครัวมาบางส่วน และ ฯลฯ คนกลุ่มนี้ได้ไปซื้อที่ปลูกบ้านอยู่ใกล้กันที่บ้าน โป่งน้อย ซึ่งเป็นชุมชนชานเมืองอยู่บริเวณเชิงคอยสุเทพ ชุมชนใหม่นี้มีชื่อเรียกในหมู่ชาวลิซอว่า “บ้านเบ็ยซี” ซึ่งขนานนามตามผู้ที่เข้ามาซื้อที่และปลูกบ้านอยู่ก่อนเป็นรายแรก ในปัจจุบันมีชาวลิซอไปปลูกบ้านอยู่ราว 12 หลังคาเรือน

การประสานสัมพันธ์กับรัฐ

ในการสร้างสัมพันธภาพกับภาครัฐ หากได้รับการร้องขอ ชาวบ้านจะให้ความร่วมมือและช่วยเหลืองานของราชการอย่างเต็มที่ และสม่ำเสมอ ทั้งกับส่วนท้องถิ่นและเทศบาลนครเชียงใหม่ หมู่บ้านลิซอดันลุงเป็นเป้าหมายของการดูงาน และศึกษาวิถีชีวิตของชาวเขาแห่งหนึ่ง ชาวบ้านต้องต้อนรับคณะที่เจ้าหน้าที่และคนภายนอกอยู่เสมอ และหากเจ้าหน้าที่ของรัฐ (มีทั้งฝ่ายปกครองและประชาสัมพันธ์) จัดกิจกรรมใดๆ ซึ่งในปัจจุบันมักจะบรรเทาอาการแสดงของชนเผ่าเป็นรายการพิเศษ เพื่อ

³² โปรดดูรายละเอียดเกี่ยวกับระบบภูมิพยากรณ์หรือดวงซุงของชาวลิซอเพิ่มเติมได้ใน E.P. Durrenberger, (1989), *Lisu Religion*. Northern Illinois University: Center for Southeast Asian Studies, หน้า 25-26 และ ทวีช จตุรพฤกษ์ (2541), *เสียงจากคนชายขอบ ศักดิ์ศรีความเป็นคนของชาวลิซอ* เชียงใหม่: เครือข่ายชาติพันธุ์ศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ดึงดูดความสนใจของสาธารณชนอยู่เสมอ เช่น การจัดประกวดเทพธิดาคอยในงาน
ฤดูหนาวของอำเภอ การจัดงานประจำปีของจังหวัด การจัดขบวนรณรงค์ต่อต้านยา
เสพติดของเทศบาลนครเชียงใหม่ ฯลฯ ทำให้ชาวบ้านมักจะถูกจัดให้ร่วมแสดง
ศิลปวัฒนธรรมประจำเผ่า ตามการร้องขอของหน่วยราชการต่างๆอยู่เป็นประจำ

ในการจัดพิธีกรรมสำคัญของชุมชน เช่น พิธีปีใหม่ ชาวบ้านมักจะเชิญเจ้า
หน้าที่ของรัฐเข้าร่วมเป็นเกียรติด้วย หากจัดที่หมู่บ้าน ชาวบ้านจะทำหนังสือเชิญนาย
อำเภอมาร่วมงานอย่างเป็นทางการ มีการจัดพิธีต้อนรับคณะนายอำเภออย่างสมเกียรติ
สำหรับกรณีของหมู่บ้านลือชอดันลุง ชาวลือชอที่นั่นได้ร่วมกันสร้างธรรมเนียมปฏิบัติ
โดยจัดพิธีการต้อนรับคณะนายอำเภอ และพิธีคำหว่าหว่าหน้าหน่วยพัฒนาและ
สงเคราะห์ชาวเขาเป็นประจำทุกปี จนกล่าวได้ว่าชาวบ้านลือชอดันลุงได้มีการสร้าง
ธรรมเนียมปฏิบัติขึ้นมาใหม่สำหรับพิธีปีใหม่ของพวกเขา เพิ่มเติมจากวิถีปฏิบัติตาม
จารีตประเพณีดั้งเดิม การจัดพิธีการใหม่นี้ ได้ถูกกระทำซ้ำมาหลายปี จนกระทั่ง
กลายเป็นแบบแผนที่แน่ชัดไปแล้วในปัจจุบัน³³

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากมีชาวบ้านบางครอบครัวยังไม่ได้รับการลงสัญชาติ
ไทย แต่ครัวเรือนส่วนใหญ่จำเป็นของการเข้าไปอยู่และประกอบอาชีพในเมือง ซึ่ง
การทำมาหากินในเมืองนั้น หากไม่มีหลักฐานว่าเป็นคนไทยตามกฎหมายไทยแล้ว
มักจะประสบปัญหาในการหางานทำไม่น้อย หากมีคนว่าจ้าง ก็มักจะได้รับค่าจ้างต่ำ
กว่าอัตราที่กำหนดโดยรัฐ ยิ่งในการเข้าถึงบริการของรัฐและแหล่งทุนในการประ
กอบอาชีพด้วยแล้ว การไม่มีสัญชาติไทย นับว่าเป็นอุปสรรคอันยิ่งใหญ่

ในสถานการณ์เช่นนี้ กลุ่มที่ยังไม่มีบัตรประจำตัวประชาชน จะประสบปัญหา
ในการปรับตัวมากกว่า เพราะเข้าไม่ถึงบริการขั้นพื้นฐานของรัฐได้ พวกเขาอาจจะได้
รับค่าจ้างต่ำกว่าปกติ และบางครั้งยังต้องถูกจับกุมและเสียค่าปรับในข้อหาไม่มีบัตร
ประจำตัวประชาชนอีกด้วย ดังนั้น กลุ่มที่ยังไม่ได้รับสัญชาติไทย จะมีความกระตือ
รือร้อนในการให้ความร่วมมือ และเข้าร่วมกิจกรรมที่ได้รับการร้องขอจากเจ้าหน้าที่
ของรัฐ มากกว่ากลุ่มมีสัญชาติไทยตามกฎหมายแล้ว ด้วยความหวังว่าจะได้รับการ
พิจารณาโดยเร็ว

³³ ไปรอดู หวิช จตุรพฤกษ์ (2541), อ้างแล้ว, โดยเฉพาะบทที่ 5

บ้านเบ็ชี่ ชุมชนใหม่ของชาวลีซอในเมืองเชียงใหม่

บ้านเบ็ชี่ เป็นชุมชนใหม่ของชาวลีซอที่อพยพโยกย้ายมาอยู่ในเมืองอย่างถาวร ตั้งอยู่บริเวณบ้านโป่งน้อย ใกล้กับเชิงคอยสุเทพทางทิศใต้ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ บ้าน“เบ็ชี่” ตั้งตามชื่อของลีซอคนแรกที่เข้ามาตั้งบ้านเรือนในบริเวณนี้ เมื่อประมาณปี พ.ศ.2537 ปัจจุบันมีชาวลีซอตั้งบ้านเรือนที่บ้านเบ็ชี่ 12 ครัวเรือน ที่ตั้งบ้านเรือนเป็นเขตป่าอุทยานแห่งชาติคอยสุเทพ-ปุย แต่มีชาวบ้านทั้งคนเมืองและชาวเขาเข้าไปครอบครอง และสร้างบ้านเรือนอย่างถาวรกันอย่างหนาแน่น มาเป็นเวลานานพอสมควร การเข้าไปตั้งบ้านเรือนของชาวลีซอกลุ่ม เป็นที่รับรู้ของชาวบ้านที่อยู่ใกล้เคียง และได้รับความยินยอมจากผู้ใหญ่บ้าน หาใช่เป็นการจับจองโดยพลการหรือลักลอบมาอยู่โดยไม่บอกกล่าว

ในปี พ.ศ.2538 มีชาวลีซอคนหนึ่ง เคยย้ายจากบ้านลีซอปางไม้แดงไปอยู่ชุมชนหัวฝายอยู่ระยะหนึ่งมาก่อน ได้ไปซื้อที่ดินปลูกบ้านอยู่ที่ “บ้านเบ็ชี่” ที่นั่นมีครัวเรือนชาวลีซอได้ไปอาศัยอยู่ร่วมกับคนเมืองอยู่ก่อนแล้ว 2 ราย รายหนึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ประกาศข่าวภาษาลีซอ ของสถานีวิทยุของกรมประชาสัมพันธ์ จังหวัดเชียงใหม่ ส่วนอีกรายหนึ่งย้ายมาจากจังหวัดเชียงราย โดยย้ายมาอยู่กับลูกที่ถูกส่งมาเรียนหนังสือในเมือง ต่อมาชาวลีซอได้ย้ายเข้ามาอยู่เพิ่มขึ้น จนในปัจจุบันมีครัวเรือนลีซอที่บ้านโป่งน้อยประมาณ 12 ครัวเรือน ครัวเรือนลีซอที่นี่มีอาชีพแตกต่างกันไป เป็นลูกจ้างหน่วยงานของรัฐ 2 ราย ขายของที่สวนจตุจักร 5 ราย นอกนั้นประกอบอาชีพอิสระและรับจ้าง

ชาวบ้านเบ็ชี่ได้ร่วมกันทำพิธีก่อสร้าง *อาปาหมุอี* หรือศาลผีเสื้อบ้าน และได้เชิญชาวลีซอหัวฝายไปร่วมพิธีด้วย และในช่วงที่มีพิธีปีใหมीलีซอ ที่บ้านเบ็ชี่ก็จัดงานรื่นเริงตามจารีตประเพณีด้วย ในปีที่ผ่านมา ชาวบ้านเบ็ชี่จัดพิธีปีใหม่มาก่อนบ้านลีซอปางไม้แดง ทำให้ชาวบ้านหัวฝายสามารถไปร่วมงานได้ อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านหัวฝายเห็นว่า การไปร่วมพิธีปีใหม่นี้ พวกเขาไปในฐานะแขกที่ไปร่วมพิธีตามจารีตประเพณี ไม่ได้เข้าร่วมในฐานะสมาชิกคนหนึ่งของชุมชน

ปรากฏการณ์ที่แสดงว่า ลีซอหัวฝายไม่ได้เป็นสมาชิกของบ้านเบ็ชี่ ก็คือ ในราวเดือนกันยายน พ.ศ.2539 ก่อนจะถึง *ผ้อแป้กั๊วะ* หรือพิธีกินข้าวใหม่ ชาวบ้านเบ็ชี่ร่วมกันทำพิธีอัญเชิญผีคอยใหญ่ หรือ *เจียลาวสี่อ่า* (ซึ่งได้แก่ผีคอยเชียงดาว)

ให้มาสิงสถิตอยู่ที่ศาลผีของหมู่บ้าน ซึ่งพวกเขาสร้างเอาไว้ใกล้กับ *อาปาหมุฮิ* แต่อยู่สูงกว่า ในการทำพิธีครั้งนี้ หมอเมืองของบ้านเบียซี (ซึ่งเคยอยู่ที่ชุมชนหัวฝายมาก่อน) ได้มาชักชวนให้ชาวบ้านหัวฝายไปร่วมพิธี แต่ปรากฏว่า มีผู้ไปเข้าร่วมพิธีนี้เพียง 2-3 คนเท่านั้น เหตุผลที่พวกเขาขี้มาอธิบายก็คือ พวกเขาเป็นชาวบ้านปางไม้แดง (หรือตันลุง) เขามี *อาปาหมุฮิ* และศาลผีใหญ่ของเขาเองอยู่ที่บ้านตันลุงแล้ว จึงไม่ได้ไปร่วมพิธี แต่หากเป็นปีใหม่ พวกเขาสามารถเข้าร่วมได้ ในฐานะชาวลิซอด้วยกันที่เป็นแขกหรือญาติพี่น้องที่มาเยือนมาอวยพร และร่วมงานรื่นเริง

6. ความเป็นชาติพันธุ์กับอัตลักษณ์ของชาวลิซอในเมือง

Ulrich Beck นักสังคมวิทยาชาวเยอรมัน ได้วิพากษ์วิจารณ์สังคมทันสมัยในหนังสือชื่อ “Risk Society, Towards a New Modernity” เอาไว้ว่า พัฒนาการของวิทยาศาสตร์และอุตสาหกรรม ได้นำพาให้สังคมมนุษย์ต้องเผชิญกับความเสี่ยงและเป็นอันตรายชนิดที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน ผลสะท้อนของภาวะสุ่มเสี่ยงที่วุ่นวายนี้ จะมีขอบเขตไม่จำกัดทั้งมิติของเวลาและสถานที่ โดยจะส่งผลยาวไกลไปผ่านมิติของเวลายังคนรุ่นถัดๆไปในอนาคต และทะลวงข้ามพรมแดนของประเทศครอบคลุมไปทั่วโลก ซึ่งจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับวิถีคิดและความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์อย่างขนานใหญ่ ผลของการเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมทันสมัยนี้ จึงไม่ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งในระดับโครงสร้างเท่านั้น แต่ยังนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในแบบแผนความสัมพันธ์ ระหว่างโครงสร้างสังคมกับสมาชิกของมันอย่างใหญ่หลวง

Beck เห็นว่าหากสังคมพัฒนาไปสู่ภาวะทันสมัยได้ระดับหนึ่ง สมาชิกสังคมจะมีลักษณะเป็นปัจเจกชนสูงขึ้น แต่ละบุคคลจะหลุดออกจากพันธะทางสังคม กลายเป็นปัจเจกชนที่ผูกพันและยอมรับกฎเกณฑ์ทางสังคมแบบเดิมได้น้อยลง นั่นหมายความว่า การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างได้ฉุดคร่าสมาชิกสังคมออกจากพันธะทางสังคม และยังกระบวนกรไปสู่ความทันสมัยก้าวล้ำไปเรื่อยๆ ในที่สุด ปัจเจกบุคคลจะปลดปล่อยตนเองเป็นอิสระจากโครงสร้างสังคมเดิม และค่อยๆก่อรูปกระบวนกรสังคมขึ้นมาใหม่³⁴

ความเป็นชาติพันธุ์กับความมีตัวตนของชาวลิซอ

John และ Jean Comaroff ได้สังเคราะห์ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างความเป็นชาติพันธุ์กับความมีตัวตนเอาไว้ว่า³⁵ ความเป็นชาติพันธุ์ (ethnicity) มักจะมีที่มาหรือมีจุดกำเนิดมาจากพลังขับเคลื่อนหรือกระบวนกรทางประวัติศาสตร์อัน

³⁴ โปรดดู Beck, Ulrich (1992), *Risk Society, Towards a New Modernity*. London: Sage Publications: หน้า 2-3

³⁵ John and Jean Comaroff (1992), *Ethnography and Historical Imagination*. Boulder: Westview Press. (หน้า 49-66)

เฉพาะเจาะจง พลังทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวมีทั้งนัยเชิงโครงสร้าง และมีความหมายทางวัฒนธรรมไปพร้อมๆกัน ในแง่ความหมายเชิงโครงสร้าง ความเป็นชาติพันธุ์ ไม่ได้หมายถึงความเป็นเอกภาพของกลุ่มชน แต่เป็นตัวอธิบายชุดของความสัมพันธ์ต่างๆและรูปการจิตสำนึกของกลุ่ม ในขณะที่ระบบโทเท็มหรือระบบเครือญาติ เป็นการสถาปนาโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มทางสังคมที่มีการรวมกลุ่มในแนวทางเดียวกัน โดยที่กลุ่มคนเหล่านี้ อาจจะรวมตัวกันเป็นชุมชนทางการเมืองเดียวกันหรือไม่ก็ได้ ส่วนความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ จะเกิดจากการที่กลุ่มทางสังคมที่มีลักษณะการรวมกลุ่มที่ไม่เหมือนกัน ได้มาอยู่ร่วมกันในระบบเศรษฐกิจการเมืองเดียวกัน ตามนัยดังกล่าว ความหมายและตัวตนของมัน จะแปรเปลี่ยนไปตามกลุ่มทางสังคมที่หลากหลาย ขึ้นอยู่กับการจัดวางตำแหน่งแหล่งที่ภายในโครงสร้างสังคม

ในฐานะรูปการจิตสำนึก ความเป็นชาติพันธุ์เป็นประดิษฐกรรมหนึ่ง (ในหลายๆสิ่ง) ที่มีแบบแผน โครงสร้าง และประวัติศาสตร์อันเฉพาะเจาะจง ซึ่งจะซึมซาบเข้าสู่ประสบการณ์ของมนุษย์ และเป็นเงื่อนไขของปฏิบัติการทางสังคม ความเป็นชาติพันธุ์ จึงมักจะถูกยึดถือในฐานะหลักเกณฑ์เชิงคุณค่า และเป็นจิตสำนึกร่วมที่มีพลังอำนาจเอกเทศ ในการกำหนดความเป็นไปในชีวิตสังคม อย่งไรก็ตาม แม้ว่าในบางครั้ง ความเป็นชาติพันธุ์จะถูกทำให้มีตัวตนในรูปของหลักเกณฑ์ทางสังคมก็ตาม แต่มันจะแปรเปลี่ยนเลื่อนไหลได้เสมอ ความเป็นชาติพันธุ์จะถูกผลิตใหม่ และปรับเปลี่ยนเพื่อสร้างความสืบเนื่องต่อไป แม้ว่าจะต้องเผชิญกับปัจจัยภายนอกที่แตกต่างขัดแย้งกับจิตสำนึกและจินตนาการเชิงประวัติศาสตร์ของตนเองก็ตาม และมันจะรับมือกับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมเหล่านั้นได้ ซึ่งจะช่วยให้กลุ่มชนสามารถสืบสานความเป็นชาติพันธุ์ต่อไปได้ ภายใต้บริบทใหม่ๆที่แตกต่างไปจากเดิม

ตัวตนของความเป็นชาติพันธุ์ (ethnic identity) จึงหมายถึงความสัมพันธ์ที่ถูกจารึกอยู่ในชีวิตวัฒนธรรมของมนุษย์ เป็นเครื่องหมายบ่งบอกความสัมพันธ์ของกลุ่มชนที่มีวิถีชีวิตและแนวทางเผชิญปัญหาาร่วมกัน การสร้างตัวตนจึงมักกระทำโดยการนิยามตนเองร่วมกัน ให้มีลักษณะแตกต่างไปจากคนอื่นรอบข้าง

แต่ในบริบททางสังคมที่ชีวิตสังคมเริ่มมีความเหลื่อมล้ำในสถานภาพสังคม และเศรษฐกิจปรากฏชัดเจนนั้น วิถีชีวิตต้องเผชิญกับทางแพร่งหรือความขัดแย้งใน

ตัวเองว่าจะแสดงตัวตนเป็นใคร ระหว่างคนลึซอที่ยึดถือจารีตประเพณี แต่มีสถานภาพแปลกแยกเป็นคนชายขอบของสังคม กับการปรับตัวเป็นคนเมือง ที่รู้จักแสวงหากำไร ในสถานการณ์ของทางแพร่งนี้ ชาวลึซอบางกลุ่มเลือกอาชีพขายของเก่าที่ในท์บาชาร์และสวนจตุจักร เป็นเวทีการแสดงตัวตนของความเป็นชาติพันธุ์ เพราะเป็นทางเลือกที่ให้ได้ทั้งกำไรสูงสุดและการรักษาภาพลักษณ์ของความเป็นลึซอได้ไปพร้อมๆกัน

ความเป็นตัวตนของชาวลึซอในปัจจุบัน จึงไม่ได้ถูกผลิตซ้ำในรูปของการตอกย้ำจิตสำนึกประวัติศาสตร์ หรือการกำหนดกฎเกณฑ์ทางสังคม มาควบคุมการกระทำทางสังคมของสมาชิกทั้งหมด แต่จะถูกสร้างใหม่หรือนิยามใหม่โดยกลุ่มทางสังคมย่อยๆ เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ใหม่ๆหรือปัญหาใหม่ๆที่กำลังเผชิญหน้า

การสร้างตัวตนของความเป็นชาติพันธุ์ใหม่นี้ ไม่ใช่การจำนนต่อภาวะถูกปิดล้อมโดยวิถีชีวิตใหม่ ด้านหนึ่งชาวลึซอต้องปรับตัวเข้าสู่วิถีชีวิตใหม่ด้วยภาวะจำยอม จึงต้องแสดงตนหรือปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมของตนเองบางด้าน ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ความเป็นไปในเมือง อีกด้านหนึ่ง พวกเขายังคงพยายามขัดขืนการครอบงำ แต่ด้วยเงื่อนไขที่ไม่อาจตอบโต้ได้โดยตรง ชาวลึซอบางกลุ่มได้เลือกเผยแพร่ ด้วยการสร้างภาพลักษณ์ของตนเองให้กลายเป็นคนขายของที่แต่งกายตามจารีต ไม่ใช่ “ชาวเขา” ที่มีอาชีพทำไร่เลื่อนลอยและปลูกฝิ่น ซึ่งจะสอดคล้องกับชีวิตเศรษฐกิจที่ต้องแสวงหากำไรสูงสุด พวกเขาได้อำพรางตัวตนที่แท้จริงของความเป็นลึซอเอาไว้ ในปฏิบัติการเชิงสัญลักษณ์ของกลุ่ม เพื่อธำรงรักษาวิถีชีวิตวัฒนธรรมแบบลึซอหรือ “ลึซออีหลี” เอาไว้พร้อมกันไปด้วย

การที่ชาวลึซอกลุ่มหนึ่งจำต้องเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิตของตัวเอง จากระบบเศรษฐกิจที่ชาวบ้านเป็นผู้จัดการทั้งในระบบการผลิต การแบ่งสรรปันส่วนผลผลิต การบริโภค และการผลิตซ้ำส่วนเกินด้วยตัวเอง โดยมีครัวเรือนเป็นหน่วยในการจัดการให้ได้มาและเข้าถึงทรัพยากร และจัดระเบียบกฎเกณฑ์ทางสังคม กลายเป็นคนขายของและผู้บริโภค โดยไม่ได้ทำการผลิตด้วยตนเอง แต่ได้รับกำไรจากการซื้อถูกขายแพง เพื่อสนองตอบต่อความต้องการในการบริโภคและความสะดวกสบาย ความเปลี่ยนแปลงเช่นนี้แสดงว่า ชาวลึซอได้ปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์และความมีตัวตน จากอิสรชนที่มีอีหลี (แปลว่าฮีด คอง หรือจารีตประเพณี) เป็นเกณฑ์

คุณค่าในการมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ทั้งในและต่างกลุ่มชาติพันธุ์ สภาพแวดล้อม ธรรมชาติ และพลังเหนือธรรมชาติทั้งหลาย พวกเขาสร้างสรรค์กระบวนการทาง สังคมเช่นนี้ขึ้น เพื่อให้ปัจเจกบุคคล หน่วยทางสังคมย่อยๆ และชุมชน มีความ สามารถที่จะจัดองค์กรตัวเองเพื่อเผชิญกับปัญหาต่างๆ ได้ โดยเฉพาะในเรื่องของการ เข้าถึง และควบคุมทรัพยากรที่จำเป็นในการเลี้ยงชีพ การนำส่วนเกินไปแปรสภาพ เป็นความมั่งคั่งหรือทรัพย์สิน และได้รับเกียรติภูมิเป็นที่ยอมรับจากคนอื่น จากการ พยายามสนองตอบความคาดหวังของคนอื่น (การซื้อขาย แลกเปลี่ยน และแบ่งปัน) ชุมชน (การปฏิบัติตนตามกติกาของส่วนรวม) ตลอดจนพลังเหนือธรรมชาติ (การทำ พิธีกรรมตามความเชื่ออย่างสม่ำเสมอ)

แต่ในสภาวะการณ์ปัจจุบัน ชาวลิซอผู้เคยภาคภูมิใจกับการมีลักษณะเฉพาะหรือ ตัวตนทางวัฒนธรรมของตนเอง ได้ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของวัฒนธรรมบริโกล นิยมที่มากับสังคมทันสมัย ชาวบ้านกลายเป็นคนขายของเพื่อกำไรสูงสุด โดยไม่ได้ คำนึงถึงสายใยความสัมพันธ์ต่อสภาพรอบข้างมากนัก สำหรับชีวิตประจำวันในเมือง ชาวบ้านไม่มีพันธะที่ต้องทำงานร่วมกันเท่าใดนัก ต่างคนต่างทำงานในบ้านของ ตนเอง ซึ่งส่วนใหญ่ได้ใช้เวลาหมดไปกับการทำของเก่าไปขาย ส่วนการขายของก็ ปรากฏว่าไม่ได้คำนึงถึงมารยาททางสังคมมากนัก มีการแย่งลูกค้ากันเองโดยมีการ ตะโกนตัดราคากันซึ่งๆหน้า วิถีชีวิตในเมืองจึงเป็นการจับเกี่ยวกันในเชิงธุรกิจของ ปัจเจกชน ซึ่งจะส่งผลให้ชีวิตสังคมในเมืองเป็นไปด้วยความโดดเดี่ยว

Beck เห็นว่า สังคมอุตสาหกรรมแตกต่างจากสังคมเสี่ยงภัย ตรงที่ว่าโครงสร้าง ความสัมพันธ์ในสังคมอุตสาหกรรม ถูกสร้างขึ้นหรือกำหนดจากความแตกต่าง ทางชนชั้น ส่วนความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมเสี่ยงภัย จะถูกหล่อหลอมขึ้นมา จากความแตกต่างของความเป็นปัจเจกชน³⁶ ในแง่ของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมของชาวลิซอ เป็นการปรับเปลี่ยนแบบก้าวกระโดดจากระบบความ สัมพันธ์แบบช่วยเหลือเกื้อกูลและตอบแทนกัน บนฐานของระบบเครือญาติของ สังคมเกษตรกรรมที่ทำไร่หมุนเวียนเป็นหลัก เข้าสู่วัฒนธรรมการบริโกล เพื่อตอบ สอนองความต้องการในระดับปัจเจก ของสังคมสู่เสี่ยงอย่างฉับพลัน โดยไม่ได้

³⁶ Beck, U. (1992), อ้างแล้ว: หน้า 3

เปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรม บนพื้นฐานของการจัดการในรัฐสมัยใหม่มาก่อน

วัฒนธรรมบริโภคนิยมและลัทธิบูชาเงินเป็นพระเจ้า เป็นตัวตนที่แท้จริงของลัทธิทุนนิยมและสังคมทันสมัย เริ่มก่อรูปขึ้นมาในสังคมยุโรป มาตั้งแต่ศตวรรษที่สิบแปด จากนั้นมีการเปล่งร่างพร่างกายมาหลายครั้งหลายรูปแบบ (เช่น ลัทธิล่าอาณานิคม จักรวรรดินิยม ระบบการค้าเสรี กระแสโลกาภิวัตน์ หรือการจัดระเบียบโลกใหม่) วัฒนธรรมการบริโภคนิยมค่อยๆ เผยโหม และกำเริบเสิบสานยิ่งขึ้นเรื่อยๆ ควบคู่ไปกับพัฒนาการของระบบทุนนิยมสมัยใหม่ ที่เน้นการจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ระบบตลาดหรือธุรกิจเสรี และสิทธิเสรีภาพของความเป็นปัจเจกชนนิยม โดยมีระบบการใช้เหตุผลแบบวิทยาศาสตร์และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเป็นฐานรองรับ จนสามารถแสดงอหังการเข้าครอบงำจิตวิญญาณและบงการวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ไปทั่วโลก ในนามของการจัด “ระเบียบโลกใหม่” ทำให้เข้าใจไปว่าลัทธิบูชาสินค้าเป็นปรากฏการณ์ปกติ หรือเป็นเรื่องธรรมดาในสังคมสมัยใหม่³⁷ การบริโภคนิยมเปลี่ยนแปลงใหม่แสดงถึงตัวตนที่ทันสมัย การขยายตัวของกระแส วัฒนธรรมบริโภคนิยม จึงก่อให้เกิดกระบวนการลดคุณค่าของสิ่งต่างๆ ให้กลายเป็นเพียงสินค้าในตลาด สำหรับตอบสนองความต้องการอันไม่สิ้นสุดของคน มายาคติดังกล่าว นอกจากจะส่งผลให้เกิดการทำลายความหลากหลายของระบบนิเวศ อันเป็นรากฐานของมวลชีวภาพแล้ว ยังส่งผลต่อศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น ทำให้เกิดปัญหาความยากจน ชีวิตสังคมเป็นไปด้วยความเมือหน้าย และบุคคลรู้สึกแปลกแยกและเดียวดาย การสร้างตัวตนหรือการพลิกฟื้นวิถีชีวิตวัฒนธรรมในสถานการณ์เช่นนี้ จึงเป็นประเด็นปัญหาที่น่าสนใจ

³⁷ โปรดดูรายละเอียดในประเด็นนี้ได้จาก Taussig, M. (1980) *Devil and Commodity Fetishism in South America* Chapel Hill: the University of North Carolina Press. ซึ่งสรุปเอาไว้ว่า ลัทธิบูชาสินค้า (commodity fetishism) เป็นมายาคติของอุดมการณ์ทุนนิยม ที่ไปมองว่าสินค้าเป็นเรื่องธรรมชาติ เปรียบเสมือนสิ่งมีชีวิต ทำให้สินค้ากลายเป็นตัวบงการในกระบวนการผลิตแทนที่มนุษย์ และทำให้ราคาสินค้ากำหนดจากมูลค่าแลกเปลี่ยนและความต้องการบริโภคอย่างไม่มีที่สิ้นสุด แทนที่มูลค่าการใช้ตามความจำเป็นในการดำรงชีวิต และในบทนำจากหนังสือ Appadurai, A (1989), *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*; Cambridge: Cambridge University Press

กระบวนการสร้างตัวตนของชาวลิซอในเมือง

การที่ชาวลิซอจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตจากสังคมทำไร่ทำสวน ซึ่งเป็นชีวิตสังคมก่อนทุนนิยมที่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ภายใต้ระบบการจัดการทรัพยากรแบบจารีตประเพณี เข้าสู่สังคมทันสมัย ซึ่งมีโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่ต้องแก่งแย่งแข่งขัน เพื่อกำไรสูงสุด ซึ่งจะนำไปสู่ความเสี่ยงและความไม่แน่นอนในชีวิต การเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมของชาวลิซอครั้งนี้ เกิดขึ้นภายในระยะเวลาเพียงไม่ถึงหนึ่งชั่วคนหรือเพียง 15-20 ปีเท่านั้น

การที่ชุมชนชาวลิซอต้องตกกระไดพลอยโจน เข้าสู่สังคมทุนนิยมอย่างฉุกฉลุกรุก ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและอำนาจเหนือธรรมชาติ ไม่ได้แนบสนิทกันเหมือนเดิม เกิดความห่างเหินกันระหว่างคนกับผี ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน เปลี่ยนจากกลุ่มชนที่อยู่ในกรอบจารีตประเพณีเดียวกัน และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน กลายเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนที่มีอำนาจไม่เสมอภาคกันทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจ การที่รัฐใช้อำนาจควบคุมการใช้ทรัพยากรอย่างเข้มงวด (โดยมีกฎหมายเป็นเครื่องมือ) ทำให้คน เครือญาติ สายสกุล และสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ หดพลังอำนาจลงไปเรื่อยๆ ทั้งในแง่ของการให้ความหมายกับชีวิต การนิยามปัญหา การเป็นพลังยึดเหนี่ยวและกำกับพฤติกรรมทางสังคมของสมาชิกสังคม ตัวแทนอำนาจรัฐ (ที่ใช้ผ่านผู้ใหญ่บ้าน กำนัน เจ้าหน้าที่รัฐ และนโยบายการพัฒนา) ใหญ่กว่าพลังเหนือธรรมชาติและเกณฑ์คุณค่าตามจารีตประเพณี ซึ่งชาวบ้านไม่สามารถต่อรอง ไม่มีทางหลบเลี่ยง อีกทั้งยังไม่สามารถไปเชื่อมต่อกับอำนาจรัฐได้

ทางเลือกหรือปัญหาสำคัญของชาวลิซอในเมือง จึงอยู่ที่กระบวนการสร้างลักษณะทางชาติพันธุ์ใหม่ ให้สอดคล้องกับบริบทและเงื่อนไขทางสังคมที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งในที่นี้จะวิเคราะห์แนวทางการนิยามตัวตนของชาวลิซอในเมืองทั้งสองกลุ่มใน 3 ประเด็นคือ การตีความจิตสำนึกประวัติศาสตร์ของชาติพันธุ์ การประกาศความมีตัวตน และการจัดการภาพลักษณ์ใหม่

การตีความจิตสำนึกประวัติศาสตร์ของชาติพันธุ์

มีสุภาษิตลิซอบทหนึ่ง กล่าวเอาไว้ว่า “คนทุกคนเกิดมา มีหัวเข้าเท่ากัน” สุภาษิต บทนี้ สะท้อนถึงวิธีคิดหรือจินตนาการของการจัดความสัมพันธ์ทางสังคม

และจิตสำนึกประวัติศาสตร์ของชาติพันธุ์ได้เป็นอย่างดีว่า ชาวลิซอเป็นผู้ที่ให้ความเคารพต่อตนเองและผู้อื่น และเห็นว่าคนทุกผู้ทุกนามเสมอภาคกันในแง่ของสถานะคุณค่า และศักดิ์ศรีความเป็นคน ความแปลกแตกต่างทางด้านสรีระร่างกาย บุคลิก ลักษณะทางกายภาพ และสถานภาพสังคมที่เป็นมาแต่กำเนิด เป็นเรื่องของชะตาลิขิต หรือ มี ที่ทุกคนได้รับจากห้วงยามาไม่เท่ากัน³⁸ ส่วนความเหลื่อมล้ำต่ำสูงหรือการได้รับการยอมรับจากคนอื่นว่าดีกว่า เก่งกว่า หรือเหนือกว่าคนอื่นในบางด้าน เป็นเรื่อง queแต่ละคนต้องแสวงหาหรือได้มาจากการกระทำในชีวิตจริง ซึ่งต้องเป็นไปอย่าง สอดคล้องหรือแนบขนานไปกับเกณฑ์คุณค่าตามครรลองจารีตประเพณี หรืออิทธิ และสามารถตอบสนองต่อความคาดหวังของชุมชน

วิธีคิดเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ทางสังคม ที่ตกผลึกเป็นระบบคุณค่าทางสังคมเช่นนี้เอง ที่ทำให้ความแตกต่างกันในทางกายภาพ สถานภาพสังคม และความยากจน ไม่เป็นปัญหามากนักในวิถีการดำเนินชีวิตและความมีตัวตนของชาว ลิซอ เนื่องจากแต่ละคนมีพื้นที่แสดงออก มีบทบาทหน้าที่ที่มีความหมาย สำหรับใช้ ประกาศความมีตัวตนของตนเองได้ จากการทำกิจกรรมร่วมกับคนอื่นในชีวิตประจำวันอันหลากหลาย ทั้งกิจกรรมเชิงเศรษฐกิจ (การทำมาหากิน ซึ่งปรากฏอยู่ในระบบ การจัดการทรัพยากรของท้องถิ่น โดยมีครัวเรือนเป็นหน่วยในการจัดการ) กิจกรรม ทางสังคม (การประสานสัมพันธ์และตอบสนองความคาดหวังของคนอื่น ปรากฏอยู่ในรูปของระบบเครือญาติ) และปฏิบัติการทางวัฒนธรรม (การนิยามความจริงและ ปัญหาในชีวิต ปรากฏอยู่ในพิธีกรรมตามความเชื่อทางศาสนา) วิถีดำเนินชีวิตภายใต้ กระบวนการทางสังคมดังกล่าว ทำให้ชุมชนลิซอทั้งในระดับปัจเจกบุคคล หน่วย สังคมย่อยๆ เล็กๆ ชุมชนหมู่บ้าน และกลุ่มชาติพันธุ์ มีทางเลือกอย่างหลากหลาย ในการประกาศความมีตัวตนได้อย่างไม่ผิดพลาดและมีศักดิ์ศรี³⁹

อย่างไรก็ตาม การให้ความสำคัญกับอิสรภาพของแต่ละหน่วยทางสังคม ไม่ได้เป็นการแสวงหาเสรีภาพอย่างไร้ขอบเขต จนมีลักษณะเป็นอนาธิปไตย การที่ชาว

³⁸ ชาวลิซอมีความเชื่อในเรื่องชะตาลิขิต หรือ มี ว่าเป็นสิ่งที่ทุกคนได้รับมาจากห้วงยามา(หรือเทพสูงสุด)มาโดยกำเนิด ซึ่งทำให้คนแตกต่างกันทั้งทางด้านรูปร่างหน้าตา บุคลิกลักษณะ และผลของการกระทำในชีวิตจริง โปรดดูรายละเอียดได้ใน ทวิช (2541), อ้างแล้ว.

³⁹ โปรดพิจารณารายละเอียดเกี่ยวกับการประกาศความมีตัวตนผ่านกระบวนการพิธีกรรมของชาวลิซอได้ ใน ทวิช จตุรพถกษ (2541), *เสียงจากคนชายขอบ ศักดิ์ศรีความเป็นคนของชาวลิซอ* เชียงใหม่: เครือข่ายชาติพันธุ์ศึกษา ศูนย์ ภูมิภาคเพื่อการศึกษาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ลีสขอได้มีปฏิสัมพันธ์ และแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่นๆมาโดยตลอดนั้น ทำให้พวกเขาตระหนักเป็นอย่างดีว่า การมีเสรีภาพนั้นมีขอบเขต อีกทั้งยังไม่แน่นอน พื้นที่ส่วนนี้จะเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปตามโครงสร้างทางการเมืองและวัฒนธรรม พวกเขาไม่ได้พยายามยื่นหยัดในวิธีการจัดการทางสังคมของตนเอง หรือไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงใดๆ ในทางตรงกันข้าม พวกเขาได้ หยิบยืม ลอกเลียน หรือยอมรับองค์ประกอบทางวัฒนธรรมจากกลุ่มชนอื่นๆ มาดัดแปลงเป็นเครื่องมือในการนิยามหรือคิดหาทางแก้ไขปัญหาของตนเอง โดยผ่านกระบวนการคัดสรรหรือลองผิดลองถูกในชีวิตจริง จนกระทั่งตกผลึกและผสมผสานเป็นเนื้อเดียวกันกับระบบภูมิปัญญาของตนเองมาโดยตลอด พลวัตในการจัดระบบความคิด โดยการจัดการข่าวสารข้อมูลที่แตกต่างหลากหลายเช่นนี้เอง ที่เป็นรากฐานทั้งในการก่อร่างสร้างตัวตนของชาติพันธุ์ และอำพรางตัวตนที่แท้เอาไว้ ด้วยการจำยอมหรือยอมรับวัฒนธรรมอื่น มาปรับใช้ในบางด้านของชีวิตสังคม ความสามารถในการจัดการความแตกต่างและซับซ้อนดังกล่าวอีกเช่นกัน ที่เป็นพลังขับเคลื่อนให้ชาวลีสสามารถฝ่าฟัน และผ่านพ้นปัญหาอุปสรรคนานามาได้ ในท่ามกลางกลุ่มทางสังคมที่มีอุดมการณ์อำนาจหลากหลายและไม่เสมอภาคกัน อีกทั้งยังเป็นกระบวนการสร้างความสืบเนื่องของวัฒนธรรมลีสขอ ไม่ให้สูญเสียความมีตัวตนหรืออัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ไปอย่างสิ้นเชิง แม้ว่าจะไม่เคยผ่านการจัดองค์กรทางสังคม และสร้างอุดมการณ์การเมืองแบบรวมศูนย์ในรูปของรัฐมาก่อนก็ตาม

นอกจากวิธีคิดว่าด้วยการจัดการทางสังคมที่เน้นไปที่ความเสมอภาคในการเข้าถึงทรัพยากรและความเป็นเอกเทศในการจัดองค์กรข้อมูลแล้ว ความเป็นตัวตนของชาวลีสขออาจพิจารณาได้จากจิตสำนึกประวัติศาสตร์ของชาติพันธุ์ ที่ให้ความสำคัญกับความเสมอภาคในการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ในประเด็นนี้วิเคราะห์ได้จากตำนานว่าด้วยผู้นำทางการเมืองของชาวลีสขอ ซึ่งพวกเขาสร้างขึ้นมาอธิบายระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ที่มีอิทธิพลครอบงำชีวิตสังคมในแต่ละช่วงเวลา ตำนานเรื่องนี้มีการปรับเปลี่ยนองค์ประกอบของเรื่อง และผ่านการตีความใหม่เป็นระยะๆ ตามประสบการณ์ของการมีสัมพันธ์ภาพเชิงอำนาจ กับกลุ่มชนอื่นๆที่พวกเขาเกี่ยวข้องด้วย

ตำนานเรื่องนี้มีเนื้อหาโดยสรุปว่า⁴⁰ การได้อำนาจปกครองชาวลิซอมาจากการแข่งขันระหว่างสองพี่น้อง ซึ่งเป็นตัวแทนของอุดมการณ์ทางการเมืองสองแบบ ที่แตกต่างกันและขัดแย้งกัน ระหว่างแนวทางจัดความสัมพันธ์ที่เน้นความเสมอภาค (มีผู้-เอื้อผู้เป็นตัวแทน) และแนวทางการปกครองแบบมีลำดับชั้น (มีผู้พี่-ตัวผู้ เป็นตัวแทน) โดยให้สองพี่น้องปลูกต้นไม้คนละต้น หากต้นของผู้ใดมีดอกเป็นเงินก่อนจะเป็นผู้ชนะ ผลการแข่งขันในครั้งนี้ปรากฏว่า ต้นไม้ที่พี่น้องปลูกออกดอกก่อน และนำเป็นฝ่ายได้ชัยชนะอย่างชาวสะอาด แต่ก่อนที่จะมีผู้ไปพบเห็น ผู้พี่ได้อาศัยช่วงเวลากลางคืนที่ปลอดคน ไปยักย้ายดอกไม้เงินมาไว้ที่ต้นที่ตัวเองปลูกไว้แทน ในตอนเช้าเมื่อทุกคนมารวมกันเป็นสักขีพยาน การละเมิดกติกาที่ไม่มีผู้รู้เห็น ก็กลายเป็นการใช้กลอุบายพลิกจากความพ่ายแพ้กลายเป็นผู้พิชิตชัยไปได้ ผู้พี่ซึ่งเป็นตัวแทนของการปกครองแบบมีลำดับชั้น จึงได้กลายเป็นผู้ปกครองชาวลิซอไปในที่สุด ส่วนผู้น้องได้ขอเวลาเพียง 7 วันในรอบปี ใช้วิธีการของตนเองกับชาวลิซอทั้งหลาย ซึ่งได้แก่ช่วงพิธีปีใหม่ (3-5 วัน) และพิธีกินข้าวโพคใหม่ (2-3 วัน) ดังนั้น ในช่วงเวลาสำคัญดังกล่าว ชาวลิซอจะรู้สึกขัดแย้งในตนเองน้อยมาก พวกเขาจะรู้สึกมั่นใจในความเป็นตัวตนของตนเอง และร่วมกันแสดงออกถึงความ เป็นหนึ่งเดียวกัน ได้อย่างชัดเจน

ตำนานเรื่องนี้สะท้อนจินตนาการหรือจิตสำนึกประวัติศาสตร์ที่บ่งบอกความเป็นตัวตนของชาวลิซอว่า ในมิติของจิตวิญญาณอันเป็นความรู้สึกส่วนลึกของชาวลิซอ พวกเขาปรารถนาที่จะมีชีวิตอยู่ในสังคม ที่ยอมรับและเปิดโอกาสให้กลุ่มชนที่มีความคิด และความเชื่อที่แตกต่างกัน สามารถกำหนดวิถีการดำเนินชีวิตตามกำลังความสามารถ หรือเกณฑ์คุณค่าของตนเองได้ และมีความรู้สึกนึกคิดที่ไม่ยอมจำนนต่อแนวทางการจัดการสังคม ที่ก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมในการเข้าถึงทรัพยากร และการเข้าไปกำหนดวิถีชีวิตของคนอื่น หรือแสดงปฏิบัติการตอบโต้โครงสร้างสังคม ที่ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำต่ำสูงและความทุกข์ยากในชีวิตสังคม

การเลือกแสดงออกในเชิงไม่เห็นด้วยหรือต่อต้านนี้ จะขึ้นอยู่กับโครงสร้างอำนาจทางการเมืองที่พวกเขา กำลังเผชิญหน้า หากชาวลิซอรู้สึกว่ายังคงมีพื้นที่หรือโอกาส ในการกำหนดวิถีการดำรงชีวิตบนพื้นฐานวัฒนธรรมของตนเองได้ตามปกติ

⁴⁰ รายละเอียดของตำนานเรื่องนี้ โปรดดู ทวีช จตุรพฤกษ์ (2541), อ้างแล้ว, หน้า 196-197 และ A.Y. Dessaint (1992) หน้า 322

พวกเขาก็จะไม่แสดงตนในเชิงต่อต้านโครงสร้างอำนาจ แต่จะเลือกใช้วิธีการเคลื่อนย้ายให้ห่างจากศูนย์อำนาจมากกว่า ซึ่งในช่วงก่อนการพัฒนาหรือแม้แต่ในช่วงเริ่มต้นของการพัฒนา (ประมาณก่อนปี พ.ศ.2520) ปรากฏว่า ชาวลีซอ (รวมทั้งกลุ่มชนที่ทำไร่หมุนเวียนอยู่บนภูเขาส่วนใหญ่) จะเคลื่อนย้ายไปมาอยู่บนที่สูง เพื่อรักษาระยะห่างกับศูนย์กลางอำนาจเอาไว้ ในช่วงนี้ ตำนานว่าด้วยผู้นำทางการเมืองไม่จำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนตัวละคร เพื่อแสดงนัยเชิงวิพากษ์และตอบโต้การครอบงำจากภายนอก เนื่องจากพวกเขาสามารถทำมาหากินภายใต้วิธีการผลิตแบบการทำไร่หมุนเวียน และจัดความสัมพันธ์บนพื้นฐานของระบบเครือญาติและระบบคุณค่าตามจารีตประเพณี⁴¹ ในสภาวะการณ์เช่นนี้ สำนักประวัติศาสตร์ว่าด้วยความเสมอภาคไม่ได้ถูกผลิตใหม่ ขึ้นมาเป็นปฏิบัติการตอบโต้อำนาจครอบงำ แต่จะถูกยกระดับนามธรรมขึ้นเป็นความคิดเชิงอุดมคติ และปรากฏอยู่ในตำนานที่บอกเล่าหรือถ่ายทอดเรื่องราวความทรงจำในอดีตเท่านั้น การแสดงนัยเชิงตอบโต้จึงไม่ปรากฏในชีวิตประจำวัน เนื่องจากพวกเขาสามารถเคลื่อนย้ายเล็ดลอดไปจากการถูกครอบงำได้ ชาวลีซอในช่วงเริ่มต้นยุคการพัฒนา จึงเป็นผู้หลีกเลี่ยงการทำสงครามแย่งชิงทรัพยากร พวกเขาเลือกที่จะหลบเลี่ยงไปใช้ทรัพยากร ในดินแดนชายขอบอันห่างไกล มากกว่าจะมุ่งเข้าเผชิญหน้ากับอำนาจภายนอก

ส่วนในสภาวะการณ์ปัจจุบัน ชาวลีซอไม่อาจหลบเลี่ยงไปยังดินแดนชายขอบเชิงภูมิศาสตร์ได้อีก การสืบสานความเป็นตัวตนของชาวลีซอ ก็ไม่อาจกระทำซ้ำกับแนวทางเดิมได้เช่นกัน ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวลีซอถูกกดดัน และถูกปิดล้อมด้วยปัญหาของการพัฒนาที่แก้ไม่ตก ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ปัญหาที่เป็นผลมาจากความขัดแย้งเชิงโครงสร้างเหล่านี้ ได้แผ่เข้ามาในนามของการพัฒนา และกระบวนการเปลี่ยนเป็นสังคมทันสมัย จนทำให้ไม่สามารถกำหนดแนวทางการดำเนินชีวิตของตนเอง ขณะเดียวกันก็ไม่อาจเคลื่อนย้ายไปสู่ดินแดนชายขอบได้อีก ตำนานเรื่องนี้จึงถูกผลิตใหม่ขึ้นมาแสดงนัยตอบโต้และอธิบายปัญหาความ

⁴¹ A.Y. Dessaint (1992), อ้างแล้ว หน้า 322 ได้ถ่ายทอดตำนานเรื่องนี้เอาไว้จากการทำวิจัยสนามในช่วงปี พ.ศ. 2511-12 ซึ่งเป็นช่วงเริ่มต้นของยุคการเผชิญหน้ากับการพัฒนาของชุมชนบนภูเขาในประเทศไทย และการปรับเปลี่ยนตำนานได้เกิดขึ้นในชุมชนที่กำลังเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างอย่างรวดเร็ว คุราชะเอียดเรื่องนี้ได้จากงานวิจัยชาวลีซอของ ทวิช (2541), และหนังสือของ Tapp (1989), หน้า 183-186 ซึ่งได้แสดงให้เห็นถึงการพลิกฟื้นสำนักประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตกอยู่ในสถานะไร้อำนาจ โดยมีการหยิบยื่นตัวละครมาจากบุคคลในตำนานของชาวไทยและลาวมาเป็นแนวทางในการนิยามสถานการณ์และเผชิญปัญหา

ทุกซอกเหล่านี้ สำนักประวัติศาสตร์จึงถูกพลิกฟื้นคืนชีพขึ้นมาให้มีความหมายใหม่ มีการตีความตำนานนี้ใหม่ในรูปวาทกรรมตอบโต้ สำหรับเผชิญหน้ากับโครงสร้างอำนาจอันไม่เป็นธรรมที่กำลังครอบงำวิถีชีวิต ตัวละครในตำนาน ซึ่งแต่เดิมเป็นสัญลักษณ์ของความแตกต่างทางความคิด จึงไม่จำเป็นต้องมีชื่อเรียกเฉพาะ ก็สามารถสื่อความหมายได้ ต่างกับการเล่าตำนานเรื่องนี้ใหม่ในปัจจุบัน ได้มีการขนานนามให้กับตัวละครสำคัญ ตามบุคคลที่เคยมีตัวตนจริงในประวัติศาสตร์ เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทและเงื่อนไขทางวัฒนธรรมที่กำลังเผชิญหน้า ดังนั้น “ตัวผู้” ผู้ที่ผู้รักความเป็นธรรมและปรารถนาให้ผู้คนอยู่ร่วมกันอย่างเสมอภาค แต่กลับพ่ายแพ้อย่างมีเงื่อนไข ในการประลองคัดเลือกผู้นำ “ตัวผู้” จึงถูกชาวบ้านนำไปเปรียบเทียบกับพระสังขจาย ตามภาพลักษณ์ที่มีใบหน้าอ้มเอิบเบิกบาน และอ้วนท้วนสมบูรณ์ ให้เป็นภาพแสดงแทน ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความสุข และความมั่งคั่งสมบูรณ์ ส่วน “ตัวเมีย” ผู้น้อง ถูกนำไปเปรียบเทียบกับภาพลักษณ์ของพระพุทธรูป ซึ่งมักจะมีพระพักตร์สำรวม ไม่ยิ้มแย้มเบิกบาน และมีพระวรกายชุ่มผอม (โดยเฉพาะปางทุกขกิริยา) ให้เป็นสัญลักษณ์ของความทุกข์ และความลุ่มๆดอนๆเป็นอนิจจังของชีวิต

อย่างไรก็ตาม การนิยามสำนักประวัติศาสตร์ใหม่โดยการผนวกเอาวัฒนธรรมไทย (พระพุทธรูปเป็นตัวแสดงแทน) เข้าสู่บริบททางวัฒนธรรมของลีสอ (พระสังขจายเป็นตัวแสดงแทน) หาได้แสดงนัยเชิงตอบโต้หรือต่อต้านอำนาจครอบงำเพียงด้านเดียว ที่จริงแล้ว ก่อนหน้าที่จะปรับเปลี่ยนตำนาน ชาวลีสอบางส่วนได้ยอมรับศาสนาพุทธ เป็นส่วนหนึ่งของการวิถีการดำเนินชีวิตในปัจจุบันไปก่อนแล้ว บ้านของชาวลีสอหลายแห่งได้ติดตั้งหิ้งบูชาพระพุทธรูปเคียงข้างหิ้งบูชาวิญญูณบรรพชน นั้นหมายความว่า แม้ว่าจะไม่เห็นด้วยกับแนวทางการพัฒนาที่ก่อปัญหา แต่ชาวบ้านไม่ได้ปฏิเสธ โครงสร้างอำนาจที่เหนือกว่า อย่างไม่พินิจพิเคราะห์เสียก่อน ชาวลีสอเป็นนักจัดการความขัดแย้งที่มีศักยภาพ พวกเขาไม่ใช่นักอุดมคติ และไม่ใช่อะไรที่ชนจารีตนิยมที่ยอมหักไม่ยอมงอ ชาวลีสอไม่ได้พยายามยื่นหยัดในแนวทางหรือความคิดเห็นของตนเองแบบยื่นกระต่ายขาเดียว แต่ก็ไม่ได้ยอมรับอะไร โดยไม่ผ่านการทดลองปฏิบัติในชีวิตจริงเสียก่อนเช่นกัน เขาจะยอมรับสิ่งที่นำไปปฏิบัติได้จริง

หรือก่อให้เกิดประโยชน์โศกผลกับเขาได้ มากกว่าจะยอมเชื่อฟังและทำตามคนอื่นอย่างเชื่องๆ⁴²

เหตุผลสำคัญที่ทำให้ชาวลิซอธารงรักษาลักษณะเฉพาะหรือตัวตนของชาติพันธุ์มาได้ อยู่ที่ความสามารถในการแยกแยะและการจัดการข้อมูลที่แตกต่างขัดแย้งกันดังกล่าว แล้วนำมาปรับใช้ในชีวิตจริง ซึ่งที่ผ่านมา ระบบเครือญาติ เป็นหน่วยพื้นฐานสำคัญของการจัดองค์กรทางสังคม โดยมีระบบการทำไร่หมุนเวียนและการเคลื่อนย้ายเป็นกลยุทธ์หลัก ในการปรับตัวเข้ากับระบบนิเวศ และมีวิถีชีวิตที่มีลักษณะพลวัต เป็นฐานคิดของการสั่งสมภูมิปัญญาและแก้ไขปัญหาต่างๆ จากศักยภาพในการบริหารจัดการข้อมูลที่แตกต่างหลากหลาย ทำให้ที่ผ่านมา ชาวลิซอสามารถเผชิญกับปัญหาในชีวิตสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในท่ามกลางสภาพแวดล้อมบนภูเขาที่ยากลำบากและเต็มไปด้วยอันตราย

การยอมรับพระพุทธรูปมาประดิษฐานอยู่ในบ้าน และการนำเอาพระพุทธรูปองค์เข้าสู่ตำนานของตนเอง จึงเป็นปฏิบัติการเชิงสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงภูมิปัญญาหรือความสามารถในการจัดการความขัดแย้งได้อย่างสร้างสรรค์ โดยไม่ต้องสูญเสียอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ไปอย่างสิ้นเชิง อีกทั้งยังเป็นการเพิ่มศักยภาพในการเผชิญกับสถานการณ์ใหม่ในเมือง ปัญหาสำคัญของการอยู่เมือง คือความรู้สึกโดดเดี่ยวอ้างว้าง เนื่องจากไม่สามารถตั้งบ้านเรือนอยู่ภายใต้ร่มกอดอันอบอุ่น และปลอดภัยของบรรดาพลังอำนาจทั้งหลาย ตามความเชื่อของตนเองในเรื่องระบบภูมิพยากรณ์ได้

การจัดวางหิ้งบูชาพระไว้ในบ้านของชาวลิซอ มีนัยแตกต่างกันไป กรณีเป็นชาวบ้านที่อยู่บนดอย การบูชาพระพุทธรูปเป็นการเสริม หรือเติมเต็มให้กับอำนาจเหนือธรรมชาติตามความเชื่อของลิซอ ให้มีพลังครบถ้วนสมบูรณ์มากขึ้น⁴³ ซึ่งเชื่อว่าจะช่วยให้ สามารถเยียวยา หรืออธิบายปัญหาใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น ได้ดียิ่งขึ้น ในกรณีนี้ หมอผีอาวุโสคนหนึ่งได้แนะนำชาวบ้านในขณะที่เป็นร่างทรงของเบ็ชชุนี ให้ชาวบ้าน

⁴² ข้อคิดเห็นในประเด็นนี้ ผู้เขียนสรุปจากประสบการณ์ในการทำวิจัยสนาม ซึ่งมักจะได้ยินได้ฟังนักพัฒนาของรัฐกล่าวขานถึงการทำงานในชุมชนชาวลิซอว่า “ลิซอเป็นพวกหัวหมอบ ไม่ค่อยยอมรับอะไรง่าย ๆ ผิดกับชาวกะเหรี่ยงที่หัวอ่อนกว่า ทำงานได้สะดวกสบายกว่ามาก” การทำงานกับชาวลิซอโดยไม่ทำความเข้าใจวิถีชีวิตของเขาให้ถ่องแท้ ส่งผลให้งานพัฒนาของรัฐเข้าสู่ชุมชนลิซอค่อนข้างน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ

⁴³ ทวีช จตุรพถกมย์ (2541), อ้างแล้ว, หน้า 223-225

เลี้ยงดูพระพุทธรูปให้จงดี เนื่องจากพระพุทธรูปมีอำนาจมาก ซึ่งจะช่วยแก้ไขปัญหาให้ชาวบ้านได้มากมายในปัจจุบัน

ส่วนบ้านในเมืองที่มีหิ้งบูชาพระนั้น มีไว้ทดแทนหิ้งบูชาวิญญูณบรรพชนและผีเรือนอื่นๆ ชาวบ้านคนหนึ่งซึ่งเพิ่งไปปลูกบ้านอยู่ที่บ้านเบ็ชชี ได้อธิบายว่า

“เรามีหิ้งบูชาวิญญูณบรรพชนอยู่แล้วที่บ้านบนคอย แต่ก่อนนี้หิ้งพระก็อยู่บนคอยเหมือนกัน เมื่อต้องย้ายมาอยู่ในเมืองใหม่ๆ ก็ไม่มีหิ้งบูชาอะไรอยู่ในบ้าน แต่อยู่ไปอยู่มา เกิดเรื่องเคียดแค้นบ่อย อยู่ที่ไหนก็อยู่ได้ไม่นาน ต้องย้ายที่อยู่หลายครั้ง เมื่อได้มาอยู่ที่นี่ เห็นว่ามีทำเลดี เพราะอยู่ใกล้คอยสุเทพและมีศาลเจ้า(อาปาหนุฮู) จึงทำหิ้งพระขึ้นมาบูชาในบ้าน เพื่อเป็นสิริมงคลและปกป้องคุ้มครอง ทดแทนหิ้งบูชาวิญญูณบรรพชน แต่หากจำเป็นต้องทำพิธีตามจารีตประเพณีลืซอ ก็ต้องกลับไปทำที่บ้านเหมือนเดิม”

นอกจากนั้น การมีหิ้งพระอยู่ในบ้าน ยังเป็นหนทางแสดงตนว่าพวกเขาเป็นคนไทยแล้ว ต่อสาขตาของคนภายนอกได้เป็นอย่างดีวิธีหนึ่ง โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐในหมู่บ้านและคนพื้นราบที่อยู่ใกล้เคียง ชาวบ้านตระหนักมานานแล้วว่า เป้าหมายหลักของการพัฒนาชาวเขาของรัฐ คือพยายามกลืนกลายกลุ่มชนบนภูเขาให้กลายเป็นเหมือนคนพื้นราบ ทั้งระบบเศรษฐกิจ ชีวิตสังคม และวิถีวัฒนธรรม กลุ่มชนบนที่สูงถูกกดดันให้ตกกระไดพลอยโจนเข้าสู่กระบวนการผลิตเชิงพาณิชย์ และจำยอมต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมทันสมัยไปก่อนแล้ว การยอมรับองค์ประกอบทางความเชื่อของไทยบางอย่าง เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมลืซอ นับว่าเป็นการจำยอมอีกครั้ง ภายใต้เงื่อนไขที่ถูกจำกัดทางเลือกทั้งการเข้าถึงทรัพยากร การเคลื่อนย้าย และหนทางประกาศความมีตัวตน

จะเห็นว่า ในการเผชิญหน้ากับอำนาจจากภายนอก ชาวลืซอไม่ได้ผลิตซ้ำจิตสำนึกประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ ในลักษณะของการตอกย้ำอุดมการณ์ ให้มีนัยต่อต้านอย่างแข็งขันเพียงด้านเดียว และไม่ได้ผลิตซ้ำเป็นกฎเกณฑ์สังคม สำหรับเป็นกลไกควบคุมอย่างตายตัว พวกเขาได้พยายามปรับฐานคิดผ่านการตีความประวัติศาสตร์ใหม่ ให้สามารถอธิบายภาวะขัดแย้งและปัญหาใหม่ๆ อย่างสอดคล้องกับบริบทกำลังเป็นไป ปฏิบัติการทางวัฒนธรรมดังกล่าว ได้แก่ กระบวนการปรับอำนาจที่มาจากภายนอก ที่เรียกว่าการทำให้เป็นกระแสท้องถิ่น (localization) เพื่อรับมือกับภาวะไม่แน่นอนและความเสี่ยงของชีวิตทันสมัย ซึ่งกระทำโดยการวิพากษ์โต้

แย่งวิธีคิดแบบไทย ผ่านการเล่าและตีความตำนานให้มันยใหม่ ก่อนยอมรับเอาองค์ประกอบทางความเชื่อบางอย่างจากวัฒนธรรมไทย เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมลือช (lisu-ization) นอกจากนั้น กระบวนการทำให้เป็นกระแสท้องถิ่น ยังเป็นการขยายขอบเขตของจักรวาลวิทยา เป็นการเปิดพื้นที่ใหม่ให้ กับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาอื่นๆ ได้เข้ามามีตำแหน่งแห่งที่ เคียงข้างหรือแนบขนานไปกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ปฏิบัติการเชิงวัฒนธรรมเช่นนี้ เป็นการผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับภายนอก ทั้งนี้ มีเป้าหมายเพื่อเพิ่มศักยภาพในการเผชิญปัญหา และผ่อนคลายภาวะอึดอัดขัดข้องหรือความทุกข์ใจ ที่เป็นผลมาจากความเสี่ยงและความไม่แน่นอนของชีวิตสังคม ชีวิตประจำวันในเมืองใหญ่ของพวกเขา เป็นไปอย่างลุ่มๆดอนๆอยู่แล้ว จึงไม่ปรารถนาให้ระบบความเชื่อหรือเกณฑ์คุณค่าทางสังคม เป็นไปอย่างยุ่งเหยิงหรือไร้ระเบียบไปด้วย การตีความสำนักประวัติศาสตร์ของตนเองด้วยความหมายใหม่ จึงเป็นปฏิบัติการทางวัฒนธรรม เพื่อแสวงหาความแน่นอนให้กับชีวิตสังคม ผ่อนคลายภาวะปั่นป่วนในระบบการให้ความหมาย หรืออาจกล่าวได้ว่า เป็นการทำให้จักรวาลวิทยาของชาวลือชคืนสู่สถานะนิ่งสงบอีกครั้ง

การประกาศความมีตัวตน

การสร้างลักษณะทางชาติพันธุ์ใหม่ของชาวลือช เป็นการคืนร้นต่อสู้เพื่อที่จะปรับเปลี่ยนความมีตัวตนเสียใหม่ และพยายามสร้างสถานะของความคงเส้นคงวาในการดำเนินชีวิตขึ้นมาอีกครั้ง ในท่ามกลางกระแสการถูกรวบงำโดยวัฒนธรรมจากภายนอก ที่มีบทบาทของกฎหมายที่มีลักษณะกดบังคับอย่างตายตัว และมีกฎศีลธรรมที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้เป็นเครื่องมือในการห้ามปราม ลักษณะการใช้อำนาจและข้อกำหนดกฎเกณฑ์อย่างตายตัวนี้เอง ที่ทำให้กระบวนการทางสังคมของชาว ลือช สูญเสียสถานะประสานสอดคล้องกัน ระหว่างความคิดและการดำเนินชีวิตประจำวัน ความเป็นตัวตนของชาวลือช ไม่ได้มีลักษณะคงทนหรือเปลี่ยนแปลงไม่ได้ แต่ความเป็นตัวตนนี้เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ได้เรื่อยๆ เมื่อต้องเผชิญกับสภาวะถูกกดคั้นที่ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างสังคม คนลือชไม่ได้พยายามธำรงรักษาวิถีการดำเนินชีวิตเอาไว้แบบเดิม พวกเขามีศักยภาพที่จะเผชิญหน้ากับความเปลี่ยนแปลงได้อยู่แล้ว เพียงแต่ว่าในช่วงที่สังคมกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วนี้ ความคงเส้นคงวาในเรื่อง

การดำเนินชีวิตประจำวันเป็นสิ่งที่สำคัญ ซึ่งลักษณะคงเส้นคงวาเช่นนี้จะบัง เกิดขึ้นได้ พวกเขาได้ปรับโครงสร้างทางความคิดหรือจัดกระบวนการทางสังคมเสียใหม่ ในรูปของการสร้าง*อาปาหมุฮี* ขึ้นใหม่ ทั้งในหมู่บ้านบนภูเขาและในเมืองเชียงใหม่ ซึ่งปัจจุบันนี้ชาวลีซอบางคนเรียกว่า “ศาลเจ้า” ทั้งนี้เพื่อที่ประกาศให้คนอื่นรับรู้ว่าคุณลีซอมีลักษณะเฉพาะตนหรือตัวตนเป็นเช่นไร

การสร้างศาลผีเสื้อบ้าน

ในช่วงต้นปี พ.ศ.2537 ก่อนที่จะถึงเทศกาลปีใหม่ของลีซอไม่นาน ชาวลีซอบ้านต้นลุงได้ร่วมกันรื้อถอน*อาปาหมุฮี*หรือศาลผีประจำหมู่บ้านหลังเก่า ที่สร้างขึ้นมาตั้งแต่เริ่มตั้งชุมชนในปี พ.ศ.2514 ซึ่งตามปกติจะสร้างแบบดั้งเดิม มีลักษณะเป็นเพิง มีเสาไม้จริง 4 ต้น หลังคามุงสังกะสี ไม้กั้นฝาผนัง และต้องซ่อมแซมเป็นประจำแทบทุกปี แล้วสร้างใหม่เป็นอาคารถาวร โดยมีขนาดใหญ่โตและกว้างขวางกว่าเดิม อาคาร*อาปาหมุฮี*หลังใหม่ มีเสาไม้จริง 9 ต้น หลังคามุงกระเบื้องลอนใหญ่อย่างดี มีฝาผนังทำด้วยอิฐบล็อกกั้นสามด้าน โดยเปิดด้านหน้าเอาไว้ พื้นอาคารลาดด้วยปูนซีเมนต์ทั้งหมด

ด้วยเหตุที่ว่า *อาปาหมุฮี* ซึ่งเป็นผีเสื้อบ้าน เป็นสัญลักษณ์ของการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน เป็นศูนย์รวมจิตใจและสถานที่ประกอบพิธีกรรมของชาวลีซอทั้งหมด เปรียบได้กับศาลเจ้าของชาวจีน ไพนทะเลที่มาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย⁴⁴ ดังนั้นก่อนจะตั้งบ้านเรือนร่วมกันเป็นชุมชนหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงต้องร่วมกันสร้างเทวสถานให้กับผีอารักษ์ หรือ*อาปาหมุฮี*ให้เสร็จเสียก่อน หลังจากนั้นคนธรรมดาจึงจะปลูกบ้านพักอาศัยได้

ชาวบ้านแต่ละกลุ่ม ได้อธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวแตกต่างกันไป กลุ่มที่กลายเป็นคนขายของในเมืองเชียงใหม่และที่กรุงเทพฯ จะอธิบายว่า เนื่องจากชาวบ้านที่นี่ไม่มีความคิดที่จะเคลื่อนย้ายไปที่อื่นอีก บ้านเรือนของชาวบ้านส่วนใหญ่จึง

⁴⁴ การสร้าง “*อาปาหมุฮี*” เป็นอาคารถาวร และเรียกว่า “ศาลเจ้า” นี้ เป็นปรากฏการณ์ที่ใกล้เคียงกับการมีศาลเจ้าของชาวจีนไพนทะเล ที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งในประเทศไทย ศาลเจ้าพ่อเจ้าแม่ต่างๆ มีสถานะเป็นศูนย์รวมจิตใจ เป็นเทวสถานและสถานที่ประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของชาวจีนแต่ละกลุ่มหรือท้องถิ่นเช่นเดียวกัน เป็นไปได้ว่า ในอนาคต ชาวลีซอหรือแม้แต่ชาวจากกลุ่มอื่นๆที่มาตั้งบ้านเรือนในเมือง จะมีการแสดงหรือกรรมขนาดใหญ่ประจำปีเกิดขึ้นในเมืองเชียงใหม่ เพื่อประกาศถึงความมีตัวตนหรืออัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ เช่นเดียวกับที่ชาวจีนไพนทะเล ได้จัดเทศกาลกินเจอย่างยิ่งใหญ่ที่จังหวัดภูเก็ตและตรัง หรือเทศกาลตรุษจีนที่โด่งดังของชาวจีนในจังหวัดนครสวรรค์

ปลูกอย่างถาวรด้วยไม้จริง และหลังคามุงกระเบื้องกันเกือบทั้งหมด ชาวบ้านจึงได้
ร่วมแรงร่วมใจกันปลูกบ้านใหม่ให้ศิโยบ้าน ด้วยวัสดุที่คงทนถาวรกว่าเดิม ซึ่งนอก
จากจะเป็นการปรับปรุงภาพลักษณ์ของศาลผีเสื้อบ้าน ให้สอดคล้องกับความเป็นไป
ของยุคสมัยใหม่แล้ว ยังเป็นการประกาศความเป็นตัวตนใหม่ของชาวบ้านอีกด้วยว่า
บ้านลือชอที่นี่เจริญกว่าที่อื่น ชาวบ้านที่นี่เป็นคนทันสมัย ไม่ได้ทำอะไรทำสวนอีกแล้ว

ส่วนหมอเมืองของชุมชนผู้มีหน้าที่ดูแลศาลผีเสื้อบ้าน เห็นว่า การสร้าง “ศาล
เจ้า” หลังใหม่ ให้กว้างขวางใหญ่โตขึ้นนั้น เป็นการกระทำที่เหมาะสม เพราะจะได้
ไม่ต้องซ่อมแซมทุกปี อีกทั้งยังสามารถดูแลเปิดกวาดได้ง่ายขึ้น ยิ่งไปกว่านั้น ชาว
บ้านจะได้ไปใช้บริการ หรือบนบานศาลกล่าวได้อย่างสะดวกสบายยิ่งกว่าเดิม

ผู้อาวุโสในหมู่บ้านกล่าวว่า การสร้างศาลผีเสื้อบ้านหลังใหม่ เท่ากับว่าชาว
บ้านได้ตอบแทนความเมตตาของ *อาปาหุม* ที่ได้คอยพิทักษ์คุ้มครองชาวบ้านมา
โดยตลอด และยังเป็นเพิ่ม *หมิค* ให้แก่ *อาปาหุม* ด้วย ทำให้หมู่บ้านมีชื่อเสียงเพิ่มขึ้น
ว่าสามารถสร้างบ้านใหญ่โตให้ *อาปาหุม* ได้ ซึ่งยังไม่มีชุมชนลือชอที่ไหนทำเช่นนี้มา
ก่อน การกระทำเช่นนี้นอกจากทำให้หมู่บ้านมีชื่อเสียง (*หมิค*) เป็นที่โจษจันและ
กล่าวขวัญถึงอย่างชื่นชมแล้ว ยังเป็นการเพิ่มอำนาจแก่ *อาปาหุม* ด้วย ซึ่งจะส่งผลให้ *อา
ปาหุม* มีพลังอำนาจกล้าแข็งยิ่งขึ้นที่จะบันดาล โชคชัย และช่วยเหลือคุ้มครองชาว
บ้านให้อยู่เย็นเป็นสุขได้อย่างทั่วถึง

ดังนั้น จึงพอจะสรุปได้ว่า ในสถานการณ์ที่ชาวบ้านจำต้องพึ่งพากิจกรรม
นอกภาคการเกษตร เป็นรายได้หลัก โดยเปลี่ยนอาชีพไปเป็นคนขายของกันเป็นส่วน
ใหญ่ นั่น ปัญหาสำคัญของวิถีการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน อยู่ที่ความรู้สึกสูญเสียความ
มีตัวตนไปจากชีวิตจริง ไม่สามารถนิยามความเป็นตัวตนให้เป็นที่ประจักษ์ต่อสายตา
ของคนในชุมชนและคนภายนอกได้อย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม ยังมีคนลือชออีกกลุ่ม
หนึ่ง ที่ได้ตัดสินใจปรับเปลี่ยนตนเองเข้าสู่วิถีชีวิตในเมืองใหญ่ การนิยามและประ
กาศความมีตัวตนของกลุ่มนี้ มีความแตกต่างกันบ้าง โดยเฉพาะในการแสดงตนใน
ชีวิตประจำวัน เมื่อต้องมาอยู่อาศัยและประกอบอาชีพในเมืองอย่างถาวร

ในขณะที่ศาลผีเสื้อบ้านหรือศาลเจ้าที่บ้านบนคอย ได้รับการแปลงโฉมให้มี
ภาพลักษณ์ที่สอดคล้องกับภาวะทันสมัยใหม่ เนื่องจากมีหน่วยงานของรัฐมาปฏิบัติ
งานในอาณาเขตของหมู่บ้าน (หน่วยพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา โรงเรียนของ

สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอ และหน่วยปลูกป่า) และมีหมู่บ้านคนพื้นราบอยู่บริเวณใกล้เคียง และวิถีชีวิตยังคงกวัดแกว่งไปมาอยู่ระหว่างการเป็นคนลี้ซอตามแบบแผนจารีตประเพณีเดิม กับการเป็นคนจนเมือง คนบ้านลี้ซอส่วนใหญ่จึงต้องเดินทางไปมาระหว่างเมืองกับหมู่บ้าน เพื่อตอกย้ำหรือกระชับสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านและพลังเหนือธรรมชาติตามความเชื่อแบบลี้ซอ กับการไปทำงานในเมืองเพื่อหาเงินมาใช้จ่ายในครอบครัว ภายใต้สถานะแห่งความอึดอัดขัดข้องนี้ ทำให้คนลี้ซอกลุ่มนี้มีความจำเป็นต้องแสดงตนเป็นคนไทย เพื่อเอาใจเจ้าหน้าที่รัฐและคนอื่นๆ อยู่มา จึงเลือกแนวทางการแปลงรูปโฉมให้ทันสมัยอย่างสอดคล้องกับความคาดหวังของอำนาจภายนอก แต่ขณะเดียวกันได้พรางตัวคนบางส่วนเอาไว้ในระบบนิยามความหมาย และการใช้สัญลักษณ์อันสลับซับซ้อน⁴⁵

ส่วนลี้ซอที่ บ้านโป่งน้อยหรือ “บ้านเบ็ชชี” ซึ่งเป็นชุมชนใหม่ในเมือง กลุ่มนี้ได้ตกลงใจเป็นชาวเมือง พวกเขาตระหนักดีว่าไม่อาจจะกลับไปมีวิถีชีวิตแบบเดิมได้อีก ประกอบกับส่วนใหญ่มีประสบการณ์อยู่ในเมืองมาระยะเวลาหนึ่งแล้ว ทำให้สามารถปรับตัวเข้ากับวิถีชีวิตแบบเมืองได้ดีกว่า อย่างไรก็ตาม การตัดสินใจอยู่ในเมืองอย่างถาวรของลี้ซอกลุ่มนี้ ไม่ได้สะท้อนภาพของการตกอยู่ภายใต้การครอบงำของอำนาจนอก หรือถูกกลืนกลายเป็นคนไทยอย่างเบ็ดเสร็จ พวกเขาได้พยายามปรับเปลี่ยนลักษณะทางวัฒนธรรมบางอย่าง เพื่อที่จะสืบสานความเป็นตัวตนของชาติพันธุ์เอาไว้เช่นกัน ปัญหาที่เผชิญหน้าชาวบ้านเบ็ชชี ไม่ใช่ความสับสนในสถานะความเป็นลี้ซอ ในท่ามกลางวิถีชีวิตที่สับสนเฉกเช่นชาวลี้ซอต้นตอ ซึ่งการนิยามความขัดแย้งในตัวเองผ่านกระบวนการพิธีกรรม เป็นหนทางหนึ่งที่จะผ่อนคลายได้ แต่ชาวลี้ซอชานเมือง มักจะเกิดความรู้สึกว่า ตนเองไม่ได้รับการยอมรับว่ามีตัวตนจากสังคมลี้ซอที่อื่น และถูกมองเป็น “คนอื่น” จากคนพื้นราบที่อยู่รอบข้าง การจัดการภาพลักษณ์ของตนเองให้เป็นที่ยอมรับ และการประกาศความมีตัวตน จึงเป็นปัญหาที่ชาวบ้านต้องแก้ไข

ในการเผชิญกับปัญหาไร้ตัวตนในเมืองนี้ ชาวลี้ซอบ้านเบ็ชชีได้จัดกิจกรรมทางสังคม เพื่อเผยตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์ และจัดการภาพลักษณ์ของตนเองใน 3

⁴⁵ โปรดดูรายละเอียดของการนิยามและแสดงความเป็นตัวตนที่แท้จริงของชาวลี้ซอ ผ่านกระบวนการพิธีกรรมอย่างหลากหลายได้ในหนังสือของ ทวีช จตุรพฤกษ์ (2541)

ลักษณะ คือ การเพิ่มอำนาจให้ศาลเจ้าของหมู่บ้าน การจัดงานเลี้ยงในงานปีใหม่ และ การนิยามตนเองว่าเป็นคนขายของเก่า

คนไทยมีวัด คนลีซอมีศาลเจ้า

ตอนต้นปี พ.ศ.2538 ชาวบ้านเบ็ญซีได้ร่วมกันสร้างศาลผีเสื้อบ้านของตนเอง ขึ้นที่บริเวณเชิงคอยสุเทพ ห่างจากที่ตั้งบ้านเรือนประมาณ 1 กิโลเมตร การสร้างศาล เจ้าของลีซอชาวเมืองแตกต่างกันไปจากลีโอที่อยู่บนคอยไม่น้อย ในแง่การจัดตำแหน่ง แห่งที่ของพลังเหนือธรรมชาติ ตามปกติ ศาลผีเสื้อบ้านของลีโอ จะประกอบด้วยหิ้ง บูชา *อีดำมา* (ผีเจ้าที่ของหมู่บ้าน) *อาปาหุมูฮิ* (ศาลผีปู่ตา) และหิ้งบูชา *ซัวสือ* (ผี ประจำถิ่น) อยู่ในบริเวณเดียวกัน เพราะเป็นสถานที่ที่ชาวบ้าน ไปทำพิธีบนบานศาล กล่าวและบวงสรวงเป็นประจำ จึงมีสถานที่ตั้งใกล้เขตหมู่บ้านมาก ส่วนศาลเจ้าของ *หมิสี่สือผ่า* และหรือ *เจียลาวสือผ่า* จะอยู่ในป่าทึบและไกลออกไปจากอาณาเขตหมู่บ้าน บางแห่งอาจจะต้องใช้เวลาเดินเท้า 2-3 ชั่วโมงก็มี เนื่องจากไม่จำเป็นต้องเช่น ไหว้เป็นประจำ การเช่น ไหว้ผีเจ้าของที่ดินจะกระทำต่อเมื่อมีลางบอกเหตุบางอย่างว่า จะเกิดปัญหาในกระบวนการผลิตของครัวเรือนในปีถัดไป แต่ละครัวเรือนสามารถ รับรู้ลางบอกเหตุนี้ ได้จากพิธีเช่น ไหว้อาปาหุมูในวันขึ้นปีใหม่ ซึ่งชาวลีโอมีความ เชื่อในเรื่องนี้มาก พวกเขาจะไม่เริ่มกระบวนการผลิตจนกว่าจะได้บวงสรวงจนเป็นที่ พอใจของ *หมิสี่สือผ่า* แล้ว

ในวิถีการผลิตของการทำไร่หมุนเวียน ชาวลีโอมีภูมิความรู้ในการเลือกที่ เพาะปลูก มีการสร้างพันธะแรงงานในระบบเครือญาติ และทำการผลิตในสภาพแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ พวกเขาเชื่อว่า ปัญหาความไม่แน่นอนของผลผลิต ไม่ได้มาจากการขาดความรู้หรือทักษะ เพราะชาวลีโอทุกคนจะมีอยู่ไม่แตกต่างกัน ความสำเร็จ หรือล้มเหลวในกระบวนการผลิต นอกจากจะอยู่ที่ประสิทธิภาพของการจัดการแรงงาน และความขยันขันแข็งในการทำงาน ซึ่งแต่ละคนมีไม่เท่ากันแล้ว พลังอำนาจเหนือธรรมชาติจะมีส่วนบันดาลให้เกิดความสำเร็จหรือล้มเหลวได้เช่นกัน ดังนั้น หากมีลางบอกเหตุว่าจะเกิดปัญหา พวกเขาจะป้องกันแก้ไขเสียก่อน เพื่อจะได้ผลผลิตตามที่คาดหวัง ด้วยเหตุดังนี้ จะเห็นว่าวิถีชีวิตของลีโอในระบบทำไร่หมุนเวียน

มีความมั่นคงและคงเส้นคงวา การเดินทางไกลไปบวงสรวง “หมิอุ-กว่าซู” จึงไม่เป็นปัญหามากนัก เพราะจะเกิดขึ้นกับคนที่ได้รับลางบอกเหตุเท่านั้น

ส่วนในชุมชนเมือง ด้วยวิถีชีวิตที่แปรเปลี่ยนไปพึ่งพาปัจจัยภายนอกมากกว่า พลังการผลิตของตนเอง ต้องตั้งบ้านเรือนอยู่กลางวงล้อมของกลุ่มคนต่างวัฒนธรรมมากมาย และไม่สามารถจัดการแรงงานมาเป็นพลังการผลิตได้เหมือนเดิม ส่งผลให้วิถีชีวิตในเมืองเป็นไปอย่างลุ่มๆดอนๆ ปัญหาสำคัญที่เผชิญหน้าคือความรู้สึกไม่มั่นคงของการดำรงชีวิตประจำวัน และการประกาศความมีตัวตนทางชาติพันธุ์ให้เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของคนภายนอกให้ได้ การสร้างศาลผีเสื้อบ้านจึงมีลักษณะต่างจากเดิม กล่าวคือ ได้มีการระดมพลังเหนือธรรมชาติให้มาชุมนุมในบริเวณเดียวกัน จะได้สะดวกในการพิทักษ์คุ้มครองชาวบ้านยิ่งขึ้น ชาวบ้านได้สร้างศาลเพิ่มขึ้นอีก 2 หลังเป็นที่สิงสถิตของผีอารักษ์ ซึ่งตามปกติจะอยู่ห่างไกลจากมนุษย์และชุมชนมาก ศาลผีเสื้อบ้านของบ้านเบ็ยซี จึงเป็นแหล่งชุมนุมของพลังเหนือธรรมชาติจำนวนมากกว่าบ้านลือชอทุกๆไป

ชาวบ้านได้สร้างศาล “หมิอุ-กว่าซู” สำหรับเป็นที่สิงสถิตของ “หมิสี่สี่ผ่า” ซึ่งเป็นผีเจ้าของผืนดิน และ “เจียลาวสี่ผ่า” หรือผีเจ้าที่ประจำปริมาตร อยู่ทางด้านหลังเฉียงไปทางซ้ายมือของอาปาหมุอี ตามปกติ “หมิอุ-กว่าซู” ไม่ได้อยู่ในบริเวณหมู่บ้าน แต่จะอยู่ในเขตป่าที่บ นอกอาณาจักรของมนุษย์ และได้สร้าง “หนีศาลา” (แปลว่า ที่พักของผี) ไว้เป็นสัญลักษณ์แทนพลับพลาที่ประทับของบรรดาผีที่ทรงอำนาจทั้งหลาย (เช่น หวู่ซา สะจาปูมือ หรือ ศาลาสี่ผ่า ฯลฯ เป็นต้น) เอาไว้ทางด้านหลังเฉียงไปทางขวามือของอาปาหมุอี ซึ่งตามปกติจะไม่มีการสร้างศาลเป็นที่ประทับให้เป็นการเฉพาะ แต่ชาวบ้านมักจะนิยมสร้างศาลาที่พักริมทางเอาไว้ผ่านพิธีศาลาหลู่เท่านั้น⁴⁶ ซึ่งไม่ได้มีวัตถุประสงค์ให้เป็นที่ประทับของบรรดาอำนาจเหนือธรรมชาติทั้งหลาย แต่สร้างเอาไว้เป็นสิ่งสาธารณประโยชน์

เหมอมเออะ หรือหมอเมืองของบ้านเบ็ยซี ได้ให้เหตุผลของการสร้างศาลเจ้าในครั้งนี้เอาไว้ว่า นอกจากเพื่อความสะดวกในการบวงสรวง ขอพร และขอความคุ้ม

⁴⁶ โปรดพิจารณารายละเอียดของพิธีกรรมสร้างศาลเป็นสาธารณสมบัติได้ในหนังสือของ ทวิช จตุรพฤกษ์ (2541) บทที่ 6 ซึ่งมีความดีและการแสดงนัยอย่างหลากหลาย ทั้งประกาศถึงศักยภาพในการผลิตของครัวเรือน การสืบชะตาผู้อาวุโส เยียวหาความเจ็บป่วย และชำระมลทินหรือตราบาปทางสังคม ฯลฯ

ครองจากบรรดาอำนาจเหนือธรรมชาติทั้งหลายแล้ว ยังเป็นการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชาวบ้าน ทดแทนกับการที่จำต้องมาตั้งบ้านเรือน ในทำเลที่ไม่ได้อยู่ในอ้อมกอดอันอบอุ่น และปลอดภัยของบรรดาพลังอำนาจทั้งหลาย ตามความเชื่อว่าด้วยระบบภูมิพยากรณ์ของลือชอด้วย ซึ่งชุมชนในตามคตินิยมของชาวลือชอ จะต้องอยู่ในสภาพแวดล้อมธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ ประกอบด้วย ภูเขาโอบล้อมสามด้าน มีที่ป่าเป็นที่สิงสถิตของผี มีที่ฝั่งศพบรรพชนที่เหมาะสม มีที่ทำกินพอเพียง และมีลำห้วยอยู่ใกล้เขตชุมชน⁴⁷ การระดมพลังอำนาจเหนือธรรมชาติให้พร้อมสรรพจึงมีความจำเป็น เพื่อชดเชยกับการที่ต้องตั้งบ้านเรือนท่ามกลางสภาวะแวดล้อมที่แปลกแยก จะได้เกิดความอุ่นใจและเพิ่มกำลังใจว่า ตนเองนั้นมีพลังอำนาจคอยกำจุนเกื้อหนุนหรือประทับประคอง เพื่อที่จะเผชิญและฟันฝ่าปัญหาอุปสรรคในชีวิตไปได้

คนลือชอก็มีดีเหมือนกัน

การประกาศความมีตัวตนอีกอย่างของชาวบ้านเบ็ญชี ก็คือ การจัดงานปีใหม่ ลือชอในเมืองให้ยิ่งใหญ่ ให้เป็นที่ประจักษ์และได้รับการกล่าวขวัญถึงจากชาวลือชอที่อื่นๆและคนรอบข้าง เป็นการประกาศให้ชาวลือชอจากที่อื่นได้รับรู้ว่า ปัจจุบัน ได้มีชุมชนลือชออยู่ในเมืองเชียงใหม่ แม้ว่าจะมีสถานะเป็นน้องใหม่และมีคนน้อย แต่มีความสามารถที่จะจัดงานใหญ่ และเลี้ยงรับรองแขกที่มาเยือนได้ไม่แตกต่างจากลือชอบ้านอื่นเช่นกัน และเป็นการประกาศกับคนรอบข้างว่า “คนลือชอบ้านนี้ก็มิดี ไม่แพ้ใครเหมือนกัน”

ความคิดที่จะใช้พิธีปีใหม่เป็นเวทีประกาศความเป็นตัวตนต่อลือชอต่างหมู่บ้าน และประกาศอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ต่อคนต่างวัฒนธรรม เป็นผลมาจากการสรุปบทเรียนของการจัดพิธีปีใหม่ในปี พ.ศ.2540 ซึ่งเป็นปีแรกที่ชาวบ้านเบ็ญชีได้ร่วมมือกันจัดขึ้น หลังจากได้สร้างศาลผีเสื้อบ้านเรียวร้อยสมบูรณ์แล้ว ในปีนั้นพิธีปีใหม่มีตามกำหนดเวลาการนับวันปกติ ทำให้ต้องจัดงานในช่วงเวลาเดียวกับหมู่บ้านอื่นๆ โดย

⁴⁷ ชาวลือชอมีระบบความเชื่อเรื่องภูมิพยากรณ์ หรือ *จ๊ะจ๋อฮู่เจ๊ะ* ว่าชุมชนที่อบอุ่นและมั่นคง ต้องตั้งอยู่ในอ้อมกอดของธรรมชาติและบรรดาพลังเหนือธรรมชาติทั้งหลาย กล่าวคือ มีภูเขาขนาดใหญ่อยู่ด้านหลัง(เป็นที่ตั้งศาลผีเสื้อบ้าน) ภูเขาขนาดไม่ใหญ่นักอยู่ด้านขวา(ด้านผู้หญิงหรือทรัพย์สินเงินทอง) และมีภูเขาอยู่ด้านซ้าย(ด้านผู้ชายหรือความมั่นคงในชีวิต)ทอดตัวยาวไปโอบกอดบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านเอาไว้ ซึ่งที่ฝั่งศพบรรพชนจะอยู่บริเวณนี้ มีที่ทำกินกระจายอยู่รอบหมู่บ้าน และมีลำห้วยไหลผ่าน โดยมีด้านหน้าหมู่บ้านเป็นทางเปิดไปสู่โลกภายนอก

เฉพาะบ้านลือชอต้นลุงและบ้านของกลุ่มเครือญาติอื่นๆ ผลก็คือ มีแขกมาเยี่ยมเยียน บางตา ผู้เขียนได้ไปร่วมพิธีปีใหม่ ในปีนั้น ปรากฏว่ามีเฉพาะชาวลือชอในชุมชนซึ่งมีเพียงไม่กี่คน มาร่วมงาน ส่วนชาวลือชอที่มาทำมาหากินในเมืองส่วนใหญ่ กลับไปร่วมพิธีที่หมู่บ้านของตัวเองบนดอย โดยเฉพาะพิธีเดินรำ จะเป็นไปอย่างกร่อยๆ เนื่องจากวงเต้นรำเล็กมาก มีผู้ร่วมไม่ถึงสิบคน ทำให้ไม่มีงานเลี้ยงใหญ่โตอะไร งานปีใหม่จึงเป็นไปอย่างเหงาหงอย

หลังงานปีใหม่ไม่นาน ผู้เขียนมีโอกาสไปได้ตามสาเหตุที่งาน ไม่คึกคักเท่าที่ควร หมอเมืองอธิบายว่า เนื่องจากชาวบ้านที่อื่นเขาก็มีงานปีใหม่พร้อมกัน จึงไม่ได้มาร่วมงาน ทั้งๆที่บางคนได้รับปากแล้วว่า จะมาร่วมก็ตาม ทำให้ในปีนี้ จึงได้กำหนดจัดงานปีใหม่ให้ช้ากว่าปกติ 1 เดือน และได้มีการชักชวนเครือญาติจากที่ต่างๆ ให้มาร่วมงานให้มากที่สุด ปรากฏว่าเป็นไปตามที่คาดหวังเอาไว้ พิธีปีใหม่ที่บ้าน โป่งน้อย หรือบ้านเบ็ชชีในปีนี้มีคนลือชอจากที่ต่างๆ มาร่วมพิธีและอวยพรมากมาย มีทั้งมาจากจังหวัดตาก แม่ฮ่องสอน อำเภออื่นๆของเชียงใหม่ และมีชาวลือชอที่มาทำมาหากินอยู่ในเมืองเชียงใหม่อีกหลายคน ทำให้บริเวณงานที่ลานบ้านหมอเมืองคับแคบจนไม่มีที่จะยืน ในวงเต้นรำก็แน่นไปด้วยชาวลือชอมาร่วมเต้น งานปีใหม่นี้จึงมีลักษณะเป็นมหกรรม เพราะมีผู้คนมากหน้าหลายตา และยิ้มแย้มเบิกบาน บรรยากาศเป็นไปอย่างคึกคัก เต็มไปด้วยชีวิตชีวา ทำให้พิธีปีใหม่ที่ผ่านมา มีการจัดงานเลี้ยงใหญ่ถึง 3 วัน (ในปีก่อนหน้ามีเพียงวันเดียว) จนได้รับคำชมเชยอย่างมากจากผู้มาเยือน ว่าจัดได้ยิ่งใหญ่และสนุกสนานไม่แพ้บนดอย ปีหน้าจะมาร่วมอวยพรอีก

นอกจากจำนวนผู้มาอวยพรและงานเลี้ยงแล้ว ความสำเร็จของงานในปีนี่ยังเกิดจากการออกข้อกำหนดของชาวบ้านเบ็ชชี ให้ผู้ที่เข้าร่วมพิธีเดินรำที่หน้าบ้านหมอเมือง ต้องแต่งกายตามจารีตของชาวลือชอเท่านั้น ผลจากความร่วมมือดังกล่าว ทำให้พิธีการเดินรำเป็นไปอย่างเป็นระเบียบ เป็นนาฏกรรมทางสังคม ที่บ่งบอกถึงความสามารถในการผสมผสานองค์ประกอบต่างๆ อย่างเหมาะสมหรือลงตัว อันได้แก่ หนุ่มสาวแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่มีสีสันสดใส จับมือกันเป็นวง แต่ละคนจะย่อท่าเป็นจังหวะหนักแน่นและพร้อมเพรียง ไปตามเสียงดนตรีที่อ่อนหวานแต่ชัดเจน คลอไปด้วยเสียงร้องเพลงของบรรดาผู้อาวุโสชายหญิง ที่เบิ่งมองบุตรหลานชายหญิงด้วยสายตาที่ชื่นชมยินดีอยู่รอบนอก ทำให้บรรยากาศการเดินรำเป็นนาฏกรรมที่ลึกลับซึ่งกิน

ใจ ให้ทั้งความสนุกสนาน ความเป็นระเบียบแบบแผน และความศักดิ์สิทธิ์ วงเต้นรำ จึงนับว่าเป็นอีกเวทีหนึ่ง ที่ชาวบ้านสามารถแสดงออกถึงการเป็นคณิศขออออกมาได้อย่างมั่นใจและชัดเจน

ผลสำเร็จจากพิธีปีใหม่นี้ ทำให้หมอมืองของชุมชนได้ตกลงใจจัดงานปีใหม่ของชาวลือชอในเมือง ให้ต่ำกว่าชุมชนลือชอทั่วไปประมาณหนึ่งเดือนเป็นประจำทุกปี โดยกำหนดให้วันที่หนึ่งเดือนสองเป็นวันปีใหม่ ซึ่งตามปกติชาวลือชอทั่วไปจะนับเอาวันที่หนึ่งเดือนหนึ่งเป็นวันปีใหม่ ตามการนับวันเดือนปีในระบบจันทรคติ เขาได้ให้เหตุผลถึงการตัดสินใจเลือกที่จะไม่จัดงานก่อนบ้านอื่นๆว่า

“บ้านเราเป็นบ้านใหม่ ยังไม่เป็นที่รู้จักมากนัก และยังไม่เคยมีชื่อเสียงว่าจะจัดงานได้สนุกสนานหรือไม่ ส่วนชาวบ้านบางคนก็ยังคงอยากจะไปเที่ยวงานปีใหม่ที่บ้านอื่นก่อน เพื่อจะได้ชักชวนเครือญาติมาเที่ยวบ้านเราบ้าง เป็นการตอบแทน เราเป็นบ้านน้อง จะจัดงานก่อนก็ได้ไม่ดี จึงต้องไปอวยพรบ้านอื่นก่อน เมื่อเราจัดงานตามหลัง จะได้มีคนมาเที่ยวหาและอวยพรมากๆ”

ในฐานะบ้านน้องที่ยังไม่เคยมีผลงานเป็นที่ประจักษ์ หรือยังไม่เคยสร้างชื่อเสียงให้เป็นที่ยอมรับ พิธีกรรมและงานเลี้ยงในช่วงปีใหม่ จึงเป็นทั้งเวทีการก่อสร้างสร้างตัวตนและประกาศความเป็นคณิศขออได้อย่างชัดเจน ต่อหน้ากลุ่มเครือญาติและชาวลือชอจากที่อื่น ทำให้เกิดความมั่นใจในสถานภาพและความมีตัวตนได้เป็นอย่างดี

ในฐานะชาวลือชอที่มายุ่งใหม่ งานปีใหม่เป็นการประกาศถึงความมีอัตลักษณ์ของชาวลือชอต่อสายตาของชาวบ้าน โป่งน้อยที่อยู่มาก่อน เนื่องจากบ้าน โป่งน้อยเป็นหมู่บ้านชานเมืองเชียงใหม่ มีลักษณะของความเป็นชุมชนค่อนข้างน้อย เนื่องจากเป็นถิ่นพำนักอาศัยของผู้คนซึ่งมีที่มาจากหลายแหล่งแตกต่างกัน ทำให้การประกาศความมีตัวตนของชาวลือชอไม่ได้ถูกคามหรือสั่นสะเทือนต่อชาวบ้านและชุมชนข้างเคียงมากนัก อีกทั้งหมอมืองยังได้ไปบอกกล่าวต่อกำนันและผู้ใหญ่บ้าน เพื่อขออนุญาตจัดพิธีปีใหม่ ซึ่งเป็นกิจกรรมทางสังคมตามจารีตประเพณี ในกรณีนี้ชาวบ้านบอกว่า

“คนเมืองแถวนี้ไม่ได้แสดงความขัดข้องอะไร พวกเขาที่อยู่ของเขา ส่วนใหญ่ไม่ได้มาร่วมงาน มีบ้างบางคนแวะมาไต่ถามและมาชมดู ไม่นานก็กลับไป ไม่ได้มารบกวนหรือสนใจอะไรมากนัก จะมีที่มาร่วมงานเป็นเวลานานอยู่บ้าง ก็คือชาวอีโก้และมุเซอที่อยู่ใกล้เคียงเท่านั้น”

จะเห็นว่า การจัดพิธีปีใหม่ลือชอในสังคมเมืองท่ามกลางผู้คนแปลกหน้ามากมาย กลับเป็นมหรรรตามประเพณีที่ให้คุณค่าและให้ความหมายต่อความเป็นคนลือชอได้ไม่แตกต่างไปจากยุคสมัยที่เคยมีวิถีชีวิตแบบชุมชนประเพณี ต่างกับพิธีปีใหม่ในชุมชนลือชอบนภูเขาในปัจจุบัน บางแห่งได้รับความสนใจจากคนเมืองที่อยู่ใกล้เคียง และจากนักท่องเที่ยวทั้งจากภายในและต่างประเทศ เข้าไปชมดูและร่วมพิธีกันมากยิ่งขึ้น จนบางครั้งได้ก่อผลกระทบต่อบรรยากาศและความหมายของพิธีการตามจารีตประเพณีได้⁴⁸ ปรัชญาการณีนี้นี้มีส่วนไม่น้อยที่สร้างความมั่นใจต่อชาวบ้านว่า พวกเขาไม่แพ้ที่ประกาศความมีตัวตนได้อย่างชัดเจนได้เช่นกัน แม้ว่าจะต้องอยู่ในสภาพแวดล้อมที่แปลกแยกอย่างมากก็ตาม

หมอมืองและชาวบ้านเบี่ยซี จึง ได้ตกลงใจจะจัดงานปีใหม่ให้ดีกว่าเดิมในปีถัดไป คือ มีโครงการจะเชิญนายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านและเจ้าหน้าที่รัฐที่เขาคุ้นเคย มาร่วมงานให้มากขึ้น ปีนี้ได้บอกกล่าวเฉพาะเครือญาติและคนลือชอที่คุ้นเคยเป็นส่วนใหญ่ ด้วยเกรงว่าหากเชิญแขกผู้ใหญ่มาแล้ว จะต้อนรับได้ไม่สมเกียรติ แต่จากความสำเร็จที่ผ่านมา ทำให้เกิดความมั่นใจขึ้นมากกว่า หากได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านและเครือญาติเช่นนี้อีก ก็จะสามารถต้อนรับและทำให้แขกผู้ใหญ่พึงพอใจได้อย่างไม่อายใคร โดยจะจัดให้มีลานขนาดใหญ่กว่าเดิม สำหรับเป็นลานพิธีต้อนรับเลี้ยงรับรอง และเป็นลานการแสดงของชาวบ้าน ให้ความสำคัญกับแขกที่มาเยือนเป็นพิเศษด้วย

คนขายของเก่า นักจัดการภาพลักษณ์

ในการนิยามและจัดการภาพลักษณ์ของตนเอง ชาวลือชอในเมืองได้ใช้ตลาดนัดกลางคืนในท่าซำที่เชียงใหม่ และตลาดนัดสุดสัปดาห์สวนจตุจักรที่กรุงเทพฯ เป็นเวทีแสดงตัวตนของชาวลือชอที่มีอาชีพขายของเก่า คนลือชอกลุ่มนี้ได้จัดการภาพลักษณ์ทั้งของสินค้าและตัวเองอย่างพิถีพิถัน เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือให้กับสินค้าที่

⁴⁸ เหตุการณ์ทำนองนี้เกิดขึ้นกับพิธีปีใหม่ที่บ้านลือชอต้นลุง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ มาอย่างต่อเนื่อง เมื่อประมาณ 8-10 ปีที่ผ่านมา ปรากฏว่ามีคนเมืองที่อยู่หมู่บ้านใกล้เคียงและนักท่องเที่ยวจากเชียงใหม่และชาวต่างประเทศ ได้เข้าไปเยี่ยมชมและร่วมงานกันเป็นจำนวนมากทุกปี โดยเฉพาะในพิธีเดินรำ ทำให้เกิดปัญหาทะเลาะวิวาทและชกต่อยกันระหว่างกลุ่มวัยรุ่นลือชอและคนเมือง ที่ไปแย่งกันจับมือสาวกโนวเดินรำเป็นประจำ ทำให้การเดินรำไม่ได้เป็นนาฏกรรมทางสังคมที่บ่งบอกอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นแต่เพียงเวทีละเล่นของคนหนุ่มสาวและคนต่างวัฒนธรรม ซึ่งไม่ได้คำนึงถึงระเบียบแบบแผนและการสร้างบรรยากาศอันศักดิ์สิทธิ์และลึกซึ้งยิ่งใจ

วางขาย ด้วยเหตุที่ว่า ของเก่าของชาวเขาไม่ได้เป็นสินค้าธรรมดา ที่มีคุณค่าหรือ กำหนดราคาจากมูลค่าการใช้สอยที่อยู่ในตัววัตถุ แต่ของเก่าเหล่านี้ เป็นถูกขายในฐานะสินค้าอัตลักษณ์ (identity commodity) ซึ่งเป็นเครื่องหมายหรือตัวแสดงแทน วัฒนธรรมของชาวเขา มูลค่าของมัน ไม่ได้กำหนดจากประโยชน์ใช้สอย แต่มีจุดขาย อยู่ที่ความหมาย และลักษณะเป็นเอกเทศของศิลปวัฒนธรรมชาวเขา ตัวความหมาย ความถี่ และนามธรรมที่ซ่อนอยู่ในสินค้าอัตลักษณ์นี้เอง ที่มีส่วนเสริมหรือบ่งบอกถึงการมีรสนิยมที่เหนือกว่า ล้ำหน้ากว่า หรือโดดเด่นเหนือคนอื่น ของคนเมือง หรือคนชั้นกลางรุ่นใหม่ได้เป็นอย่างดี

สิ่งที่ถูกบริโภค โดยผู้บริโภคภายใต้วัฒนธรรมบริโภคนิยม นั้น ที่สำคัญที่สุด จึงไม่ใช่ตัวสินค้าที่เป็นวัตถุกายภาพ แต่เป็นความหมายนามธรรม ที่วัตถุสินค้านั้นถูก เสกสรรปั้นแต่งขึ้นมาล่อตาล่อใจ เป้าหมายของการบริโภคจึงเป็นการตอบสนอง ความอยากได้ หรือความปรารถนาที่จะครอบครองสิ่งของของคนอื่นเป็นสำคัญ แม้ว่าจะไม่ได้ใช้ประโยชน์อะไรจากสินค้านั้นๆ ก็ไม่ใช่ประเด็นสำคัญ ในสังคม บริโภคนิยม ผู้คนไม่ได้ซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าตามความจำเป็น หรือเพื่อความ สะดวกสบายทางกายภาพเท่านั้น แต่เป็นการบริโภควัฒนธรรมไปด้วยในขณะเดียวกัน⁴⁹ ยิ่งเป็นการบริโภคสินค้าอัตลักษณ์ ของกลุ่มชาติพันธุ์เล็กๆที่ไม่ใคร่เป็นที่รู้จัก กันมากนักด้วยแล้ว จะทำให้การซื้อหรือบริโภควัฒนธรรมดังกล่าว เป็นเสมือนการ ได้ครอบครองของมีคุณค่าที่หายาก ซึ่งตามปกติจะไม่อาจหาซื้อได้ง่ายนัก อาชีพขาย ของเก่าของชาวลีซอ จึงเป็นทางเลือกที่เหมาะสมกับสภาวะที่วัฒนธรรมกำลังกลายเป็นสินค้ายอดนิยมของผู้คนในเมืองใหญ่

การแข่งขันกันบริโภคความแปลกใหม่ของคนชั้นกลางในเมืองใหญ่นี้เอง ทำให้กิจการซื้อขายของเก่าในฐานะสินค้าอัตลักษณ์ของชาวเขา เป็นธุรกิจที่ให้ผลกำไร สูง ไม่แตกต่างไปจากการทำไร่ฝิ่น ในยุคที่การแย่งชิงทรัพยากรบนภูเขาเป็นไปอย่าง เข้มข้นมากนัก ชาวบ้านที่ขายของเก่าเป็นอาชีพหลักหลายคน ล้วนกล่าวเป็นเสียง เดียวกันว่า

⁴⁹ เกียรติก้อง (2539), "การบริโภคความเป็นไทย" ใน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บก.), *จินตนาการสู่ปี 2000: นวัตกรรมเชิงกระบวนการ* หักมันต์ไทยศึกษา? กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), หน้า 88

“อาชีพขายของเก่า ทำกำไรได้มาก ไม่แพ้การปลูกผัก แม้ว่าจะต้องลงทุนไม่น้อยเช่นกัน แต่ดีกว่าการปลูกผักปลูกผลไม้ขายมาก เพราะอย่างน้อยก็ไม่ต้องทำงานหนักหรือเหนื่อยมากนัก”

ชาวบ้านคนหนึ่งได้เล่าถึงประสบการณ์การขายของเก่าที่สวนจตุจักรว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มักจะสนใจของเก่าของชาวเขา หากรู้จักปรุงแต่งรูปลักษณ์ให้ดูเก่ามากๆ จะทำให้ขายได้ราคาดี เพราะสำหรับผู้ซื้อที่เป็นคนต่างวัฒนธรรม ที่มาจากต่างประเทศหรือเป็นคนกรุงเทพฯแล้ว สินค้าอัตลักษณ์ของชาวเขา ไม่ได้เป็นเพียงเครื่องใช้ไม้สอยพื้นบ้านของชาวเขาเท่านั้น รูปลักษณ์ที่แปลกตาและความเก่าแก่ของมัน เป็นเครื่องหมายแสดงแทนความเรียบง่าย แต่แฝงด้วยความลึกลับของวิถีชีวิตวัฒนธรรมชาวเขา ซึ่งทำทนายและเข้าวนต่อการค้นพบหรือเข้าครอบครอง เนื่องจากมีความแตกต่าง และอยู่ห่างไกลมากจากประสบการณ์ชีวิตของชาวเมือง

ดังนั้น การซื้อของพื้นเมืองไป ในฐานะวัตถุศิลปะหรือของเก่า เพื่อประดับบารมี จึงเปรียบเสมือนการได้ครอบครองของมีค่าของคนอื่นที่หาได้ยาก เพราะเป็นของทำขึ้นอย่างประณีตด้วยมือ และมีจำนวนจำกัด ไม่ใช่สินค้าอุตสาหกรรมที่สร้างขึ้นมากในปริมาณไม่จำกัด จนไม่มีคุณค่าควรแก่การครอบครองหรือสะสมไว้ สำหรับแสดงออกถึงการมีรสนิยมทันสมัย และโดดเด่นเหนือคนอื่น อีกทั้งยังเป็นการแสดงความเหนือกว่าคนอื่นที่ตัวเองคิดว่าด้อยกว่า

ในระยะแรกของการประกอบธุรกิจขายของเก่า ชาวลิซอได้ออกไปหาซื้อของเก่าจากหมู่บ้านชาวเขามาขาย แต่ในระยะต่อมา ของเก่าเริ่มหายาก และมีราคาสูงขึ้น ประกอบกับมีชาวบ้านบางคนทำขายด้วย ทำให้ต้องมีการปรับกลยุทธ์เชิงการขายใหม่ โดยการไปซื้อของที่ทำขึ้นใหม่บางอย่าง มาทำใหม่ให้ดูราวกับเป็นของเก่า ซึ่งนอกจากจะทำให้หาของมาขายได้อย่างสะดวกสบายยิ่งขึ้นแล้ว ยังเป็นการเพิ่มความหลากหลายให้กับสินค้าที่ขาย และยังได้กำไรมากขึ้นอีกด้วย

ในระยะต่อมา ลิซอบางคนได้ไปกว้านซื้อของเก่าจากชาวบ้าน ในเขตประเทศเมียนมาร์อีกด้วย เนื่องจากของใช้แล้วจากเมียนมาร์มีมากมาย และมีราคาต่ำกว่าในประเทศไทยมาก ตลาดใหญ่ที่ชาวลิซอไปรับซื้อของเก่าใช้แล้วอยู่ที่บ้านท่าช้างเหล็ก ซึ่งอยู่ฝั่งตรงกันข้ามกับอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย สิ่งของที่ชาวลิซอไปกว้านซื้อจากฝั่งเมียนมาร์ ก็คือหม้อเหล็กใช้แล้ว และดาบเหล็กเก่า หม้อเก่าจะถูกนำมาปรับ

แต่งภาพลักษณ์ให้แปลกใหม่ โดยใช้ไม้ที่ฉลุอย่างสวยงาม มาทำเป็นที่จับและที่ห้อย เพื่อเพิ่มความสวยงามและราคา ส่วนคาบเหล็กพร้อมฝักไม้ หากอยู่ในสภาพดี จะนำไปขายต่อได้ทันที แต่ถ้ามีสภาพไม้คิ่นก จะปรับปรุงให้ ดูดีเสียก่อน

ส่วนสินค้าอื่นๆที่ชาวนิยมนำมาขายเป็นของเก่า ได้แก่ เครื่องจักสาน คันธนูพร้อมลูกศร แคนน้ำเต้า ไม้แกะสลัก เสื้อผ้าเก่า เครื่องประดับเงิน และงานไม้ ฯลฯ สำหรับใช้เป็นของตกแต่งภายในบ้านต่างๆอีกหลายรายการ สิ่งของเหล่านี้ บางชิ้นเป็นของเก่าจริงๆ บางชิ้นเป็นการนำของใหม่มาทำเทียมให้ดูเป็นของเก่า สินค้าแต่ละชิ้นจึงมีราคาสูงต่ำต่างกันไม่น้อย ทั้งนี้ ราคาสินค้านอกจากถูกกำหนดจากมูลค่าที่แท้จริงของตัวสินค้าแล้ว ยังขึ้นอยู่กับตัวผู้ซื้ออีกด้วยว่าเป็นใคร บางรายบอกว่า สำหรับลูกค้าต่างชาติ จะบอกราคาสูงมากไว้ก่อน ส่วนลูกค้าคนไทยหรือคนเมืองด้วยกัน จะไม่บอก ราคาสูงมากนัก เพราะสามารถเจรจาต่อรองราคากันได้สะดวกกว่า

การขายของเก่าจึงเป็นอาชีพที่สามารถทำกำไร ได้อย่างงาม แต่ต้องเป็นผู้มีวาทศิลป์ รู้จักจัดการภาพพจน์ของสินค้าและตัวผู้ขายอย่างเหมาะสม คนขายของเก่าที่ตลาดนัดสวนจตุจักรคนหนึ่ง เล่าถึงประสบการณ์การใช้วาทศิลป์อย่างเหมาะสมกับคนซื้อไว้ว่า

“เคยมีคนถามถึงแคนน้ำเต้าเก่าๆอันหนึ่ง ว่าเป็นของใคร ใช้งานมานานเท่าไรแล้ว เราก็ตอบว่า เป็นของที่ตกทอดมา ทำขึ้นเมื่อไรก็ไม่รู้ ตอนเป็นเด็กก็เห็นพ่อใช้อยู่แล้ว และเก่าขนาดนี้แหละ คนซื้อพอได้ฟัง ก็ซื้อไปโดยไม่ได้อ่อร์องราคาอะไร แคนอันนั้นจึงขาย ได้เงินถึง 4,000 บาท”

ส่วนกรณีการจัดการภาพลักษณ์ที่เหมาะสม มีความแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับความสามารถของคนขายและผู้ซื้อว่าเป็นใคร ผู้ที่มีวาทศิลป์ดี จะอาศัยเพียงเครื่องแต่งกายแบบลิซซอ และความน่าเชื่อถือของสินค้า ก็ทำกำไรได้ไม่น้อย ดังกรณีการขายแคนน้ำเต้าข้างต้น ส่วนผู้ที่ไม่ค่อยมีวาทศิลป์หรือพูดภาษาไทยไม่คล่องนัก จะหาวิธีอื่นมาเป็นกลยุทธ์ส่งเสริมการขายของหน้าร้าน ตัวอย่างเช่น มีหญิงหม้ายผู้หนึ่ง มีอาชีพขายของเก่าอยู่ที่ไนท์บาซาร์มาหลายปี กิจการอยู่ในสภาพลุ่มๆดอนๆมาตลอดไม่นานมานี้ เธอได้รับความช่วยเหลือจากนักมานุษยวิทยาชาวตะวันตกคนหนึ่ง ช่วยเขียนรายละเอียดเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของเธอและครอบครัว เป็นภาษาอังกฤษลงบนกระดาษแผ่นหนึ่ง มีใจความโดยสังเขปว่า เธอเป็นหม้าย ต้องรับภาระหาเงินเลี้ยง

ดูและแม่ที่ชราภาพด้วยลำพังตัวคนเดียว หมู่บ้านของเธอประสบปัญหาขาดแคลนที่ดิน และมีปัญหาเสพติด ทำให้เธอต้องออกจากหมู่บ้านมาขายของที่เชียง ใหม่ ซึ่งเธอก็ได้เอากระดาษแผ่นนี้ไปติดเอาไว้ที่หน้าร้าน เพื่อใช้ประโยชน์ในการต่อรองราคา เธอได้เล่าถึงการต่อรองราคากับผู้ซื้อชาวตะวันตกเอาไว้ที่น่าสนใจว่า

“เดี๋ยวนี้ขายของยากขึ้นกว่าเดิมมาก เพราะมีร้านค้าแบบนี้หลายร้านอยู่ในบริเวณเดียวกัน ผู้ซื้อที่รู้จักต่อรองราคา โดยเฉพาะฝรั่ง ส่วนใหญ่จะต่อรองราคากว่าคนไทยเสียอีก ดังนั้น จึงต้องตั้งราคาสูงไว้ก่อน แต่จะถูกลูกค้าต่อรองราคาลงจนต่ำมากเสมอ จนบางครั้งจำเป็นต้องขายไป โดยที่แทบจะไม่มีกำไร แต่ในปัจจุบัน ตั้งแต่มีกระดาษแผ่นนี้ ขายของได้กำไรดีขึ้น เมื่อมีฝรั่งมาซื้อของ หากเขาต่อรองราคาค่อนข้างมาก จะเอากระดาษแผ่นนี้ให้เขาดู ส่วนใหญ่เมื่ออ่านแล้ว จะไม่ต่อรองราคาอีก ทำให้ขายของได้กำไรดีขึ้น”

เหตุการณ์ดังกล่าวแสดงว่า ปัจจุบันนี้ อาชีพขายของเก่าของชาวลีซอมีความยากลำบากยิ่งกว่าเดิม เครื่องแต่งกายตามจารีตที่ผู้ชายสวมใส่ เพื่อเป็นหลักฐานว่าสินค้าเป็นของแท้ จะใช้ไม่ได้ผลมากนัก ผู้ขายจึงต้องปรุงแต่งภาพลักษณ์ทั้งของตัวเองและตัวสินค้าเพิ่มเติม เพื่อที่จะดึงดูดความสนใจผู้ซื้อได้มากขึ้น

วิถีชีวิตของชาวเมือง ทำให้ชาวลีซอต้องแยกชีวิตเศรษฐกิจออกจากวิถีชีวิตวัฒนธรรม การเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าเป็นการแสวงหากำไรจากการซื้อถูกขายแพง ซึ่งหากพิจารณาตามความคิดทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ จะมีความขัดกันอยู่บ้าง การที่คนลีซอได้ลงทุนลงแรงปรุงแต่งสิ่งของ ก่อนที่จะนำไปขายเป็นของเก่านั้น เป็นการพยายามปรับตัวบนพื้นฐานเดิม ที่ว่า การนำเอาผลผลิตที่เกิดจากน้ำพักน้ำแรงของตนเองไปแลกเปลี่ยนข้าวของอื่นๆ หรือขายเอากำไรนั้น เป็นการกระทำที่สอดคล้องกับความคิดว่าหมิดู กับชาตั่วะ หรือศักดิ์ศรีกับความอับอาย ไม่ได้เอากำไรโดยไม่ต้องลงทุนลงแรงอะไรเลย แต่ก็ยังไม่วายถูกเพื่อนบ้านบางส่วนติฉินนินทาหลังเอาว่า การหลอกลวงของให้ฝรั่งเช่นนั้น เป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสม หรือน่าอับอาย

กลุ่มที่ขายของเก่าได้โต้แย้งความคิดเห็นดังกล่าว ด้วยเหตุผลสองประการ คือ ประการแรก การหยิบยกเอาภาษิตคำพังเพยของชาวลีซอที่ว่า “หญ่าเหื้อ หมิดูหญั่วะ หม่าวาหญ่า หมิดูหมะหญั่วะ” (แปลว่า ตายเพราะกิน มีชื่อเสียง แต่อดตาย ไม่มีชื่อเสียง) ขึ้นมาแก้ต่างต่อคำครหาของเพื่อนบ้าน และสร้างความชอบธรรมให้กับการ

ประกอบกิจการขายของเก่าของตนเอง ประการที่สอง พวกเขาได้อ้างถึงคุณูปการของกิจการขายของเก่าของเธอว่า มีส่วนทำให้ชาวบ้านคนอื่นๆ ที่มีฝีมือ แต่ไม่มีร้านขายของ มีโอกาสทำของส่งให้เขาไปขายที่ร้านได้ เป็นการช่วยให้ชาวบ้านมีงานทำและมีรายได้มาใช้จ่าย คนขายของที่สวนจตุจักรรายหนึ่งกล่าวว่า

“ตามปกติ หากใครมีฝีมือดี เราจะรับซื้อของจากชาวบ้านไปขายเหมือนกัน ไม่ว่าจะป็นงานไม้ ชิง แคนน้ำเต้า หรือคันธนูกับลูกศร แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ฝีมือไม่ดีนัก บางครั้งซื้อของเขาไป แล้วเอาไปขายไม่ได้ บางคนทำเสร็จแล้ว ก็ไม่ยอมขายให้ลืซอด้วยกัน แต่เอาไปขายให้คนอื่นแทน คนที่ขายของให้เราไม่ได้ นั่นแหละ ที่ชอบให้ร้ายเราลับหลัง”

ส่วนคนขายของที่ไนท์บาซาร์อีกคนหนึ่ง ได้โต้แย้งและแก้ต่างว่า

“หากเราขายของได้เร็วและได้มาก ชาวบ้านจะพลอยได้รับผลประโยชน์ตามไปด้วย เพราะจะได้ทำของขายให้เราได้ตลอด ครอบครัวของเขาจะได้มีพอกินไปได้นานๆ แต่ถ้าเราขายของไม่ได้ ชาวบ้านก็จะลำบากเช่นกัน จะไม่มีกินและไม่ม้งานทำไปด้วย เพราะไม่รู้จะทำไปส่งขายให้ใคร”

จากปรากฏการณ์ดังกล่าว อาจจะกล่าวได้ว่าการจัดองค์กรเชิงเศรษฐกิจของชาวลืซอได้เปลี่ยนโฉมหน้าไปอย่างมาก จากการร่วมกันทำการผลิตภายใต้ระบบการจัดการแรงงานกันบนฐานของกลุ่มเครือญาติ ซึ่งผลผลิตส่วนเกินจะนำมาตอบแทนต่อชุมชนผ่านพิธีกรรมและการจัดงานเลี้ยง มาเป็นความสัมพันธ์ทางผลิตที่มีการแบ่งแยกแรงงานกันทำอย่างชัดเจน โดยที่มีคนกลุ่มหนึ่งกลายเป็นผู้ผลิตสิ่งของ ขายให้คนอื่นอีกกลุ่มหนึ่งในราคาต่ำ เพราะตีราคาตามวัสดุและแรงงาน แต่หลังจากที่สิ่งของเหล่านั้น ถูกนำไปสร้างมูลค่าเพิ่มโดยทำให้เป็นของเก่า เมื่อนำไปขายต่อ จะได้กำไรสูงมาก โดยที่ผู้ผลิตไม่ได้มีส่วนในผลกำไรนั้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ผู้ที่ได้กำไรไม่ได้มีพันธะทางสังคมใดๆที่จะต้องตอบแทนแก่ชุมชน ไม่ว่าจะป็นไปในรูปแบบใด นั่นแสดงว่า ในชุมชนเมือง ระบบเศรษฐกิจของครัวเรือนลืซอได้มีสัญญาณบ่งบอกว่า มีการแตกหน่อของสังคมชนชั้นขึ้นมาให้เห็นบ้างแล้ว หากว่าในอนาคต คนขายของสามารถสะสมส่วนเกินได้พอเพียง ก็มีทางเป็นไปได้ว่าความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างชาวลืซอบนดอยกับชาวลืซอในเมือง อาจจะป็นไปในลักษณะที่มีการแตกตัวทางชนชั้น ปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น อาจจะมีลืซอบางรายสามารถขยายกิจการของตัวเองให้มีเครือข่ายใหญ่โต จนไปกำหนดเงื่อนไขให้ชาวบ้านอื่นๆ มา

เป็นแรงงานทำงานผลิตสิ่งของ เพื่อแลกกับค่าจ้าง โดยที่ตัวเองไม่ต้องลงมือผลิตเองอีก ก็เป็นไปได้

ในเมืองเชียงใหม่ ปรากฏว่ามีคนลี้ชอกกลุ่มหนึ่ง ได้ตกลงใจแล้วว่า จะเลือกการขายของเก่าเป็นอาชีพหลัก พวกเขาได้ปรับเปลี่ยนองค์ประกอบทางวัฒนธรรมบางอย่างให้สอดคล้องกับภาวะความทันสมัย มีการตีความสำนึกประวัติศาสตร์ด้วยมุมมองใหม่ มีการระดมสรรพพลังเหนือธรรมชาติให้มาช่วยปกป้องรักษา โดยสร้างศาลผีเสื้อบ้าน ผีเจ้าของที่ดิน และสร้างศาลาเป็นที่ประทับของเทพที่ทรงอำนาจสูงสุด เพื่อให้เป็นที่ยอมรับและได้รับการคุ้มครองจากพลังเหนือธรรมชาติทั้งหลาย มีการนิยามความมีตัวตนใหม่ โดยการจัดพิธีปีใหม่และจัดงานเลี้ยงอย่างใหญ่โต เพื่อให้ได้รับการยอมรับและยกย่องจากชุมชนลี้ชออื่นๆ ตลอดจนแสดงตนให้คนต่างวัฒนธรรมที่อยู่รอบข้างได้รับรู้ว่า คนลี้ชอเป็นใคร และมีตัวอย่างบ้าง

ปฏิบัติการเชิงสัญลักษณ์เหล่านี้ เป็นสัญญาณบ่งบอกว่าคนลี้ชอในเมือง ได้มีการสร้างสรรค์ความเป็นตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์บางอย่างขึ้นมาใหม่ จากฐานคิดทางวัฒนธรรมเดิม เพื่อให้สามารถนิยามวิถีชีวิตในเมืองได้อย่างแจ่มชัดอีกครั้ง การตกลงใจของชาวลี้ชอกกลุ่มนี้ เป็นการแสดงให้เห็นว่า ความเป็นตัวตนของชาวลี้ชอ ไม่ได้มีลักษณะร่วมหรือมีความเป็นกลุ่มเป็นก้อนเช่นเดียวกันทั้งกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็ลลี้ชอที่ไหนก็ตาม แต่ความเป็นคนลี้ชอในปัจจุบัน มีความหลากหลายและความแตกต่างกันไปแล้วบ้าง โดยเฉพาะในแง่การสร้างตัวตนและการจัดการภาพลักษณ์ แต่ยังคงมีฐานคิดมาจากที่เดียวกัน คนลี้ชอในเมืองกับคนลี้ชอบนคอย จะรู้สึกว่าเป็นคนลี้ชอเหมือนกัน แต่จะแสดงออกแตกต่างกันไปบ้างในการประกาศความมีตัวตน และการจัดการภาพลักษณ์ของตนเองต่อคนรอบข้าง อันเป็นผลมาจากการที่ต้องเผชิญกับปัญหาในการดำรงชีวิตประจำวัน ที่ไม่เหมือนกัน พิธีกรรมประจำปีจึงเป็นเวทีแสดงออกถึงความเหมือนกันของการเป็นคนลี้ชอได้อย่างแจ่มชัด แม้ว่าอาจจะมีวิธีการดำรงชีวิตและประกอบอาชีพ ที่แตกต่างหรือบางครั้งอาจจะขัดแย้งกันก็ตาม

7. บทส่งท้าย: ความต่างในความเหมือน

วิถีชีวิตที่อยู่บนพื้นฐานของการทำไร่หมุนเวียน ชาวลีซอรวมตัวกันเป็นกลุ่ม ก่อนบนพื้นฐานของความเหมือนและการพึ่งพาอาศัยกัน ไม่ว่าจะเป็นการตั้งถิ่นฐาน บ้านเรือน ระบบการจัดการทรัพยากร การกำหนดกฎเกณฑ์ทางสังคม และการยึดถือเกณฑ์คุณค่าตามจารีตประเพณี จะเป็นไปในแนวเดียวกันเป็นส่วนใหญ่ เพื่อที่จะร่วมกันฝ่าฟัน ให้อ่านผ่านปัญหาอุปสรรค และความไม่แน่นอนของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและอำนาจเหนือธรรมชาติ การจัดการแรงงาน เครือข่ายระบบเครือญาติ การเคลื่อนย้าย และพิธีกรรมเช่น ไหว้พลังเหนือธรรมชาติ จึงเป็นแนวทางการจัดการทางสังคมที่ส่งผลให้วิถีชีวิตแบบเดิม เป็นไปอย่างสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเป็นไปอย่างมั่นคง ก่อให้เกิดความมั่นใจอย่างเต็มเปี่ยมต่อพลังการผลิต กระบวนการทางสังคม และวิถีชีวิตวัฒนธรรมของตนเอง หรืออาจกล่าวได้ว่า ชาวลีซอที่เป็นกลุ่มชนที่ทำไร่ทำสวนอยู่บนดอย พวกเขาเข้าใจตัวตนอย่างแจ่มชัด ไม่สงสัย หรือสับสนงุนงงต่อกระบวนการและพลวัตรทางสังคมของตนเองมากนัก วิถีชีวิตจึงมีความคงเส้นคงวา (certainty) และมีชีวิตชีวา ถ้าหากจะมีภาวะลุ่มๆดอนๆเกิดขึ้นบางในช่วงของชีวิตสังคม พวกเขาสามารถใช้ภูมิปัญญาไปอธิบายถึงเหตุปัจจัยของมันได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม วิถีชีวิตที่ต้องทำงานใช้แรงงานอย่างหนักอยู่ในพื้นที่ชายขอบหาได้เป็นชีวิตที่ปราศจากความขัดแย้งและความเสี่ยงภัยไม่ ที่จริงแล้ว สภาพแวดล้อมบนภูเขานั้นจะเต็มไปด้วยความยากลำบากและภัยอันตรายไม่น้อย แต่ที่ว่ามันเป็นความเสี่ยงและความไม่แน่นอนที่เป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมซึ่งเป็นปกติวิสัย จะส่งผลต่อระบบการผลิตของครัวเรือนและครอบครัว มากกว่ากระบวนการผลิตซ้ำหรือวิถีชีวิตของชุมชน (ยกเว้นกรณีเกิดภัยพิบัติตามธรรมชาติ) ส่วนในระดับความคิดและการดำเนินชีวิตสังคมจะมีความคงเส้นคงวา หรืออีกนัยหนึ่งอาจกล่าวได้ว่า วิธีการดำเนินชีวิตบนภูเขา จะมีความไม่แน่นอนในระดับการ

ผลิต และการดำรงชีวิตประจำวันเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งระบบคุณค่า ความเชื่อเรื่องผี และระบบเครือญาติ จะเป็นฐานคิดและภูมิปัญญาในการจัดการทางสังคมอันสำคัญที่จะรองรับ อธิบาย และผ่อนคลายปัญหา หรือเป็นแนวทางในการปรับตัวต่อสถานะที่ไม่แน่นอนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งต่างจากการดำเนินชีวิตในพื้นที่ศูนย์กลาง ความเจริญและความทันสมัยในเมือง ที่ดูเหมือนว่าจะมีความสะดวกสบาย เนื่องจากไม่ต้องทำงานที่ต้องใช้แรงกายมากนัก แต่วิถีการดำเนินชีวิตสังคมจะเต็มไปด้วยความเสี่ยง และตกอยู่ในภาวะลุ่มๆดอนๆตลอดเวลา เนื่องจากต้องพึ่งพาปัจจัยจากภายนอกแทบทั้งหมด

การที่มีระบบคิดอันเข้มงวด ทำให้สามารถมีวิถีการดำเนินชีวิตที่คงเส้นคงวา แต่ละปัจเจกชนจะไม่เกิดความสับสนที่จะแสดงความเป็นตัวตน และสืบสานความสัมพันธ์ระหว่างกันมากนัก และสามารถจัดการกับความแตกต่างขัดแย้งกันในด้านต่างๆ ได้ไม่ลุกลามไปทำลายระบบความหมายและเครือข่ายความสัมพันธ์ อันเป็นภูมิปัญญาและพลังสังคม ที่ได้สั่งสมและสืบสานกันมา สำหรับเป็นแนวทางเผชิญและแก้ไขปัญหาด้วยตัวเอง

แต่ในปัจจุบัน กลุ่มที่มาอยู่ในชุมชนแออัดหลังโรงฆ่าสัตว์ ได้พยายามปรับเปลี่ยนกระบวนการทางสังคมแบบเดิม สำหรับเป็นแนวทางในการปรับตัวเข้ากับชีวิตในเมือง กล่าวคือพวกเขาได้มาปลูกบ้านอยู่ใกล้ๆกัน เหมือนชุมชนบนดอย (แม้ว่าจะไม่สามารถอยู่เป็นกลุ่มก้อนอย่างเป็นเอกเทศก็ตาม) แต่การที่พวกเขามาขายของเก่าที่ไนท์บาซาร์และตลาดนัดสวนจตุจักรเหมือนกัน ทำให้มีการแข่งขันเชิงธุรกิจกัน จนไม่อาจสร้างกิจกรรมร่วมใดๆขึ้นมาเป็นเวทีกระชับสัมพันธ์ให้แน่นแฟ้นเหมือนเดิมได้ กิจกรรมร่วมที่เกิดขึ้นบ้างเป็นครั้งคราวในปัจจุบัน มักจะเป็นภารกิจที่ได้รับการร้องขอและจัดแจงจากผู้มีอำนาจเหนือกว่า เช่น เทศบาล และเจ้าหน้าที่กรมประชาสัมพันธ์ เป็นต้น ซึ่งชาวบ้านจะอยู่ฐานะเป็นผู้ให้ความร่วมมือเท่านั้น โดยมีความคาดหวังว่าจะได้รับการดูแลเอาใจใส่ การบริการหรือช่วยเหลืออำนาจความสะดวกให้บ้างจากหน่วยงานของรัฐ

ชุมชนแออัด จึงเป็นเพียงสถานที่ตั้งบ้านเรือนอยู่เคียงข้างกันของกลุ่มคนที่ตกอยู่ในภาวะอับจนเหมือนกัน แต่มีความสัมพันธ์ต่อกันเพียงบางเบา ขณะเดียวกันยังต้องดิ้นรนและจับเกี่ยวกัน เพื่อหาเงินมาตอบสนองความต้องการใหม่ๆกันอย่างหนัก

ผู้รอบข้างจึงเป็นเสมือนคนแปลกหน้าหรือคู่แข่ง ทำให้การอยู่ในเมืองเป็นเสมือนการพลัดหลงอยู่ในอวกาศ นอกจักรวาลวิทยาอันเว้งว้างและหนาวเหน็บ ชีวิตสังคมตกอยู่ในภาวะแปลกแยกจากสิ่งรอบข้าง จำต้องกักขังตัวเองอยู่กับภารกิจที่น่าเบื่อหน่าย ประคองเครื่องยนต์กลไกที่จำต้องทำงานตามตารางเวลาอย่างไม่หยุดหย่อน แต่หาได้ก่อเกิดความภาคภูมิใจในผลิตผลของตัวเองมากนักไม่

ส่วนกิจกรรมตามความเชื่อหรือจารีตประเพณี ไม่ว่าจะ เป็นจะเป็นกิจกรรมของส่วนรวมหรือของครัวเรือนและปัจเจกบุคคล มักจะกลับไปทำที่บ้านบนคอย เช่น การร่วมงานรื่นเริงประจำปีของชุมชน การทำพิธีเยี่ยมยาปัญหาความทุกข์ร้อนทั้งที่เกิดขึ้นตามช่วงเวลาของชีวิต เกิดจากภาวะวิกฤตในการดำรงชีวิตประจำวัน และพิธีการรักษาความเจ็บป่วย

การที่ชาวลิซอบางส่วนจำต้องไปตั้งบ้านเรือนในสลัม จึงเป็นเสมือนการถูกพรากรออกจากพันธะทางสังคม วิถีชีวิตเกิดความแปลกแยกและสับสนต่อภาวะขัดแย้งกันเองในชีวิตเศรษฐกิจและชีวิตวัฒนธรรม ปัญหาในปัจจุบันจึงมักจะเป็นทางปมเงื่อนทางจิตวิทยาสังคมมากขึ้น โดยเฉพาะความตึงเครียดและความสับสนในชีวิตประจำวัน พวกเขาวิตกกังวลและงุนงงสงสัยอย่างลึกซึ้ง ว่าตัวเองคือใคร จะมีชีวิตต่อไปเช่นไร อะไรจะเกิดขึ้นกับครอบครัวของเขาบ้างในอนาคต และพวกเขาจะรับมือได้อย่างไร? ก่อนหน้านี้พวกเขาผ่อนคลายความสับสนทางจิตวิญญาณ ด้วยการกลับไปทำพิธีกรรมเยี่ยมยาที่หมู่บ้านบนภูเขา แต่ในปัจจุบันชาวลิซอส่วนหนึ่ง เริ่มมีประสบการณ์และปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมในเมืองได้ดีขึ้น จึงได้ตัดสินใจรวมกลุ่มกันกระทำการเยี่ยมยาความทุกข์ใจด้วยการตอบโต้เชิงสัญลักษณ์ในเมือง

ส่วนชาวลิซอซานเมืองที่ “บ้านเบีชี” ต้องปลุกบ้านอยู่ห่างๆกัน ไม่สามารถที่จะปลุกบ้านอยู่ใกล้ชิดติดกันให้เป็นกลุ่มเป็นก้อนได้ เนื่องจากไปอยู่บริเวณที่ดินที่เหลือจากเขตบ้านของคนเมือง ซึ่งมาตั้งบ้านเรือนอยู่ก่อนหลายปี ชาวลิซอที่นี่มีอาชีพแตกต่างกันบางคนทำงานเป็นพนักงานของรัฐ บางคนไปขายของที่ตลาดนัดสวนจตุจักร บางคนขายของที่ไนท์บาซาร์ บางคนมีอาชีพรับจ้างทั่วไป บางคนขายปลาหมึกย่าง และ ฯลฯ

การที่มีอาชีพหลากหลายเช่นนี้ สอดคล้องกับสภาพชีวิตในเมือง ที่มีคนจากหลายที่มาและหลากหลายอาชีพมาอยู่ร่วมบริเวณเดียวกัน ซึ่งมีข้อดีคือ ไม่ได้เป็นคู่แข่งทางการค้ากัน ทำให้ลืชอบกลุ่มใหม่นี้สามารถสร้างสรรค์กิจกรรมทางสังคมใหม่ๆ ขึ้นมาทำร่วมกันได้บ้าง อีกทั้งยังทำพิธีตามจารีตประเพณีร่วมกัน ได้ขณะอยู่ในเมือง แม้ว่าชีวิตประจำวันจะไม่ได้เกี่ยวข้องกันมากนักเช่นนั้นก็ตาม

แนวทางการปรับตัวของชาวลิซอในเมืองจึงมีความต่างกัน ไม่น้อย โดยเฉพาะในแง่ของการประกอบอาชีพ ลิซอชาวเมืองไม่ได้ร่วมกันจัดองค์กรทางเศรษฐกิจ เพื่อคัดแปลงสภาพธรรมชาติให้ได้ผลผลิตเหมือนเคย แต่กลายเป็นชาวเมืองที่มีอาชีพหลากหลายต่างกัน ไป โดยที่ไม่จำเป็นต้องพึ่งพาหรือจัดองค์กรเศรษฐกิจร่วมกัน

ความหลากหลายของกิจกรรมเชิงเศรษฐกิจ และชีวิตสังคมที่แปรเปลี่ยนอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้วิถีวัฒนธรรมอ่อนล้าลง ก่อให้เกิดกระบวนการแปลกแยกและแตกต่างกัน ในวิถีการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนลิซอด้วยกัน ถึงแม้พวกเขาจะเป็นคนลิซอเหมือนกัน แม้ว่าพวกเขายังคงยึดมั่นในอิทธิพลเดียวกัน และพยายามปรับเปลี่ยนความเป็นตัวตนของชาติพันธุ์ บนฐานความคิด เกณฑ์คุณค่า และระบบความหมายเดียวกัน แต่ความเป็นตัวตนจะต่างกันไป พวกเขาไม่ได้มีบุคลิกลักษณะ และแนวทางนิยมหรือแก้ไขปัญหา ไปในแนวเดียวกันเกือบทุกเรื่องเหมือนที่เคยเป็นมา

ชาวลิซอในสลัม (ชุมชนหัวฝาย) ได้แบ่งแยกวิถีชีวิตของตนเองออกเป็นสองภาค ชีวิตภาคเมือง เขาได้ปรับเปลี่ยนชีวิตเศรษฐกิจมาประกอบอาชีพเป็นคนขายของการปรุงแต่งภาพลักษณ์ของสินค้าให้ดูราวกับเป็นของเก่า และการจัดการภาพลักษณ์ของตัวเองโดยการแต่งตัวตามจารีต ไปขายของ เป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มและความน่าเชื่อถือให้กับตัวสินค้า เพื่อให้ทำกำไรได้สูงสุด ในที่บazaar จึงเป็นเวทีการแสดงความเป็นตัวตนของกลุ่มชาวลิซอจากชุมชนแออัด โดยมีเป้าหมายเพื่อยกระดับคุณค่าของสินค้าและมาตรฐานการครองชีพในเมือง ส่วนชีวิตสังคมและวัฒนธรรมขณะอยู่ในเมือง จะเป็นไปได้ด้วยความเปล่าเปลี่ยว ชาวลิซอในสลัมรู้สึกผูกพันกับ “บ้าน” ที่อยู่บนภูเขาไม่เสื่อมคลาย เขาเห็นว่าเมืองไม่ใช่บ้าน การอยู่เมืองเป็นการพราดจากสถานบ้านเรือน ไปหาสถานที่พักผ่อนและทำมาหากินใหม่ ดูจากรอนแรมไปทำไร่ทำสวน และเข้าป่าล่าสัตว์เป็นอาหาร เมื่อครั้งยังมีวิถีชีวิตด้วยการทำไร่หมุนเวียนบนภูเขาในอดีต ส่วนภาคบนภูเขา ชาวลิซอในสลัมได้พยายามผ่อนคลายความระทมทุกข์จากการโหย

หาอดีตอันน่ารื่นรมย์ โดยการกลับบ้านบนภูเขาอย่างสม่ำเสมอ เพื่อไปกระชับและ
ตอกย้ำสัมพันธ์ภาพกับชุมชนบนภูเขา เมื่อเกิดปัญหาที่แก้ไม่ตก ลีชอกกลุ่มนี้มักจะกลับ
บ้านไปประกอบพิธีกรรมอย่างหลากหลาย ทั้งเพื่อผ่อนคลายความรู้สึกเปล่าเปลี่ยวใน
จิตใจ และสืบสานชีวิตวัฒนธรรมลีชอ

ส่วนชาวลีชอซานเมือง (บ้านเบี่ยซี หรือ โป่งน้อย) ได้ตกลงใจที่จะอยู่ในเมือง
อย่างถาวร จึงตัดสินใจปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมลีชอเข้ากับวิถีชีวิตในเมือง คนลีชอกกลุ่ม
นี้ได้รวมตัวกันสร้างชุมชนใหม่ พยายามปรับเปลี่ยนทั้งภาพลักษณ์และตัวตน บนพื้น
ฐานของความเป็นชาติพันธุ์ ส่งผลให้เกิดการแยกแยะความเป็นตัวตนออกเป็นสอง
ภาคเช่นกัน การตัดสินใจสร้างชุมชนที่ซานเมือง ทำให้ผ่อนคลายภาวะขัดแย้งกัน
ระหว่างกิจกรรมเชิงเศรษฐกิจกับชีวิตสังคมไปได้บ้าง ปัญหาเฉพาะหน้าจึงอยู่ที่การ
ผลิตซ้ำวิถีวัฒนธรรม ขึ้นมาอธิบายรูปแบบการดำเนินชีวิตใหม่ในเมืองให้ได้ การ
ระดมพลังอำนาจเหนือธรรมชาติตามคติความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยการสร้าง
ศาลผีเสื้อบ้าน (อาปาหมุย) ศาลผีเจ้าของที่ดิน (หมือ-กว่าซู) และศาลาที่ประทับแก่
ทวยเทพผู้ทรงอำนาจทั้งหลาย (หนี่ศาลา) เป็นปฏิบัติการเชิงสัญลักษณ์ที่มีเป้าหมาย
เพื่อเพิ่มภูมิคุ้มกัน และเสริมสร้างความมั่นใจให้กับชาวบ้าน ที่ต้องเผชิญกับความไม่
แน่นอนและความเสี่ยงของวิถีชีวิตแบบใหม่

ส่วนการจัดพิธีปีใหม่ การเชื่อเชิญให้เครือญาติและพันธมิตรมาร่วมงานเป็น
จำนวนมาก และการจัดงานเลี้ยงขนาดใหญ่ถึงสามวัน เป็นการประกาศให้คนลีชอทั่ว
ไปได้ยอมรับ ในความมีตัวตนของคนลีชอในเมือง ที่อาจจะมีคุณลักษณะบางอย่าง
แตกต่างไปจากลีชอทั่วไปอยู่บ้าง โดยเฉพาะชีวิตเศรษฐกิจและสังคมที่แปรเปลี่ยนไป
แต่ลีชอในเมืองยังคงยึดมั่นในจารีตประเพณีแบบเดิมอยู่เช่นกัน อีกทั้งยังเป็นการ
แสดงออกให้กลุ่มชนคนรอบข้างอื่นๆ ได้รับรู้ถึงการดำรงอยู่ของชาวลีชอ ในฐานะ
เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนซานเมือง พิธีปีใหม่จึงเป็นเวทีประกาศถึงอัตลักษณ์ของลีชอ
ว่ามีลักษณะเช่นไร และแตกต่างจากคนกลุ่มอื่นอย่างไรบ้าง อันจะทำให้มีชีวิตรอยู่ใน
ท่ามกลางความหลากหลายทางวัฒนธรรม ได้อย่างมีศักดิ์ศรี มีความหมาย และไม่สูญเสีย
เสียลักษณะเฉพาะตน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- เกษียร เตชะพีระ (2539), “บริโศกความเป็นไทย” ใน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บก.)
จินตนาการสู่ปี 2000: นวัตกรรมเชิงกระบวนทัศน์ด้านไทยศึกษา? กรุงเทพฯ:
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- เกียรติ, เฟรเดอริก โอ. (2531), *ชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน: กรณีชุมชนอินเดียนใน
อเมริกา* (อานันท์ กาญจนพันธุ์ แปลจาก The Face of Fox เขียนโดย
Frederic O. Gearing) เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- จันทบูรณ์ สุทธิ (2527), “ระบบการเพาะปลูกบนพื้นที่สูง” *ข่าวสารสถาบันวิจัยชาว
เขา* ปีที่ 8 ฉบับที่ 2: หน้า 42-54
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (2538), *สันติทฤษฎี วิถีวัฒนธรรม* กรุงเทพฯ: คบไฟ
---- (บก.) (2539), *จินตนาการสู่ปี 2000: นวัตกรรมเชิงกระบวนทัศน์ด้านไทย
ศึกษา? กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)*
- ชูพินิจ เกษมณี (2539), *นโยบายอพยพชาวเขา ทางออกในเขาวงกต กรณีศึกษา
จังหวัดกำแพงเพชร* เชียงใหม่: สถาบันวิจัยชาวเขา
- ทวิช จตุรพฤกษ์ (2541), *เสียงจากคนชายขอบ ศักดิ์ศรีความเป็นคนของชาวลีซอ,
เชียงใหม่: เครื่องข่ายชาติพันธุ์ศึกษา ศูนย์ภูมิภาคเพื่อการศึกษาสังคมศาสตร์
และการพัฒนาที่ยั่งยืน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*
- ทวิช จตุรพฤกษ์ สมเกียรติ จำลอง และ ทรงวิทย์ เชื่อมสกุล (2540), *จากยอดคอคอยสู่
สลัม การปรับตัวของชาวเขาในเมืองเชียงใหม่*, เชียงใหม่: สถาบันวิจัยชาวเขา
- เทอร์ตัน, แอนดรู (2533), “บรรดาอำนาจท้องถิ่นกับการแยกตัวทางสังคมในชนบท”
ใน อนัญญา ภูษงคกุล (บรรณาธิการ) *รัฐกับหมู่บ้านในไทยศึกษา* กรุงเทพฯ:
สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

- ยศ สันตสมบัติ (2539), “นิเวศวิฤตกับยุทธหัตถีเชิงกระบวนทัศน์” ใน ชัยวัฒน์
 สถาอานันท์ (บก.) *จินตนาการสู่ปี 2000: นวัตกรรมเชิงกระบวนทัศน์ด้านไทย
 ศึกษา?* กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), หน้า 1-49
- สมบัติ บุญคำเอื้อง (2540), *ปัญหาการนิยามความหมายของป่า และการอ้างสิทธิ์
 เนื้อพื้นที่: กรณีศึกษาชาวลาหู่ วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขา
 การพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*
- เสน่ห์ จามริก (2541), *ฐานคิดสู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย*, กรุงเทพฯ: มูลนิธิ
 ภูมิปัญญา
- อนัญญา ภูงคกุล (บรรณาธิการ) (2533), *รัฐกับหมู่บ้านในไทยศึกษา* กรุงเทพฯ:
 สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2536), *ศักยภาพชุมชนและการพัฒนา: กรอบความคิดและ
 แนวทางการวิจัยด้านการพัฒนาสังคม, เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์
 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*
- (2538), “วัฒนธรรมกับการพัฒนา: มิติของพลังสร้างสรรค์” เอกสารประกอบ
 การสัมมนาระดับชาติเรื่อง “วิฤตการณ์สังคมไทย” จัดโดย สำนักงานคณะ
 กรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ณ หอประชุมใหญ่ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย
 ไทย วันที่ 20-23 เมษายน 2538
- อานันท์ กาญจนพันธุ์ และมิ่งสรรพ ขาวสะอาด (2538), *วิวัฒนาการของการบุกเบิก
 ที่ทำกินในเขตป่า: กรณีศึกษาป่าภาคเหนือตอนบน* กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัย
 เพื่อพัฒนาประเทศไทย

ภาษาอังกฤษ

- Anan Ganjanapan (1987), 'Conflicting Pattern of Land Tenure Among Ethnic Groups in the Highlands of Northern Thailand: The Impacts of State and Market Intervention.' *Proceeding of 3rd International Conference on Thai Studies*, Australian National University, Canberra, Australia.
- Appadurai, Arjun (ed.) (1986), *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Ayabe, Masao (1996), "Diversity and Uniformity: Self Classification Among the Lisu of Thailand." *Proceedings of the 6th International Conference on Thai Studies*, Theme II, Cultural Crisis and Thai Capitalist Transformation, October 14-17, Chiang Mai, Thailand.
- Baumann, Gerd (1996), *Contesting Culture: Discourses of Identity in Multi-ethnic London*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Beck, Ulrich (1991), *Risk Society, Towards a New Modernity*. London: SAGE Publication.
- Chupinit Kesmanee (1991), *Highlanders, Intervention and Adaptation: A Case Study of Mong Njua Village of Patana*. Unpublished M.A. thesis, Victoria University.
- Comaroff, John and Comaroff, Jean (1992), *Ethnography and Historical Imagination*. Boulder: West View Press.
- Conrad, Yve (1989), "Lisu Identity in Northern Thailand: A Problematique for Anthropology," in Vienne, Bernard and McKinnon, John (eds.), *Hill Tribes Today: Problem in Change*. Bangkok: White Lotus-ORSTOM, pp. 191-221.
- Cooper, Robert G. (1984), *Resource Scarcity and the Hmong Response, Patterns of Settlement and Economy in Transition*. Singapore: Singapore University Press.

- Demaine, Harvey (1986), "Kanpatthana: Thai Views of Development", in Hobart, M. & R. Taylor (editors), *Context, Meaning and Power in Southeast Asia*. Ithaca: Cornell Southeast Asia Program.
- Dessaint, Alain Y. (1972), 'Economic Organization of the Lisu of the Thai Highlands.' Unpublished Ph.D. thesis, University of Hawaii.
- (1992) "Lisu World View," in Walker, Anthony R. (ed.), *The Highland Heritage: Collected Essays on Upland Thailand*. (pp.315-337), Singapore: Suvarnabhumi Books.
- Durrenberger, E. Paul (1971), "The Ethnography of Lisu Curing." Unpublished Ph.D. thesis, University of Illinois at Urbana-Champaign.
- (1982) "Economic Systems and Ethnic Relation in Northern Thailand." *Southeast Asian Ethnography*. 1: 72-85
- (1989a) *Lisu Religion*. Northern Illinois University: Center for Southeast Asian Studies, Occasional paper No.13.
- (1989b) "Lisu Ritual, Economics and Ideology," in Russell, Susan D. (ed.), *Ritual, Power and Economy: Upland-Lowland Contrasts in Mainland Southeast Asia*. Northern Illinois University: Center for Southeast Asian Studies, Occasional paper No.14.
- Friedman, Jonathan (1994), *Cultural Identities and Global Process*. London: SAGE Publications.
- Geddes, William R. (1976), *Migrants of the Mountains, The Cultural Ecology of the Blue Miao (Hmong Njua) of Thailand*. Oxford: The Clarendon Press.
- Giddens, Anthony (1990), *The Consequences of Modernity*. Stanford: Stanford University Press.
- Hirsch, Philip (1990), *Development Dilemmas in Rural Thailand*. Singapore: Oxford University Press.
- Hobart, Mark (ed.) (1993), *An Anthropological Critique of Development, The Growth of Ignorance*. London & New York: Routledge.

- Klein Hutheesing, Otome (1990), *Emerging of Sexual Inequality Among the Lisu of Northern Thailand, the Waning of Dog and Elephant Repute*.
Leiden: E.J. Brill
- James, Wendy (ed.) (1995), *The Pursuit for Certainty: Religious and Cultural Formations*. London & New York: Routledge
- Keen, Francis B. T. (1972), *Upland Tenure and Land Use in North Thailand*.
Bangkok: SEATO
- Lash, Scott and Friedman, Jonathan (eds.) (1993), *Modernity and Identity*.
Oxford: Blackwell.
- Lee, Gar Yia (1981), 'Effects of Development Measures on the Socio-Economy of the White Hmong.' Unpublished Ph.D. thesis, University of Sydney.
- McKinnon, John (1992), *Marginalization in Thailand: Disparity, Democracy and Development Intervention*”, Special Issue of *Pacific Viewpoint*, 33 : 2
- Rosaldo, Renato (1989), *Culture and Truth: The Remaking of Social Analysis*.
London: Routledge
- Russell, Susan D. (ed.) (1989), *Ritual, Power and Economy: Upland-Lowland Contrasts in Mainland Southeast Asia*. Northern Illinois University: Center for Southeast Asian Studies, Occasional paper No.14.
- Tapp, Nicholas (1989), *Sovereignty and Rebellion: The White Hmong of North Thailand*. Singapore: Oxford University Press.
- Thawit Jatuworaphruek (1996), “Ritual of Power and the Transformation of Lisu Ethnicity.” *Proceedings of the 6th International Conference on Thai Studies*, Theme II, Cultural Crisis and Thai Capitalist Transformation, October, 14-17, Chiang Mai, Thailand. (p. 145-154)
- (1997), “Salalu: Ritual of Reproductive Ethnicity of the Poor Lisu in Chiang Mai.” Paper prepared for the workshop on *Ethnic Communities in Changing Environment*; The Center for Ethnic Studies and Development, Chiang Mai University; February, 22-26, Chiang Mai, Thailand. (19 p.)

- Turton, Andrew (1989), "Local Powers and Rural Differentiation", in Gillian Hart, Andrew Turton and Benjamin White (eds.), *Agrarian Transformations in Southeast Asia: the State and Local Processes of Accumulation*.
- Van Roy, Edward (1971), *Economic Systems of Northern Thailand, Structure and Change*. Ithaca: Cornell University Press.
- Vienne, Bernard and McKinnon, John (editors), *Hill Tribes Today: Problem in Changes*. Bangkok: White Lotus-ORSTOM
- Walker, Anthony R. (ed.) (1992), *The Highland Heritage: Collected Essays on Upland North Thailand*. Singapore: Suvarnabhumi Books.